

TÖRTÉNELMI • BÍRÓSÁGI • ÉPÜLETEK  
ERDÉLYBEN



Szerkesztette

FEGYVERESI ZSOLT • VERESS EMŐD



**Történelmi  
bírószági épületek  
Erdélyben**





# **Történelmi bírószági épületek Erdélyben**

Szerkesztette:  
Fegyveresi Zsolt  
Veress Emőd

Forum Iuris Könyvkiadó  
Kolozsvár, 2021

A kötet Magyarország Igazságügyi Minisztériumának támogatásával jelent meg.  
A Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem megbízásából kiadja  
a Forum Iuris Könyvkiadó

Szerzők:

Bódiné Beliznai Kinga (II. fejezet)  
Fegyveresi Zsolt (VI. fejezet, VII. fejezet)  
Megyeri-Pálfi Zoltán (III. fejezet)  
Székely Márton (IV. fejezet)  
Veress Emőd (I. fejezet, V. fejezet)

Korrektúra: Szenkovics Enikő  
Nyomdai előkészítés: Idea Plus, Kolozsvár  
Borítóterv, tipográfia és műszaki szerkesztés: Bogyor Tas Ottó  
Képfeldolgozás: Szentés Zágon  
Nyomdai munkálatok: Idea nyomda, Kolozsvár  
Igazgató: Nagy Péter

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României  
Történelmi bírósági épületek Erdélyben / szerkesztette: Fegyveresi Zsolt,  
Veress Emőd. - Cluj-Napoca : Forum Iuris, 2021  
Conține bibliografie  
ISBN 978-606-9061-39-8

I. Fegyveresi, Zsolt (ed.)  
II. Veress, Emőd (ed.)



I. fejezet

# **Erdély mint igazságszolgáltatási tér 1867–1920 között**



Kolozsvár, Jósika-palota:  
itt kezdte működését a kolozsvári királyi ítélőtábla

## Alapvetés

A modern igazságszolgáltatás Erdélyben az 1867-es osztrák–magyar kiegyezést követően alakult ki. Erdély ekkor újra Magyarország és így a magyar igazságszolgáltatási tér része lett.

A gyors modernizációs folyamat keretei között az igazságszolgáltatást mint önálló hatalmi ágat szabályozták. A vonatkozó magyar reformoknak az erdélyi igazságszolgáltatás is közvetlen tárgya volt. A gyönyörű történelmi bírósági épületek, amelyeket e kötet megidéz, szintén ebben a korban épültek, illetve néhány esetben korábban felépült paloták nyertek ekkor igazságszolgáltatási funkciót.

A fejlődés (ha nem is megtorpanásoktól mentes) korszaka az első világháborúig tartott. A háborút lezáró béke-rendszer Erdélyt Romániához csatolta, Erdély beépült a román igazságszolgáltatási térbe (a második bécsi döntés hozta rendezés intermezzóját kivéve, amikor Észak-Erdélyt 1940–1944 között visszacsatolták Magyarországhoz). E kontextusban a kötetben szereplő, kifejezetten igazságszolgáltatási céllal tervezett és kivitelezett épületek közül többen az impériumváltás után is megőrizték eredeti funkciójukat (például a kolozsvári vagy a marosvásárhelyi ítélőtáblák épületei, noha a kolozsvári épületnek a szovjet típusú diktatúra ideje alatt több in-

tézményt, így művelődési házat, közgazdasági egyetemi kart, könyvkiadót, könyvtárat stb. is be kellett fogadnia). Mások funkcióváltáson mentek keresztül (a máramarosszigeti királyi törvényszék épülete ma például a város polgármesteri hivatalának otthona).

Jelenleg az erdélyi bírósági épületek képe rendkívül változatos: vannak történelmi és modern, kifejezetten igazságszolgáltatási célokra épült vagy más célokra tervezett, de a történelem során vagy akár ma is igazságszolgáltatási funkciókat is betöltő épületek.

Célunk, hogy a „történelmi”, azaz 1920 előtt épült igazságszolgáltatási épületek közül a legfontosabbakat, a teljesség igénye nélkül, jelen kötetben megidézzük. A kutatás során szomorúan konstatáltuk, hogy nem találtunk olyan, 1920 után épült bírósági épületet, amely önmagában is építészeti, esztétikai értéket képviselne. A legtöbb újabb épületet vagy a szocialista építészeti stílus sivársága, vagy a középületeket jellemző lélektelen, fásult ötletelenség határozza meg. Amit örömmel állapíthatunk meg viszont, hogy néhány történelmi épületet az utóbbi években megfelelő módon felújítottak, és ezek újra eredeti pompájukban állnak (például a nagyváradi királyi törvényszék – ma az ítélőtáblának, törvényszéknek és a helyi bíróságnak is otthont adó – épülete).

## A marosvásárhelyi királyi ítéltábla létrejötte (1869)

Erdély területén az igazságszolgáltatás a történelem hosszú korszakaiban a közigazgatással, a végrehajtó hatalommal összefonódva működött. Erdély Magyarországgal történő 1868-es unióját<sup>1</sup> követően egységes jogszabály, a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. törvénycikk mondta ki, hogy „Az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elkülönítetik. Sem a közigazgatási, sem a bírói hatóságok egymás hatáskörébe nem avatkozhatnak.” Így jött létre – első körben ítélőszéki és semmítőszéki osztállyal (1869), majd e két osztály összevonásával (1881) – felsőbbírásként a Kúria. Csak érdekességként említem meg, hogy a Kúrián folyamatosan több román nemzetiségű bíró is működött.

A Kúria alatt 1869-ben, fellebbviteli bíróságként két ítéltábla jött létre, a pesti, illetve az erdélyi hatáskörű marosvásárhelyi. Annak, hogy miért is Marosvásárhelyen jött létre a második ítéltábla, történeti okai vannak. Erdélyben a Mohács után megszakadt magyar egység következtében sok szempontból partikuláris jog volt hatályban: például 1853-tól az osztrák Polgári törvénykönyv,<sup>2</sup>

ugyanis az Optk.-t Magyarországon hatálytalanító Országbírói Értekezlet (1861) munkálatai nem terjedhettek ki az akkor még a Habsburg-koronához tartozó, külön állammal minősülő Erdélyre. Az unió után a cél a gyors jogegységesítés volt, azonban ennek a feltételei nem álltak fenn. Elhúzódó kodifikációs folyamat vette kezdetét, és a jogegységesítés lassan haladt előre. A polgári jog területén a jogegységesítés nem is sikerül, és Erdélyben az impériumváltásig, illetve azt követően is hatályban maradt az osztrák Polgári törvénykönyv.<sup>3</sup>

Ennek a különállásnak azonban lett egy igen fontos következménye: Marosvásárhelyen, az országban másodikként, a partikuláris jog alkalmazására ítéltáblát állítottak fel (marosvásárhelyi királyi ítéltábla), és itt működött az ország második ügyvédvizsgáló bizottsága is. Egy neves marosvásárhelyi ügyvéd visszaemlékezése szerint: „Az én időmben, azaz az 1906–1909-es években Marosvásárhelyen állandóan kb. 100 vizsgázó jelölt volt az ország minden részéből... Az ügyvédi vizsga folytán Marosvásárhelyen egy olyan jogász szintvonal alakult ki, amely vidéki

1 Lásd az 1868. évi XLIII. törvénycikket Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozásáról.

2 Az Optk.-t az 1853. május 29-i császári nyílt parancs 1853. szeptember 1-től léptette hatályba.

3 Az Optk. gyakorlatilag a második világháború koráig hatályban maradt. Részletekről lásd Veress Emőd: *Kilenc évtized – az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv Erdélyben = Ad salutem civium inventas esse leges. Tisztelgő kötet Vékás Lajos 80. születésnapjára*, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2019, 157–171.



Marosvásárhely, Kendeffy-palota: 1827-től az erdélyi királyi tábla, majd 1869-től a marosvásárhelyi királyi ítélőtábla székhelye

viszonylatban egyedülálló volt. Elsősorban maguk a cenzorok<sup>4</sup> kénytelenek voltak állandóan... foglalkozni joggal, figyelemmel kíséreni a joggyakorlatot stb. A fiatalság, azaz a vizsgázók tömegének figyelő ellenőrzése nem hagyta ki munkálatlanul a gyakorlati jognak egyetlen területét sem. Minden felsőbbbírói döntés, minden vizsgai kérdés azonnal ismertetés és megbeszélés tárgya volt. Az egyébként gondatlan és sokszor léháskodó vendéglői és kávéházi összejövetelek légkörében is percenként felvetődtek a különböző kérdések és jogi problémák.

A cenzorok a helyi tábla bírái és a kamara által választott idősebb ügyvédek voltak. A marosvásárhelyi táblánál elfoglalt bírói tisztség akkor önmagában véve kvalifikáció volt... Mindezek eredményeképpen következett be azután az, hogy Marosvásárhely jogászai élete vidéki viszonylatban az átlagot messze meghaladó színvonalú volt.<sup>5</sup>

A visszaemlékezésekben a marosvásárhelyi jogászélet mókás oldala is megjelenik. Az egyik „cenzor”, Biás István híres volt arról, hogy a leglehetőlenebb kérdéseket teszi fel, és szívesebben utasítja el, mint engedni át a je-

löltet. Az egyik ügyvédjelölt azonban esti mulatság során megismerkedett a szigorú cenzorral, és a mulató hangulat hatására azt is sikerült elérnie, hogy a cenzor a következő esküt felvállalja és letegye: „Én, dersi Biás István, köz- és váltóügyvéd, esküszöm az egy élő Istenre és vallásalapító ősomra, Dávid Ferencre, hogy ha dr. Szász Albertet az a szerencsétlenség éri, hogy én leszek a cenzora, nem a tőlem megszokott lehetetlen, hanem rendes kérdéseket adok fel, és ha tud, született rosszmájúságom leküzdésével nem fogok arra szavazni, hogy megbukjon.”

A történet eredménye nyilván az lett, hogy az ügyvédjelölt bizottságába nem került be Biás István, aki így legálább megúszta a szigorú cenzort.

A XIX. század végén és a XX. század elején, az impériumváltásig Marosvásárhely a magyar jogászság egyik fővárosa volt. 1794-től jogászképzés is volt a városban, főiskolai szinten, a Református Kollégium keretében.

A marosvásárhelyi ítélőtáblán 1870-ben 1 elnök, 1 alelnök, 18 rendes és 4 pótbíró működött.<sup>6</sup>

4 Az ügyvédi vizsgabizottság tagja.

5 Fekete Andor: *Közélet és kaszinó*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2019, 15–16.

6 Wład Alajos: *A pesti s marosvásárhelyi királyi táblák tevékenységéről*, Jogtudományi Közöny, 1870/9, 48.

## A királyi törvényszékek és a járásbíróóságok rendszere

Az alsóbb bíróságok modern rendszerét az 1871. évi XXXI. és XXXII. törvénycikkek teremtették meg. A királyi törvényszék lett az elsőfokú általános hatáskörű bíróság. A telekkönyvi hatósági jogkört 1915-ig a királyi törvényszékek gyakorolták. Cégbíróságként szintén a királyi törvényszékek jártak el. 1872-ben 102 törvényszéket állítottak fel, ez a szám azonban túlzónak bizonyult, és a számukat 65-re csökkentették. Meghatározott, kisebb jelentőségű polgári és büntetőügyekben a járásbíróóságok jártak el. 1872-ben 360 járásbíróóságot állítottak fel, de a járásbíróóságok száma az igazságszolgáltatási rendszer működési tapasztalatait felhasználva, a törvényszékekétől eltérően nem csökkent, hanem 386-ra nőtt. A korábban már jelzett időpontban a telekkönyvi hatósági jogkört is a járásbíróóságok vették át.



Nagyvárad, királyi törvényszék,  
ma ítélőtábla



## Az igazságszolgáltatási szervezet reformja: az új ítélőtáblák megalapítása (1890)

A két ítélőtáblás rendszerről kiderült, hogy nem tudja megfelelő sebességgel megoldani a fellebbezéseket, ezért az 1890. évi XXV. törvénycikk megreformálta az igazságszolgáltatás szervezetrendszerét és újabb ítélőtáblákat alapított. Így jött létre a tágan értelmezett Erdélyben, a marosvásárhelyi mellett, még három ítélőtábla: Nagyváradon, Temesváron és Kolozsváron. A rendszer kialakítása nem volt küzdelmekről mentes. Kolozsvárról például a következőképpen érveltek: „nem lokálpatriotizmus, nem a városunk iránti elfogultság, hanem a tiszta meggyőződés és az országos és igazságügyi szempontok tekintetbevétele mondatja velünk azt, hogy az erdélyi részeken nincs egyetlen város, amely a királyi tábla elnyerésére illetékesebb volna Kolozsvárnál, az erdélyi részek vezérvárosánál. Kolozsvár falai között hatalmas szellemi élet lüktet, melynek egyeteme, középiskolái és számos kulturális intézménye folytonos tápot adnak.” Temesvár, Nagyvárad és Arad is harcolt ítélőtábla elhelyezéséért, sőt Brassó is felmerült lehetséges helyszíneként. Végül Arad és Brassó is alulmaradt ebben a küzdelemben. Aradnak egyszerre kellett küzdenie Temesvárral, Nagyváraddal és Debrecennel szemben. Nagyvárad és Debrecen a korábbi pengeváltások után viszont együtt örülhetett, hogy mindkét városban létrejött egy-egy ítélőtábla. Arad későbbi kísérletei is kudarcba fulladtak, hogy oda ítélőtáblát telepítsenek.

Fenntartásokat is megfogalmaztak a reformmal szemben: „A mi aggodalmaink két csoportba oszlanak... Az egyik az, a mi általában a vidéki élet természetében fekszik s ezen a rendes eszközökkel lehet segíteni. A másik az, ami a judikatúra egységét és jóságát illeti s ezen jobbra csak a törvényhozás segíthet. A vidéki élet Magyarországon fejletlen s amellet patriarchális jellegét nem vetette még le. A felsőbb bírói testületek e részben kettős veszedelemnek vannak kitéve. Az egyik, hogy röviden szóljunk: az ellaposodás; a magasabb tudományos niveau s a kiemelkedő bírói autoritás meghanyatlása. A hol tudományos intézetek nincsenek; a hol a drámai, és képzőművészetek hiányzanak vagy komolyan számba nem vehetők s a hol a társaséletet inkább a bizalmas pajtáskodások, hogysem a finomabb élvezetek szálai fűzik össze: ott a fejlettebb kedély önmagától sorvadni kezd s vele az értelmi színvonal is visszahúzódik korábbi magas állásáról. A kaszinózás, ennek füstös unalmasságai, a lusta bonhommia, a lazább szellemi fegyelem s a kártya és quaterka ősi szertartásai egyáltalán nem jó melegágyai a magasabb életnek. S a kir. táblai bírósági, a ki ezekben részt vesz – pedig részt kell vennie, óhatatlanul ki van téve annak, hogy a tudomány nagyobb érdekeit, a mindennapi élet lomha kedélyességei mellett szem elől téveszti. Kitérnie mindazáltal a társadalmi követelések elől nem lehet, ha csak tartózkodásával nem akarja maga és családja ellen a jobb körök ítéletét felidézni s ezzel magánéletét megkeseríteni. A másik pedig az, a minek befolyás a neve

s a melynek veszedelmességeit nagyon jól ismerjük. A vidéki városok élete pedig szaturálva van ezzel a befolyással. (...) Itt-ott brutálisan uralkodó klikkek, a melyek a közeletet kezükben tartják s mivel a vármegyei és városi ügyekben omnipotenciájuk van, erejüket a kir. táblákon is meg fogják kísérteni s merjük állítani, hogy nem minden terrorizmus nélkül. Azon fordul meg minden, hogy a kir. táblák elnökei és bírái a vidéki élet ezen kettős veszedelmét idején fölismerik-e s a magas bírói testület esprit de corps-ja ki bír-e fejlődni hamarjában annyira, hogy úgy az intellektuális meghanyatlás, mint a befolyásolás veszedelmei ellen, az egyes gyöngébb bírákat is meg bírja védelmezni? Az elnökök személye után ítélve (mert ezek a magasabb vezetés kötelessége) azt hisszük, hogy e részben a szellemi és jellembeli garanciák megvannak.”<sup>7</sup>

Kolozsváron az ítélőtábla először a főtéri Jósika-palotában (Lábasház) működött, majd átköltözött az 1898–1902 között felépített Igazságügyi Palotába. Berczely Jenő elnök a kolozsvári tábla első teljes ülésén mondott ünnepi beszédében emelte ki, hogy „a bírói s a bírói hivatalnoki kar érdeke a teljes szeplőtlenséget követeli; nem szabad olyanak sem fennforogni, ami e szeplőtlenségre árnyat vehetne. A tisztesség zománcát még a szellőtől is óvni kell; mert egy-egy szemcsét az is lefújhatna belőle.”<sup>8</sup>

A temesvári tábla nyitó díszülésén Paiss Andor elnök a törvénykezési reformról és az ebből fakadó feladatokról beszélt: „Első feladatunk, hogy megfeleljünk a decentralizált kir. ítélőtábla működéséhez kötött várakozásoknak és reményeknek. Ezért mi leszünk felelősek, mert minden intézmény sikeréért elsősorban azok felelősek, akik azt betöltik. Az újonnan szervezett kir. táblákat a közvélemény a tradicionális tisztelettel és bizodalommal kísé-

ri. A decentralizáció szükségessége iránt sohasem forgott fenn kétség, mert a megváltozott viszonyok azt szükségessé tették. Igazságszolgáltatásunk újjászervezése óta kiváló lendületet vett az ipar és kereskedelem s a vállalkozási kedv, minek folytán nagymértékben szaporodtak a bírói teendők. Ez tette szükségessé a decentralizációt. De különben is a központosítás nem egyeztethető össze a szóbeliségen és közvetlenségen alapuló igazságszolgáltatással. (...) A budapesti kir. ítélőtáblától 1214 polgári, 464 büntető, összesen 1743 ügy vétetett át elintézetlenül. Ebben nincsenek betudva azon ügyek, melyek mint sürgős természetűek a budapesti kir. ítélőtáblánál elintézés végett visszatartattak. A temesvári kir. ítélőtábla területéhez tartozó 5 törvényszéktől és 25 járásbíróiságtól az eddigi tapasztalatok szerint évenként 8424 ügy szokott felérkezni a kir. táblához.”<sup>9</sup>

Az ítélőtáblai bírák a következő, tanulságoktól sem mentes és ma is érvényes értékrendet felvonultató esküt tették le: „Én (...) esküszöm az igaz és mindenható Istenre, hogy ő császári és apostoli királyi Felségéhez, I. Ferencz József urunkhoz és királyunkhoz, ő Felsége uralkodó házához, Magyarországhoz és annak alkotmányához, bármi viszonyok közt hű leszek, a hivatali titkot megőrzöm, a törvényeket, törvényes szokásokat és rendeleteket megtartom. Ezek szerint erőmhöz és tehetségemhez képest a hivatalomhoz tartozó minden ügyben az előttem perlekedőknek vagy hozzám folyamodóknak személyválogatás, érdekelttség és elfogultság nélkül, kérést, jutalmat, kedvezést és kedvkeresést, félelmet és gyűlöletet félretéve, részrehajlatlanul, lelkiismeretem és meggyőződése szerint igazságot szolgáltatok, tisztemben híven, pontosan és serényen eljárók. Isten engem úgy segéljen!”

7 A tizenegy tábla, *Ügyvédek Lapja*, 1891/19, 1–2.

8 A kir. táblák megalakulása, *Ügyvédek Lapja*, 1891/19, 5.

9 A kir. táblák megalakulása, *Ügyvédek Lapja*, 1891/19, 7.

## Összegzés

Az így kialakult rendszer alapvetően sikeresen, magas szakmai elvárásokat megfelelően teljesítve működött egészen az impériumváltásig. Az igazságügyi rendszer 1918–1920-at követő változásainak elemzése nem célja a jelen kötetnek.<sup>10</sup> Célunk az volt, hogy kifejezetten a történelmi, 1918 előtt felépült igazságügyi épületeket és ezek tágabb kontextusát vizsgáljuk. A bírósági épületeket a román állam vette át, leggyakrabban karhatalmi erőszakkal, még a trianoni békeszerződés előtti átmeneti periódus alatt. A bírák elsöprő többsége megtagadta a román államra az eskütételt, ezért tisztességüket elveszítették. A korszak szimbolikusan is lezárult,

amikor a kolozsvári ítélőtábla épületéről a következő magyar feliratot eltávolították: „Legyen ez épület állandó tűzhelye a nemzet mindenkor tanúsított törvénytiszteletének, jog és igazságszeretetének, és hirdetője a bírói erényeknek”. A legtöbb bírósági épület a Romániához csatolt Erdélyben is megőrizte korábbi funkcióját, azonban már egy más jogi kultúrát szolgáltak. Azoknak az ügyvédeknek a visszaemlékezései alapján, akik végül 1920 után is folytatták praxisukat, a bírászkodás 1920 előtti korszaka a szakmai színvonal és az erkölcsi tartás később soha meg sem közelített magasságait jelentette.



Timisoara, Kormányzói palota, az ítélőtábla székhelye

10 Erről a kérdésről lásd például Veress Emőd: *Erdély 1919-ben: a magyar igazságszolgáltatástól a román igazságszolgáltatásig*, Erdélyi Jogélet, 2020/2.

II. fejezet

# **Ítéltáblai elnökök Erdélyben (1868–1919)**

Az 1868 decemberében kihirdetett polgári törvénykezési rendtartás (1868. évi LIV. tc.) – osztrák mintára – állította fel az új bírósági szervezetet. E szerint „a legfőbb bírói hatóságot mind a két királyi ítélő tábla egész területére nézve magyar királyi curia név alatt a legfőbb törvényszék gyakorolja Pesten”. A pesti és a marosvásárhelyi királyi ítélőtábla „másodbíróiságként” működött: Pesten az addigi pesti királyi ítélőtábla hatáskörében és illetékességi területén, Marosvásárhelyen pedig „azon területre nézve, melyre a marosvásárhelyi királyi tábla és a szebeni főtörvényszék hatáskörébe eddig kiterjedt, az ottani viszonyoknak megfelelő szervezettel”.

Az ügyhátralékok gyarapodása és az ebből fakadó nehézkes és lassú igazságszolgáltatás elengedhetetlenné tette az amúgy is átmenetinek tervezett struktúra átalakítását. A korszerűsítést indokolta az is, hogy a szóbeliség és a közvetlenség alapelveit megvalósítani képes bírói fórumokra volt szükség. Ennek nyomán született meg a kormányzati döntés az ítélőtáblák decentralizációjáról, amelynek részleteit a kir. ítélőtáblák és kir. ügyészségek szervezéséről szóló 1890. évi XXV. tc. tartalmazta. Az új szabályozás tízenegy kir. ítélőtáblát állított fel Budapest, Debrecen, Győr, Kassa, Pécs, Pozsony és Szeged, Erdélyben Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyvárad és Temesvár székhellyel.

Tanulmányomban az erdélyi ítélőtáblák elnökeinek életútját, pályaképét mutatom be.<sup>1</sup>

---

1 A bírói életutak, pályaképek feltárásánál a forráshivatkozásokban megjelöltek túl az alábbiak voltak segítségemre: *Adatbank. Erdélyi Magyar Elektronikus Könyvtár* <https://adatbank.transindex.ro/>; *Arcanum Digitális Tudománytár* [www.arcanum.com/hu/ad/](http://www.arcanum.com/hu/ad/); *Elektronikus Periodika Adatbázis / Archívum* <http://epa.oszk.hu/>; *Erdélyi Digitális Adattár* <https://eda.eme.ro/>; *Erdélyi Digitális Tudománytár* <http://digiteka.ro/>; *Gyászjelentések*, Bibliotheca Nationalis Hungariae–Pannon Digitális egyesített archívum <https://dspace.oszk.hu/>; *Keresztény magyar közéleti almanach I–II. kötet*, szerk. Hortobágyi Jenő, Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Rt., Budapest, 1940; *Hungaricana Közgyűjteményi Portál* <https://hungaricana.hu/hu/>; *Igazságügyi tisztviselők névtára és az e. f. kir. bíróságok szervezete. Törvénykezési helynévtár I–II. rész*, közléteszi Kiss Gyula, Kanyó Lajos, Pesti Könyvnyomda–Rt., Budapest, 1879; *Magyar folyóiratok és hírlapok*, Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár <http://periodicals.lib.unideb.hu/>; *Magyarország tisztviselői névtára 1873–1944*, Országos M. Kir. (Központi) Statisztikai Hivatal, Budapest, 1873–1944; *Névtér*, Petőfi Irodalmi Múzeum <https://opac-nevter.pim.hu/>; Oláh–Gál Róbert: *Báró altornjai Apor Károly (1815–1885) életének és munkásságának vázlatos bemutatása*, Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2016.

# A marosvásárhelyi királyi ítélőtábla elnökei

## altorjai Apor Károly (Altorja, 1815. december 11. – Marosvásárhely, 1885. október 31.)

A család a legrégebb magyar családok egyike, amely a hagyomány szerint egyfelől attól az Opurtól származik, akit a székely rabonbánok között említenek, másfelől attól az Aportól, aki Bajor Ottót 1307-ben a koronával együtt letartóztatta, és ezzel I. Károly trónját biztosította.<sup>2</sup>

Apor Károly édesapja altorjai Apor Lázár (1784 – Bécs, 1868. január 16.) erdélyi kancellár, cs. kir. valóságos belső titkos tanácsos, édesanyja szeleczi Szeleczy Karolina (1793 – Altorja, 1856. október 13.).

Felesége Dobray Katalin (1821 – Marosvásárhely, 1910. április 27.), Dobray Péter kolozsvári szabómester leánya volt.<sup>3</sup> Gyermeük nem született.

Apor elemi és középiskolai tanulmányait Nagybányán folytatta, jogot 1835/36-ban a bécsi Theresianumban, majd a pozsonyi jogakadémián hallgatott, ahol Majláth György későbbi országbíró és kúriai elnök volt az egyik osztálytársa.

1837. július 15-től az erdélyi udvari kir. kancelláriánál gyakornokoskodott,<sup>4</sup> 1838-ban Kolozsvárra helyezték át az erdélyi főkormányshéhoz, novemberben pedig Marosvásárhelyre, a kir. táblához került joggyakornoknak Földvári

2 Bátor Apór Károly emlékezete, *Marosvidék*, 1885/48. (november 8.), 212–213.

3 Apor Lázár ellenezte a fiatalok házasságkötését, mondván, fia „egy nagy, nemes, híres és gazdag főúri család utóda”, aki gyermekkorában „a király játszótársa” volt. „nőddé akarod tenni a szabóleányt? Ha így cselekszel: átkom sújt, s nem ismerlek többé soha!” Apor titokban mégis feleségül vette a leányt, akivel hosszú éveken keresztül Illyés István székesi birtokán éltek. A „keményszívű szülő” élete végéig nem szerzett tudomást a házasságkötésről. Történetüket Tolnai Lajos *Oszlopbátor* című regényében dolgozta fel. Egy regényes házasság. A szép Katalin története, *Napló*, 1910/23. (május 1.) 2.

4 *Bátor Apór Károly... i. m.*, 212–213.

Farkas ítélmester mellé.<sup>5</sup> 1842. február 22-én számfeletti táblai ülnöknek nevezték ki, és hivatalból tagja lett (Konzervatív Párt) az 1841/42. évi erdélyi országgyűlésnek. Az 1848. évi mozgalmakban nemzetőrként vett részt, utóbb Galicián át Bécsbe menekült.<sup>6</sup> Erdélybe 1849 végén tért vissza.

Kolozsváron, majd Marosvásárhelyen vállalt törvényszéki szolgálatot. 1852-ben a fogarasi törvényszék ülnöke, 1853-ban elnöke lett. Ugyanebben az évben cs. kir. kamarássá nevezték ki.<sup>7</sup> A fogarasi törvényszék feloszlása után, 1854-ben a nagyszebeni törvényszékhez helyezték át előadóként, majd október 4-én a marosvásárhelyi törvényszék elnökévé „mozdították elő”.<sup>8</sup>

1857-ben az úrbéri törvényszék, 1860. július elején pedig az úrbéri főtörvényszék elnöki hivatalát foglalta el. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a kortársak és az utókor vélekedése szerint az elnöki széket nemcsak tehetségének, hanem az uralkodóház iránti lojalitásának és Ferenc József – akkor még – főherceghez fűződő barátságának is köszönhetette.<sup>9</sup>

1861. június 17-én az erdélyi törvényes (azaz a marosvásárhelyi) kir. tábla elnökévé nevezték ki, hivatalát augusztus 20-án foglalta el.<sup>10</sup> 1869. május elején az újonnan felállított marosvásárhelyi kir. tábla „alkotmányosan megerősített” elnökévé nevezték ki.<sup>11</sup>

A törvényszékek és a járásbíróságok rendezése körül szerzett érdemei elismeréseként 1872. szeptember 3-án a II. osztályú Vaskoronarenddel tüntették ki.<sup>12</sup>

Változatos hivatali pályája mellett Apor egyike volt Erdély legkitűnőbb gazdáinak, különösen a gyümölcs- és bortermelés terén. A Marosszentgyörgyhöz



Apor Károly

5 Br. Apór Károly, *Magyar Polgár*, 1885/254. (november 4.) 3.

6 Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái. I. kötet*, Hornyánszky Viktor Akad. Könyvkereskedése, Budapest, 1891, 209–210.

7 *Pesti Napló*, 1853/1110. (november 20.) 4.

8 *Budapesti Hírlap*, 1854/543. (október 12.) 1.

9 Böződi György: A székely úrbéresek és a székely örökségföld kérdése. Hozzászólás Imreh István könyvéhez, *Igaz Szó*, 1956/9, 1340.

Ferenc Józsefhez fűződő szoros barátságának bizonyítéka az a történet is, amelyet Dózsa Endre közíró adott közre 1928-ban. E szerint, amikor Horvát Boldizsár igazságügy-miniszter Dózsa Dániel bírót, Dózsa Endre édesapját terjesztette elő marosvásárhelyi kir. táblai elnökké, Ferenc József ezt elutasította: „Machen Sie was Sie wollen, aber Meinen Apor rühren Sie nicht an.” Dózsa Endre: Régi jó időkől. Emlékszel-e, marosvásárhelyi öreg kir. ítéltábla? *Keleti Ujság*, 1928/211. (szeptember 17.) 9.

10 Báró Apor Károly, *Vasárnapi Ujság*, 1885/45. (november 8.) 717–718.

11 *Báró Apór Károly... i. m.*, 212–213.

12 *Budapesti Közlöny*, 1872/206, 1643.

tartozó Tófalván termelt 1872-es évjáratú rajnai rizlingje aranyérmet nyert az 1878. évi párizsi világkiállításon.<sup>13</sup> Emellett ő volt a takarmánysilózás egyik legelső hazai kezdeményezője.

A fényképezettörténet művelői őt tekintik az első magyar fényképésznek. Az 1841/42. évi országgyűlésen találkozott az ott fényképező, olasz származású Marastoni Jakabbal, akitől megvásárolta a felszerelését, majd „külön kis laboratóriumot is berendezett magának”. Szenvedélyesen kísérletezett a képkészítés különböző technikáival. A kolozsvári *Fényképészeti Lapok* alapítója volt.<sup>14</sup>

1835-ben *Fiatal házások zavarodásai* címmel jelent meg első szépirodalmi műve a *Regélő*ben, amelyet néhány verse is követett. A *Rajzolatokban* (1835) és az *Athenaeumban* (1839) is közölt írásokat és fordításokat. Jelentős szerepe volt Tolnai Lajos református lelkész mellett a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság megalapításában, amelynek első elnökévé választották 1877. június 13-án.<sup>15</sup> A közgyűléseket megnyitó beszédei megjelentek az *Erdélyi Figyelő*ben és a kolozsvári *Élet és Irodalomban*.<sup>16</sup> Jelentősebb írásai: *A székely örökség történelmi és jogi szempontból*. Marosvásárhely, 1868; *A zöld takarmány elvermeléséről és eltartásáról*. Marosvásárhely, 1883.

Nagy kézirat- és könyvgyűjtő volt. Több ezer kötetes könyvtárát az Erdélyi Nemzeti Múzeumra hagyta.<sup>17</sup>

És egy anekdota az 1850-es évekből, amelyet Dózsa Endre adott közre 1923-ban. A korabeli divatot követve Apor Károly szép körszakállt viselt, és mivel fiatalon megkopaszodott, a hideg hónapokban, októbertől májusig parókát hordott.

Amikor az 1850-es években Karl zu Schwarzenberg herceget kinevezték Erdély kormányzójává, Apor is „sietett följánlani szolgálatait”. A herceg fogadta, megígérte kinevezését és meghívta magához ebédre. Távozásban azonban figyelmeztette, hogy „ha már magas állásba jut, mégis illendő, hogy ne adjon rossz példát a tiltott Kossuth-szakáll viselésével, s legjobban teszi, ha szakállát egészen leborotváltatja”.

13 Oláh-Gál Róbert: Apor Károly, a borász, *Népújság*, 2015/189. (augusztus 21.) 11.

14 Oláh-Gál Róbert: Az ország első fényképésze, *Népújság*, 2015/160 (július 17.) 11.; Miklósi-Sikes Csaba: Adatok az erdélyi fényképezés történetéhez, *Fotóművészet*, 1990/3-4, 25.

Érdekesség, hogy a magyar sajtóban az első nyomtatott fotó 1884-ben jelent meg, amely Apor Károly ítélőtáblai elnököt ábrázolta. Járai Rudolf: A riportfotó kialakulása, III. *Fotó*, 1982/11.

15 Nagy Pál: „Láthatatlan lobogó” alatt, *Látó*, 1996/5, 90.

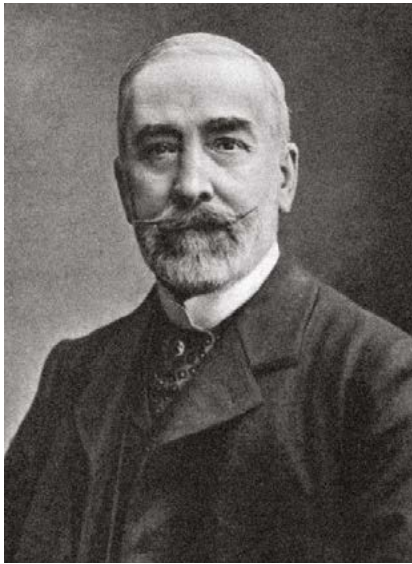
16 Szinnyei: *i. m.*, 209-210.

17 Legtöbb könyve ma a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban, kéziratainak nagy része pedig a Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltárban található. De gyűjteményének egyes darabjai fellelhetők Budapesten a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában és az Országos Széchényi Könyvtárban, a Kolozsvári Állami Levéltárban, illetve a Kolozsvári Egyetemi (Lucian Blaga) Könyvtárban is. Oláh-Gál Róbert: Kemény Zsigmond naplója, *Népújság*, 2015/172. (július 31.) 9.



Apor másnap reggel le is borotváltatta a szakállát. Éppen május eleje, szép, derült, meleg nap volt, úgyhogy nem tett parókát, és így ment Schwarzenberghez ebédelni. Mikor a herceg meglátta, kezét összecsapva kiáltott fel: „Ah kedves Bárom! Nagyon szép, nagyon szép! De őszintén szólva tán sok is. Hiszen én nem kívántam, hogy a fejét is megborotváltassa.”<sup>18</sup>

A történetnek egész Erdélyben híre ment, és „ha igaz, hogy a nevetség öl – teszi hozzá Dózsa Endre –, mindenesetre az ilyen esetek is hozzájárultak a Bach-rendszer bukásához”.<sup>19</sup>



Oberschall Adolf

## Oberschall Adolf (Rózsahegy, 1839. április 17. – Rózsahegy, 1908. szeptember 9.)

A család neve eredetileg Opršal, majd Opreschall lett, első ismert ősük az órákészítő Opršal Simon volt, akinek neve 1649-ben bukkant fel először a rózsahegy-i polgárok között.

Oberschall Adolf édesapja Oberschall Ferenc (1809 – Rózsahegy, 1896. december 17.), Rózsahegyben az ügyészi hivatal írnoka volt, édesanyja Joachim Klementina (†Rózsahegy, 1888. június 14.).

Felesége andiczi és bölcsházi Andaházy Mária (Szentmária, 1847. május 20. – Budapest, 1930. július 24.). Házasságukból három gyermek született: Pál (Rózsahegy, 1871. május 11. – Budapest, 1934. október 13.), a pozsonyi, majd a kassai jogakadémia, utóbb a Budapesti Kir. M. Tudományegyetem magántanára (első felesége Mauks Ilma, Mikszáth Kálmán feleségének, Mauks Ilnának az unokahúga, második felesége a temesvári születésű Bucsár Déla zongoraművész, az első magyar női karmester volt); Katinka (†1950), férje tövisi és füzeséri Füzesséry Tibor főügyész helyettes, majd kúriai bíró; Rózsa Balia Zsombor felesége volt.

Oberschall középiskoláit Selmecebányán, jogi tanulmányait Pozsonyban folytatta, 1862-ben Pesten tett ügyvédi vizsgát, 1870-ig Rózsahegyben működött köz- és váltóügyvédként. 1870. július 10-én a pesti kir. ítélőtábla III. polgári tanácsába első osztályú pótbíróvá,<sup>20</sup> majd 1872. július 20-án rendes bíróvá nevezték ki. 1879-ben a Kúria semmítőszéki osztályához osztották be szolgálat-tételre. 1885. május 4-én kúriai bíró lett.<sup>21</sup>

1886. április 11-én nevezték ki a marosvásárhelyi kir. ítélőtábla élére. A *Jogtudományi Közlöny* szerint „eddigi szereplése az igazságügy terén nem oly kivá-

18 A képviselőház 1909. február 4-i ülésén Sándor Pál felszólalásában is előkerült az anekdota. A képviselő elmondása szerint Schwarzenberg így szólt Aporhoz: „Uram, ilyen lojálisnak Önnek nem kellett volna lennie, hogy a haját is leborotváltással” *Képviselőházi napló*, 1906. XXIII. kötet, 1909. január 18–február 12. Ülésnapok 1906–410. 333.

19 Dózsa Endre: Hatóságilag kifogásolt viseletek, *Magyar Kisebbség*, 1923/8. (április 15.) 280–281.

20 *Budapesti Közlöny*, 1870/161, 3141.

21 *Budapesti Közlöny*, 1885/106, 1.

ló, hogy mi határozott ítéletet mondhatnánk a kinevezés helyes vagy helytelen volta iránt. Munkabíró, lelkiismeretes férfiúnak, szakképzett civilistának ismerik bírótársai [...].”<sup>22</sup> 1890 júniusában a kolozsvári kir. ítélőtábla felállítása céljából szükséges előmunkálatok, elsősorban a bíróság elhelyezésével kapcsolatos intézkedések megtételére Szilágyi Dezső igazságügy-miniszter miniszteri biztossá nevezte ki.<sup>23</sup> 1891. január 15-én a kassai kir. ítélőtábla elnökévé nevezték ki.<sup>24</sup> Hivatali székét május 5-én foglalta el.

1894. február 17-én kúriai tanácselnökként kezdte meg szolgálatát, a II. (polgári) tanács elnöke lett. Hivatali esküjét 1894. március 15-én tette le a Kúria teljes ülésén. 1896-tól a legfelsőbb királyi és országos fegyelmi bíróság Kúria által delegált tagja volt. 1896. május 6-án a kolozsvári egyetemen a jogtudományok tiszteletbeli doktorává avatták.<sup>25</sup> 1897 áprilisában a IV. (váltó- és kereskedelmi) tanács vezetője lett. Tanácselnöki működésének egyik eredménye, hogy a biztosítási és a váltóperekben átalakult a Kúria addigi „formalisztikus joggyakorlata”. A sommás végzés ellen megnyílt a lehetőség a perújításra, a váltóperekben megjelent a köztörvényi kifogás, illetve „a kereskedelmi vételre és a biztosítási ügyletekre vonatkozó jogszabályoknak alkalmazása némely ponton engedett merevségéből”.<sup>26</sup> Oberschall tanácskozó tagként vett részt a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetét előkészítő állandó bizottság munkájában.

1898 januárjától a Kúria könyvtári bizottságának tagja volt, illetve választmányi, majd igazgatóválasztmányi tagként tevékenykedett a Magyar Jogász Egyletben. 1900-ban az országgyűlési képviselő-választási jogosultság kérdésében beadott fellebbezések elintézésére hivatott külön tanács (1899. évi XV. tc.) póttagja lett.

1901. március 16-án a budapesti kir. ítélőtábla elnökévé nevezték ki. Beiktatására az ítélőtábla március 27-i teljes ülésén került sor. 1903. október 7-én valóságos belső titkos tanácsosi méltóságot nyert.<sup>27</sup> A méltóság elnyerésére irányuló előterjesztés úgy fogalmazott, hogy Oberschall „33 évet meghaladó bírói szolgálata alatt mint bíró és mint hivatalvezető egyaránt kiváló sikerrel működött, mély tudása, bő bírói tapasztalatai, éles ítélőtehetsége és fáradhatatlan munkásságával közelismerést és köztiszteletet vívott ki magának”. Az ítélőtábla elnökeként „az egyöntetű és következetes ítélkezés megteremtése”, valamint az elsőfolyamodású bíróságok feletti felügyelet terén szerzett kiváló érdemeket.<sup>28</sup>

22 A marosvásárhelyi királyi tábla, *Jogtudományi Közlöny*, 1886/17, 143.

23 Királyi tábla Kolozsvárrt, *Kolozsvár*, 1890/146. (szeptember 30.) 2.

24 *Budapesti Közlöny*, 1891/18, 1.

25 *Budapesti Közlöny*, 1896/127, 1.

26 A budapesti királyi ítélőtábla, *Jogtudományi Közlöny*, 1901/13, 107.

27 *Budapesti Közlöny*, 1903/234, 1.

28 Javaslat Vörösmarty Béla kúriai másodelnök részére a belső titkos tanácsosi cím adományozására; Oberschall Adolf a Budapesti Kir. Itélőtábla elnöke részére a belső titkos tanácsosi cím adományozására. *Jegyzőkönyve az 1903. július hó 22-én, Budapesten tartott Minisztertanácsnak*, 7., Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1867–1944. <https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944> (letöltés ideje: 2021. augusztus 5.)

1904. november 15-én a Kúria másodelnöke lett.<sup>29</sup> Hivatali esküjét november 29-én tette le. A büntető (sajtó) tanács elnökeként működött.

1906. április 19-én a Kúria elnökévé nevezték ki.<sup>30</sup> Elnöki tevékenységének köszönhető, hogy a Kúria megszabadult évtizedes ügyhátralékaitól, „a tizenegyzet meghaladó restantiák korszaka letűnt és a kisegítő curiai bírói intézmény alkonyához jutott”. A legfőbb bírói fórum tehermentesítésére irányuló törvényjavaslatok előkészítésében és azok végrehajtásában is „az oroszlán-rész őt illeti”.<sup>31</sup> Az újonnan szervezett Hatásköri Bíróság (1907. évi LXI. tc.) első elnöke, azonban 1908-ban bekövetkezett halála miatt a bíróság munkájában már nem vehetett részt, de az ügyrend kidolgozása az ő nevéhez fűződik.

Bíróként részt vett több törvénytervezet előkészítő munkálataiban. Ezzel kapcsolatos cikkei a jogi szaklapokban jelentek meg. Az *Észrevételek a polgári perrendtartásról készült törvényjavaslat előadói tervezetere* című tanulmányát az *Ügyvédek Lapja* 1897-ben külön kiadásban közölte. Az elméleti jog- és államtudományi államvizsga és a jogi oktatás szabályozása előkészítésének tárgyában készült előadói tervezetre és az egységes igazságügyi gyakorlati vizsga szabályozásának főelveire nézve felvetett dilemmákat illető észrevételei az *Ügyvédek Lapja* 1902. április 19-i számában jelentek meg. 1906-ban a Kúria tehermentesítésének szükségességére hívta fel a figyelmet a *Jogtudományi Közlöny* hasábjain, és részt vett az erre vonatkozó törvényjavaslat kidolgozásában és szerkesztésében.<sup>32</sup>

## **szentkatolnai Elekes Pál** (Sárd, 1835 – Marosvásárhely, 1896. február 22.)

A család neve a hagyomány szerint az Alsó-Fehér vármegyei Elekes községre és Elekes Balázusra vezethető vissza, akit egy 1499-ben kelt okmány Fehér vármegye „bizalmi férfinaként” említ.<sup>33</sup> Nemességet 1602. augusztus 1-jén szentkatolnai Elekes Tamás lófő kapott.<sup>34</sup>

Elekes Pál édesapja szentkatolnai Elekes Antal főjegyző, 1848-tól Küküllő vármegye országgyűlési követe, főjegyző, édesanyja sárdi Simén Júlia volt.<sup>35</sup>

Felesége kénosi Sándor Jozefa (1840 – Déva, 1912. október 8.), 1863-ban kötöttek házasságot. Három gyermekük született: Klára 15 éves korában 1890.



Elekes Pál

29 *Budapesti Közlöny*, 1904/267, 1.

30 *Budapesti Közlöny*, 1906/93, 1.

31 Oberschall Adolf, *Jogtudományi Közlöny*, 1908/37, 289–290.

32 Oberschall Adolf életéről és munkásságáról részletesen lásd Bódiné Beliznai Kinga: *Hivatás és függetlenség*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2020, 113–137.

33 *Háromszék vármegye nemes családjai*, szerk. Pálmay József, Jókai Nyomda Részvénytársulat, Sepsiszentgyörgy, 1901, 152.

34 *Ósfák. Szentkatolnai Elekes Antal leszármazása*, összeáll. Gyulai Rikárd, Genealogiai Füzetek, 1934/3, 37.

35 Baczka-madarasi Kis Bálint: *Az Árpádok királyi vére Magyarország családában. Lezármazási táblázatok*, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, Budapest, 1895, 75.

május 12-én meghalt; Pál törvényszéki bíró; Irma Bajkai József, az Osztrák–Magyar Államvasút igazgatósági tisztviselőjének felesége.

Elekes gimnáziumi tanulmányait a nagyszebeni, valamint a marosvásárhelyi ev. ref. kollégiumban folytatta, jogot a nagyszebeni jogakadémián hallgatott. A bírói elméleti államvizsgát 1857-ben, a gyakorlati vizsgát 1859-ben tette le a nagyszebeni cs. kir. főtörvényszéknél, mindkettőt általános kitüntetéssel. 1857-ben joggyakornok lett a nagyszebeni, 1858-ban pedig figyelő az erzsébetvárosi cs. kir. törvényszéknél. 1859-ben törvényszéki segéd Marosvásárhelyen. 1861-ben hivatalától saját kérelmére felmentették.<sup>36</sup> 1865 végéig Mihályfalvi birtokán gazdálkodott, és aktívan részt vett Felső-Fehér vármegye közéletében. 1865-ben „elhagyta falusi jószágát és magányát s a közszolgálat terére lépett”,<sup>37</sup> az ideiglenes kormány Felső-Fehér vármegyei ülnökké és küldött egyesbíróvá nevezte ki. 1867-ben egyhangúlag választották főbírónak és törvényszéki elnöknek.<sup>38</sup>

1869-ben a marosvásárhelyi kir. ítélőtáblához, 1874. augusztus 24-én a Kúria semmítőszéki osztályához<sup>39</sup> nevezték ki rendes bírónak, a IV. (közjogi, közgazgatási és államtudományi) szakosztály munkájában vett részt. 1881-től az egyesített Kúria rendes bírója, ahol a bonyolultabb telekkönyvi ügyek „nagy képzettségű” referenseként működött. Több éven keresztül tagja volt a királyi és országos legfőbb fegyelmi bíróságnak. 1880-ban és 1881-ben tagja volt „a követválasztási felszólamlási ügyek elintézésére, a törvény által rendelt kúriai bíróságnak”.<sup>40</sup>

A királyi ítélőtáblák decentralizációjakor, 1891. január 15-én a marosvásárhelyi kir. ítélőtábla elnökévé nevezték ki.<sup>41</sup> Hivatali esküjét május 5-én tette le. Székfoglaló beszédében a kir. ítélőtábla múltjára „visszapillantást vetve érdekes előadásban ismertette a táblák elhelyezésének szükségességét és [...] már jól ismert szerénységgel vázolta az okokat, melyek e díszes állás elfoglalására indították”.<sup>42</sup> A polgári szakosztály I. (közpolgári ügyek) tanácsának elnöke lett.

1892-től a marosvásárhelyi r. k. gimnázium főgondnoka,<sup>43</sup> illetve a Tornaegylet tiszteletbeli elnöke. 1893. januártól a marosvásárhelyi kaszinó elnöke. 1894 februárjában az Erdélyi Kárpát Egyesület (EKE.) Maros-Torda vármegyei osztályának alakuló ülésén tiszteletbeli elnökké választották.

36 Elekes Pál, *Vasárnapi Ujság*, 1891/17. (május 10.) 302.

37 Szentkatolnai Elekes Pál, *Székely Hírlap*, 1896/17. (február 27.) 2.

38 Szentkatolnai Elekes Pál, *Közérdek*, 1896/8. (február 23.) 1–2.; *Magyar Polgár*, 1867/39. (augusztus 4.) 162.

39 *Budapesti Közlöny*, 1874. augusztus 29. 196. sz. 1577.

40 *A Hon*, 1880/7. (január 8.) 1.

41 *Budapesti Közlöny*, 1891/18, 1.

42 tk.: Az új királyi tábla megalakulása, *Közérdek*, 1891/19. (május 10.) 1.

43 *A marosvásárhelyi róm. kath. gymnasium értesítője az 1891–92-ik iskolai évről*, közli Kárárcson Márton, Imreh Sándor, Marosvásárhely, 1892, 15.



Csathó Ferenc

## csíkelnei Csathó Ferenc

Nagyvárad, 1845. június 29. – Budapest,  
1928. április 10.

Csathó Ferenc apai őse egy székelyprimor, a régi Csíkszék dullóbiztos (szolgabírája) volt.<sup>44</sup> Édesapja csíkelnei Csathó Gábor (1802 – Nagyvárad, 1869. március 19.), édesanyja Szilágyi Mária (1811 – Nagyvárad, 1873. április 18). Csathó édesanyja révén Szilágyi Dezső igazságügy-miniszter unokatestvére.

1881. január 3-án kötött házasságot Pallay Etelkával (1847 – Budapest, 1929. augusztus 25.), Pallay János Bihar vármegye tiszti főügyész, gyulai kir. közjegyző leányával.<sup>45</sup> Gyermekeik: Ernő (1874 – Sanatorium Wienerwald [Feichtenbach], 1915. március 9.) kereskedelemügyi m. kir. miniszteri titkár (felesége Karácsonyi Erzsébet); Kálmán (Budapest, 1881. október 13. – Budapest, 1964. február 4.), író, a budapesti Nemzeti Színház főrendezője, a Magyar Színpadi Szerzők Egyesületének elnöke (felesége Aczél Ilona, a Nemzeti Színház örökös tagja); Gabriella, hegyeshalmi Halászy Jenő budapesti kir. büntetőtörvényszéki bíró felesége.

Középiskolai tanulmányait a nagyváradai premontrei főgimnáziumban, a jogot Nagyváradon és Pozsonyban végezte. 1868. november 18-án Bihar vármegye tiszteletbeli aljegyzője lett. 1868. december 15-én Nagyvárad aljegyzőjévé választották, és a törvényszékhez osztották be szolgálatra. 1870. június 18-án városi törvényszéki tanácsossá választották. 1871. december 18-án aljárásbíróvá nevezték ki Nagyváradra,<sup>46</sup> majd bíró lett a nagyváradai kir. törvényszéken. 1882. március 19-től a budapesti kir. ítéltábla pótbírója,<sup>47</sup> 1884-től ítéltáblai rendes bíró, a IV. polgári tanács tagja. 1883-tól 1890-ig a budapesti ügyvédvizsgáló bizottság tagja. 1891-ben a debreceni kir. ítéltáblán tanácselnök (I. polgári tanács). 1893. március 31-én kúriai bírónak nevezték ki.<sup>48</sup>

Innen Marosvásárhelyre került, 1896. április 6-án nevezték ki ítéltáblai elnöknek,<sup>49</sup> április 23-én iktatták be ünnepélyesen. Székfoglaló beszédében „kiváló szép szavaiban” arról szolt, hogy a bírói kartól „jellemzilárdságot, szakképzettséget és szorgalmat követel”. A jellemzilárdságot taglalva kitért arra, hogy „az minden mellék tekinteten fölülelemkedő, ha kell saját személye s érdekével is ellentétbe szóló kiváló egyéni tulajdont, mely a kötelezettségnek legjobb meggyőződés szerint való teljesítésében semmi *árért, semmi hatalomért és semmi szenvedésért meg nem tántorodik*”. A szakképzettséggel kapcsolatban hangsúlyozta, hogy meggyőződése szerint az ítéltábla bírái minden kétséget kizáróan alkalmasak ítélkező tevékenységük ellátására, ugyanakkor megköveteli, hogy „tudásaikat, ismereteiket, hogy azt lehető

44 A székely főváros ünnepe, *Közérdek*, 1896/18. (április 30.) 1.

45 *Pesti Hírlap*, 1881/5. (január 6.) 5.

46 *Budapesti Közlöny*, 1871/295, 6481.

47 *Budapesti Közlöny*, 1882/70, 1.

48 *Budapesti Közlöny*, 1893/80, 1.

49 *Budapesti Közlöny*, 1896/84, 1.

legmagasabb fokig fejleszteni igyekezzenek [...]”. Mint mondta, „jellemzőlárdsággal, minden lehető tudásra törekvéssel és szorgalommal teljesítjük kötelességünket, akkor bírói hivatásunknak minden irányban felfelé, mind lefelé a várakozásnak megfelelően”. Végezetül kiemelte azt is, hogy reméli, hogy az ítélőtábla „fegyelmi jegyzőkönyve lapjai, mint eddig, úgy jövőben is fehérek fognak maradni”. A bírói fórum vezetésével ráháruló kötelezettséggel kapcsolatban hangsúlyozta, hogy „nem tévesztem szem elől az igazgatási kötelességet, mely állásommal kapcsolatos; sem a vezetésem alatti kir. tábla személyzetének személyes és anyagi érdekeit, melyeknek egyensúlybani tartását eminens feladatomná tűztem ki”.<sup>50</sup>

Az ítélőtábla elnökeként, „ezt a táblát egyenrangúvá tette a budapestivel, elnöksége idejében közmondások voltak a marosvásárhelyi tábla ítéletei s ez a tábla a bírói gyakorlat kialakulásában ugyanaz a tisztelt tényező lett, mint társa, a budapesti tábla”.<sup>51</sup>

1899. május 1-jén – saját kérelmére – a szegedi kir. ítélőtáblához helyezték át elnöki minőségben.<sup>52</sup> 1901. április 13-án kúriai tanácselnökké nevezték ki, és három évig volt a IV. polgári (váltó-, csőd- és kereskedelmi) tanács elnöke. 1904-ben Oberschall Adolf utódaként, december 18-i kinevezését követően<sup>53</sup> foglalhatta el a budapesti kir. ítélőtábla elnöki székét, amelyet nyugalomba vonulásáig, 1915-ig töltött be.

Tízéves budapesti ítélőtáblai elnöki jubileumának apropóján az Ügyvédek Lapja méltatta: „A vezetésére bízott táblának és a felügyelete alá helyezett bíróságoknak atyai gondviselője és szigorú vezetője. A kötelesség teljesítésben eleven példakép, de követeli is mindenkitől, hogy példája szerint cselekedjék. Viszont kérés és utánjárás nélkül felismeri a képességet és a kötelességteljesítést és van ereje, hogy az oly kép felismert erő számára az előmenetelt biztosítsa.”<sup>54</sup>

Hivatalánál fogva 1904-ben főrendiházi tagságot nyert. 1908. szeptember 29-én a Vaisz József-féle alapítvány gondnokává nevezték ki.<sup>55</sup> 1908. november

13-án valóságos belső titkos tanácsosi méltósággal ruházták fel.<sup>56</sup>

50 Királyi táblánk ünnepe, *Közérdek*, 1896/17. (április 26.) 2.

51 Csathó Ferenc halála, *Budapesti Hírlap*, 1928/82. (április 11.) 5.

52 *Budapesti Közlöny*, 1899/104, 1.

53 *Budapesti Közlöny*, 1904/292, 1.

54 Csathó Ferenc, *Ügyvédek Lapja*, 1914/3, 2.

55 *Budapesti Közlöny*, 1908/229, 2.

56 *Budapesti Közlöny*, 1908/267, 1.





Ternovszky Béla

## kelemenfalvi Ternovszky Béla (Likava, 1848. március 15. – Kolozsvár, 1914. július 11.)

Ternovszky Béla édesapja kelemenfalvi Ternovszky Károly (1817 – Tepla, 1904. január 30.) m. kir. főerdész, édesanyja Grillus Ida (1831–1871) volt.

Felesége lipcsekeresztvári Andreánszky Ilona (Nyitra, 1854. szeptember 18. – Budapest, 1937. június 2.), 1872. szeptember 21-én kötöttek házasságot. Gyermekük: Béla (Pest, 1873. szeptember 9. – Jászapati, 1952 körül) törvényszéki bíró, Aranka (1877 – Kolozsvár, 1921. augusztus 4.), férje Bíró Kálmán kir. főügyész; Margit (szül. 1879) zágoni Bodolla Ferenc ügyvéd, városi tiszt ügyész felesége; Ferenc (Lugos, 1886. február 11. – Lugos, 1955) közigazgatási bíró, kir. ítéltáblai tanácselnök (felesége Horváth Teréz); Jenő (1889. március 16. – Budapest, 1978. június 22.) orvos.

Ternovszky iskoláit Nagyváradon és Kassán végezte, ügyvédi vizsgát Pesten tett. Köz- és váltóügyvédként, illetve fogalmazó-gyakornokként kezdte pályáját. 1872-től segédügyész a zombori jószágigazgatóságon.<sup>57</sup> 1876-ban töröltette magát az ügyvédi kamarai lajstromból, mivel 1876. szeptember 16-án a lugosi törvényszék bírójává nevezték ki.<sup>58</sup> 1887. január 14-én a budapesti kir. ítéltábla bírója lett. A budapesti ügyvédvizsgáló bizottság tagjaként „cenzora volt a jelenlegi igazságügyminiszternek, Balogh Jenőnek is”. 1891. január 28-án nevezték ki bírónak a temesvári kir. ítéltáblához.<sup>59</sup>

1893. április 3-tól a győri kir. ítéltábla tanácselnöke,<sup>60</sup> a II. polgári (úrbéri, telekkönyvi, váltó, kereskedelmi és csődügyi) tanács és a telekkönyvi vizsgálóbizottság elnöke lett.

1899. június 22-én a marosvásárhelyi kir. ítéltábla elnökévé nevezték ki.<sup>61</sup> A Győről távozó tanácselnöktől a *Győri Hírlap* 1899. június 29-i számában búcsúzott: „Ítélete mindmennyi önálló jogi tanulmány. Egy-egy törvényrész, törvényszakasz története és magyarázata, fényes tehetség bőséges tudásával. Tanácselnöksége egész ideje alatt ő teljesítette a tábla felügyeletére bízott bíróságok fölülvizsgálatát. Éles szeme az ilyen vizsgálatoknál rögtön tájékoztatta az illető bíróság ügyforgalma, munkaereje, erényei és hibái felől. Vizsgálati jelentései annyira hű képet nyújtottak a bírósági tisztviselőkről, mintha évek óta köztük élve figyelte volna tehetségüket, szorgalmukat, szakképzettségüket. Igazságos és szigorú. Megvizsgálja a kijelölt percsomó minden aktáját, a bíró, a jegyző, vagy joggyakornok fogalmazványát. Kritikáját azonban nyomon kíséri az oktatás, a jó tanács, a szíves útbaigazítás.”<sup>62</sup>

57 *Budapesti Közlöny*, 1871/296, 6513.

58 *Budapesti Közlöny*, 1876/219, 6530.

59 *Budapesti Közlöny*, 1891/26, 2.

60 *Budapesti Közlöny*, 1893/81, 1.

61 *Budapesti Közlöny*, 1899/146, 1.

62 Ternovszky Béla. *Székely Napló*, 1914/106. (július 14.) 1.

A marosvásárhelyi ítélőtábla elnökeként az I. polgári (közpolgári ügyek, egyzsmind szaktanács a váltó-, kereskedelmi és csődügyszakban és felülvizsgálati) tanács elnöke. A marosvásárhelyi ügyvédvizsgáló bizottság elnöke.

1908 őszén harmadszor ajánlották fel Ternovszkynak a szegedi kir. ítélőtábla vezetését, ám azt marosvásárhelyi családi kötelekeire hivatkozva ismételten visszautasította.<sup>63</sup>

1906. május 12-én az Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME.) Jog- és Társadalomtudományi Szakosztályának alakuló gyűlésén választmányi taggá választotta.<sup>64</sup> Jogirodalmi munkássága is figyelemre méltó, szaccikkei a *Jogtudományi Közönyben* és a *Magyar Jogászban* jelentek meg, szakirodalmi ténykedésével „általános elismerést vívott ki”.

## **maroscsügödi Pap Farkas** (Beszterce, 1857 – Budapest, 1930. december 29.)

Pap Farkas édesapja Pap Alajos (1813 – Tövis, 1883. december 31.) udvari tanácsos, semmítöszéki bíró, édesanyja homoródkarácsonfalvi Füzy Eszter (1822 – Pest, 1870. június 17.).

1881. április 25-én kötött házasságot kászoni Bornemisza Annával (1857 – Marosvásárhely, 1918. január 5.).<sup>65</sup> Gyermekük: Alajos (1882 – Budapest, 1932. október 6.) miniszteri osztálytanácsos (felesége Szörtsey Nóra); Liszka Erzsébet, sztankahermányi sztankovói Sztankay Lajos középiskolai tanár, iskolaigazgató felesége.<sup>66</sup>

Középiskolai tanulmányait Kolozsváron és Pesten folytatta, jogot a budapesti tudományegyetemen hallgatott 1875-től.<sup>67</sup> A jogi diploma megszerzését követően díjtalan joggyakornok a Kúria semmítöszéki osztályán. 1879. november 9-én az Igazságügyminisztériumhoz neveztek ki tiszteletbeli segédfogalmazóvá.<sup>68</sup> 1880 decemberétől a nyitrai kir. törvényszéken teljesített szolgálatot jegyzőként.<sup>69</sup> 1882 augusztusában a budapesti kir. törvényszékhez helyezték át jegyzői minőségben. 1885. június 7-én a dési királyi törvényszékhez neveztek ki bírónak.<sup>70</sup> 1891. december 9-én az aradi kir. törvényszékhez helyezték át.<sup>71</sup> 1892. január 25-én a kolozsvári kir. ítélőtáblához elnöki titkárrá, 1897. április 3-án bírónak neveztek ki.<sup>72</sup> A büntető, utóbb a büntető és pénzügyi tanács tagja. 1907 májusától a törvényszéki orvosi bizottság tagja (a bizottság elnöke

63 Az ítélő tábla elnöke, *Szeged és Vidéke*, 1908/235. (október 13.) 2.

64 *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület évkönyve az 1907. évre*, szerk. Schilling Lajos, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1908, 94.

65 *Magyar Polgár*, 1881/93. (április 26.) 2.

66 *Pesti Hírlap*, 1942/258. (november 14.) 7.

67 *A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem almanachja 1875–1876*, Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, Budapest, 1876, 70.

68 *A Hon*, 1879/273. (november 13.) 2.

69 *Budapesti Közöny*, 1880/281, 1.

70 *Budapesti Közöny*, 1885/133, 1.

71 *Budapesti Közöny*, 1891/285, 1.

72 *Budapesti Közöny*, 1897/78, 1.



Korányi Frigyes egyetemi r. tanár) háromévi időtartamra,<sup>73</sup> majd további két cikluson keresztül, egészen 1916-ig.

1910. október 4-én a Kúria számszeletti bírójává nevezték ki.<sup>74</sup> A hivatali esküt 1910. október 27-én tette le. Utóbb rendes bíró.

A marosvásárhelyi kir. ítéltábla elnökévé 1914. augusztus 3-án nevezték ki.<sup>75</sup> Beiktatására és a hivatali eskütételre augusztus 31-én került sor.<sup>76</sup> A polgári felülvizsgálati tanács elnöke lett. 1914 és 1917 között a marosvásárhelyi egyes bírói és ügyvédi vizsgálóbizottság elnöke.

1915 februárjában a Marosvásárhelyi és Maros-Torda Vármegyei Patronage Egyesület díszelnökévé választotta.<sup>77</sup>

1917. május 1-jén a háború alatt teljesített szolgálatai elismeréséül az I. osztályú polgári hadi érdemkereszttel tüntették ki.<sup>78</sup> 1917-ben nyugalomba vonult.

„A kétszeri oláh betörés, 1916-ban és 1918-ban, majd a forradalmi idők igen nehéz, kényes helyzetbe hozták. Szomorú érzések között és nagy felelősség mellett kellett teljesítenie elnöki feladatát. Ámde szakavatottsága, változatlan munkakedve a legnehezebb helyzetben is felvértezték.”<sup>79</sup> Az impériumváltás talán a legjelentősebb hatást a magyarság hivatali közegeiben szolgálatot teljesítőkre mérte.<sup>80</sup> Pap Farkas Magyarországra repatriált, ahol 1921. május 3-tól ismét a magyar bírói kar tagja lett. Kolozsvárra ingóságaiért tért vissza 1921. augusztusában. Az *Ellenzék* beszámolója szerint repatriálásának egyetlen oka az volt, hogy a román kormány által megállapított nyugdíjából nem tudott megélni.<sup>81</sup>

Budapesten a Falk Miksa utcában működő Jogvédő Iroda vezetője volt.<sup>82</sup>

1926 áprilisában saját kérelmére nyugalomba vonult, amelynek alkalmából az igazságszolgáltatás terén szerzett kiváló érdemei, valamint sokévi hű és buzgó szolgálataért „kormányzói teljes elismerésben” részesült.<sup>83</sup>

A közéletben is részt vállalt, 1894 februárjában a kolozsvári kaszinó választotta meg titkárának, 1915 márciusától pedig a marosvásárhelyi kaszinó tagja volt.

73 *Budapesti Közlöny*, 1907/115, 1.

74 *Budapesti Közlöny*, 1904/230, 1.

75 *Budapesti Közlöny*, 1914/186, 1.

76 Pap Farkas kir. ítéltáblai elnök installálása, *Székely Napló*, 1914/133. (szeptember 1) 2.

77 *Székely Napló*, 1915/29. (február 23.) 1.

78 *Az Est*, 1917/119. (május 9.) 5.

79 Emlékezés a marosvásárhelyi ítéltábla utolsó magyar elnökéről, *Magyarság*, 1931/5. (január 8.) 12.

80 Az erdélyi magyar tisztviselőréteg társadalmi struktúrájának átalakulásáról részletesen lásd Fráter Olivér: *Erdély mint hadszíntér 1916–1922-ben*, *Studia Caroliensia*, 2013/1–2., 76–94.; Veress Emőd: *Az igazságszolgáltatás struktúrájának átvétele Erdélyben 1919-ben*. <http://mf.gov.hu/wp-content/uploads/2020/06/miacikk2020.pdf> (letöltés ideje: 2021. augusztus 2.)

81 Pap Farkas volt marosvásárhelyi táblai elnök repatriálása, *Ellenzék*, 1921/169. (augusztus 10.) 6.

82 Köllő Ignác: Döntőbírótság elé, *Magyarság*, 1923/264. (november 22.) 1.

83 *Budapesti Közlöny*, 1926/91, 1.

## A kolozsvári királyi ítélőtábla elnökei

### berczeli Berczelly Jenő

(Berczel, 1842. április 19. – Berczel, 1932. július 8.)

A család Nógrád vármegye egyik legrégebbi családja, amely az Aba nemzetségből származik, „*ősi fészke*” Nagy- és Kis-Bercel. Első ismert őse, István, a XIII. század végén vagy a XIV. század elején élt. Az 1754/55. évi országos nemesi összeírásban István, Péter és János szerepelnek Nógrád vármegye nemesei között.<sup>84</sup>

Berczelly Jenő édesapja berczeli Berczelly Ádám (1802 – Kis-Berczel, 1859. november 16.), édesanyja köveskáli és bodorfai Bodor Antónia (1809 – Berczel, 1892. szeptember 10.).

Felesége csepei Zoltán Etelka (1863. október 28. – Kolozsvár, 1894. május 12.). 1878. július 24-én reggel hat órakor kötöttek házasságot Budapesten.<sup>85</sup> Gyermekük: Jenő (1880. február 14. – Karancskeszi, 1969. április 11.) igazságügyi államtitkár (felesége Marschall Ilona); Herta (1883 – Berczel, 1921. december 13.) szirmabessenyői Szirmay István kir. albíró felesége; Edit (Pest, 1886. április 12. – Budapest, 1966. április) sipeki Balás Kornél főispáni titkár, belügyminiszteri fogalmazó neje.

Berczelly középiskolai tanulmányait a pesti piaristáknál folytatta. Jogot 1859-től Pesten hallgatott. 1863. augusztus 4-től díjtalan joggyakornok a pesti kir. ítélőtáblán, október 8-án a m. kir. udvari kancelláriához nevezték ki tiszteletbeli udvari segédfogalmazóvá.<sup>86</sup> 1864. június 16-tól segédfogalmazó,<sup>87</sup> ebben a minőségében 1865. október 3-án Nógrád vármegye főispánja mellé rendelték



Berczelly Jenő

84 *Nógrád vármegye nemes családai = Magyarország vármegyéi és városai. Nógrád vármegye*, szerk. Borovszky Samu, Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1911, 591.

85 *Pesti Napló*, 1878/179. (július 24.) 3.

86 Szinnyei: *i. m.*, 901–902.

87 *Sürgöny*, 1864/140. (június 21.) 1.

ki szolgálattételre.<sup>88</sup> Közügyvédi vizsgát tett a pesti kir. ítéltáblánál 1865. szeptember 18-án, a váltóügyvédi vizsgát pedig 1870. február 1-jén tette le a pesti váltótörvénytörvényeknél.<sup>89</sup>

Udvari segédfogalmazói állását megtartva, 1866. június 19-én kinevezték az északnyugat-magyarországi kir. biztos mellé a titkári teendők ellátására.<sup>90</sup> 1867. március 7-én szolgálattételre berendelték az Igazságügyminisztériumba.<sup>91</sup> 1867. október 1-jétől miniszteri fogalmazó.<sup>92</sup> 1868. április 1-jén Nógrád vármegye tiszteletbeli főjegyzője lett.<sup>93</sup> 1868. október 8-án miniszteri titkárrá nevezték ki.<sup>94</sup> 1870-ben tagja a minisztérium fegyelmi tanácsának. 1872. május 21-től osztálytanácsos.<sup>95</sup> 1876. június 30-án miniszteri tanácsosi címmel és jelleggel ruházták fel.<sup>96</sup> 1876. december 8-án az Országos Statisztikai Tanács tagjává nevezték ki. 1877. január 16-án a minisztérium fegyelmi bizottságának tagja lett. 1878-tól osztályfőnök.

1883 és 1885 között az igazságügyi és a vallás- és közoktatásügyi miniszter által a kir. adományozásból egyházi javadalmat élvező római és görögkatolikus főpapok halála után a javadalmi törzsvagyonnak a hagyatéki tömegből való elkülönítése és rendezése céljából alakított vegyes bizottság tagja.<sup>97</sup>

1885. szeptember 17-én tanácselnökké nevezték ki a budapesti kir. ítéltáblához.<sup>98</sup> A hivatali esküt szeptember 22-én tette le az ítéltábla teljes ülésén. Az V. polgári, majd a II. büntető (1888-tól) tanács elnöke. Az igazságügy-miniszter 1885. november 4-i intézvényének értelmében a határőrvidéki házközösségi ügyekben harmadfokon eljáró tanács egyik tagja lett.<sup>99</sup>

1891. január 15-től a kolozsvári kir. ítéltábla elnöke.<sup>100</sup> Az I. polgári (közpolgári ügyek) és a III. polgári (úrbéri ügyek) tanács elnöke. Hivatalát 1891. május 5-én foglalta el. Székfoglaló beszédéből idézünk: „Ha elgondolom mindazt a kötelességet, melyet a kir. bíróságok és ügyészségek új szervezéséről szóló, tárgyalás alatt levő törvényjavaslat a kir. ít. táblák elnökeire ruház, ha e sokoldalú feladatot bonczkés alá veszem, ha a bírói s az igazságügyi igazgatási teendők hosszú sorát végig nézem, lehetetlen, hogy aggályom ne fejezzem ki abban az irányban, vajon a rendelkezésemre álló erővel képes leszek-e megfelelni mind a teendőnek, melyet a kötelesség elém szab, megfelelni annak úgy,

88 Az új táblai elnökök, *Budapesti Hírlap*, 1891/24. (január 24.) 9. (Melléklet a Budapesti Hírlap 24. számához).

89 Uo.

90 Szinnyei: *i. m.*, 901–902.

91 Az új kir. táblai elnökök, *Közérdek*, 1891/5. (február 1.) 2.

92 *Pesti Napló*, 1867/5234. (október 1.) 3.

93 *Az új táblai elnökök, i. m.*, 9.

94 *Budapesti Közlöny*, 1868/239, 1.

95 *Politikai Ujdonságok*, 1872/22. (május 29.) 262.

96 *Budapesti Közlöny*, 1876/150, 1.

97 *Budapesti Közlöny*, 1883/118, 1.

98 *Budapesti Közlöny*, 1885/215, 1.

99 *Az új kir. táblai elnökök, i. m.*, 2.

100 *Budapesti Közlöny*, 1891/18, 1.

mint azt az igazságügyi kormány, a jogkereső felek, a jogászközönség jogosan megköveteli, mint azt én teljesíteni óhajtom.

Ez aggályban az egyedüli biztatást nyújtsa azonban nekem az, hogy nemcsak támaszra, de valódi s kiadós segélyre találok önökben [...]. Meg vagyok győződve, hogy minden munka erejüket az államnak és illetve a törvénykezésnek szentelendik. És erre teljes szükség van; mert feladatuk, munkakörük rövid idő alatt változni fog.

A [...] törvényjavaslat, az annak alapján kiadandó szabályrendeletek új és terhes kötelességeket sorozandnak az önök teendői közé is. A kir. ít. tábla hatósági köre nem csupán ítélesemből, de az igazságügyi téren igazgatási teendőből is fog állani. [...]

Mi a bíró szoros értelemben vett feladata? annak önök teljes tudatával bírnak [...], mégis engedjek meg, hogy [...] röviden elmondjam: minőnek képzelem én a jó bírót, minő képet tűztem magam elé, mikor a bírói pályára léptem.

A bírónak [...] a közigazság érdekében rendületlen igazságszeretetével mindig az anyagi igazságot kell keresni. Azoknak a bírónak pedig kik az ember szabadsága, élete s halála felett vannak hivatva ítélni – nem szabad azt hinni, hogy a bűnügyben ítélő bíró feladata abból áll: hogy a bűnösségre vonatkozó bizonyítékok elővonzolásával is ki kell mondani a bűnöst, csakhogy büntessen! Büntetni kell akkor, mikor a bíró a lelkiösmeret teljes nyugalmával kimondhatja 'bűnös!'; és ekkor büntessen oly mértékkel, minőnek alkalmazását az állam büntetési igényének érvényesítése megkívánja [...].

A bírói és a bírói hivatalnoki kar érdeke a teljes szeplőtleniséget követeli; nem szabad olyasnak sem fennforogni, a mi e szeplőtleniségre árnyat vethetne. [...] Tudom én azt jól, hogy sokszor fájdalmasan érint marasztalni vagy büntetni; de ez a bíró magasztos hivatásával jár; a bírónak szánalmat, könyört, vagy részvétet, kegyelmet ösmerni nem szabad. [...] Hivatása zászlajára csak egy szót írhat a bíró, és ez, az igazság!"<sup>101</sup>

Az új ítélőtáblai elnök vezetésével megkezdődtek „a szorgalmas munka napjai”. Berczelly Jenő „folytonos tevékenysége és lelkes ügybuzgalma” mellett már az első héten komoly eredményt értek el a bírók az ügghátralékok feldolgozásában. A *Kolozsvár* tudósítója szerint „egész nap csendesség van a királyi tábla nagy épületében. A hogy reggel kilencz órakor bevonulnak a hivatalokba, elnök, bírák, jegyzők, főügyész, csendesség lakik a falak között déli tizenkét óráig, s csak egy-egy szolga állingál a folyósokon, vagy visz iratokat egyik szobából a másikba, sőt az irattárba is jut már egy-két csomag.”<sup>102</sup>

Berczellyt 1894. július 29-én saját kérelmére a kassai kir. ítélőtáblához helyezték át elnöknek,<sup>103</sup> ahol 1894. szeptember végén kezdte meg szolgálatát.

101 A királyi tábla megnyitása, *Kolozsvár*, 1891/101. (május 5.) 2.

102 A királyi táblától, *Kolozsvár*, 1891/105. (május 11.) 3.

103 *Budapesti Közlöny*, 1894/176, 1.



Kolozsvár, igazságügyi palota

A polgári ügyek szakosztálya I. tanács (közpolgári, bányá-, úrbéri, váltó-, kereskedelmi és csődügyek) elnöke lett.

1897 elején az egész ország megismerhette a nevét, hiszen a szakfolyóiratok, de még a napilapok is foglalkoztak „újításával”, amelynek révén „Themis istenasszony nyitja meg előszobáit a nők számára”.<sup>104</sup> Berczelly körrendeletet bocsátott ki és küldött meg a törvényszéki elnököknek, amellyel a nők munkakörét bővítette: „Gyakran előfordul, hogy a kir. bíróságoknál alkalmas jelentkezők hiányában állandó vagy ideiglenes díjnokok fel nem fogadhatók, vagy pedig a fennforgó szükség szempontjából oly egyének nyernek alkalmazást, akik csak hosszabb ideig tartó begyakorlás után képesek a követelményeknek megfelelni. Értesítem elnök urat, hogy a jövőben az esetben, ha a férfiak sorából alkalmas egyének nem jelentkeznek, díjnoki szolgálatra erre alkalmas nőket is felfogadhat. Kijelentem, hogy a nődíjnokok kiküldetésre egyáltalán nem, a bíróság helyiségeiben is jegyzőkönyvvezetésre csak elkerülhetlen szükség esetén és rendszerint csakis az irodákban másolási teendőkre alkalmazhatók; továbbá, hogy a hivatalban lehetően külön helyiségben

104 Nők a bíróságoknál, *Pesti Hírlap*, 1897/44. (február 13.) 10.

vagy legalább a férfi alkalmazottaktól külön csoportban helyezendők el; végül, hogy a társadalomban a nőket megillető előjogokat hivatali főnökeikkel szemben nem igényelhetik és az érvényben levő szolgálati szabályokhoz mindenben alkalmazkodni tartoznak. E rendeletemet tudomás végett az elnök úr felügyelete alatt álló kir. járásbíróságok vezetőivel egyidejűen közöltem. Kassa, 1897. február 10.”<sup>105</sup>

1905. október 13-án valóságos belső titkos tanácsosi méltósággal ruházták fel.<sup>106</sup>

Az ítélezési teendők mellett aktív részt vállalt a közéletben is. 1880-ban tagja az írói és művészi tulajdonjogról szóló törvényjavaslat véleményezésére felkért bizottságnak.<sup>107</sup> A Telekkönyvvezetők Országos Egyesületének első rendes közgyűlésén, 1880. augusztus 20-án tiszteletbeli taggá választották.<sup>108</sup> 1883 februárjában a hitellek-jegyzőkönyvek átalakításáról és a földadó-kataszteri adatokkal való kiegészítéséről szóló törvényjavaslatot (telekkönyvi novellát) tárgyaló és véleményező szaktanácskozmány elnöke volt.<sup>109</sup> 1886-ban a második bűnvádi eljárási javaslat részletes tárgyalására kiküldött szakbizottság munkájában vett részt.

1905. november 5-én a Kassai Rabsegélyző Egyesület alakuló közgyűlésén az egyesület elnökévé választották.<sup>110</sup> 1908. decembertől a Kassai Katolikus Patronage-egyesület világi elnöke. A Magyar Társadalomtudományi Egyesület kassai helyi bizottsága 1909. májusi alakuló értekezletén társelnökké választotta.<sup>111</sup> 1911 áprilisától a Kassai Jogász Egyesület (Egylet) elnöke volt. A Nemzeti Kaszinó tagja.

Fiatalon szépirodalommal is foglalkozott, a *Hölgyfutár* rendes munkatársa volt, ahol elbeszélései és tárcacikkei jelentek meg többnyire Jenőke néven. Főmunkatársa volt a *Pesti Hölgydivatnak* és 1863-tól a Thaly Kálmán által szerkesztett *Nemzeti Képes Ujságnak*. Hivatali éve alatt szépirodalmi műveket már nem írt, néhány cikke jelent meg – általában névtelenül – a szaklapokban.<sup>112</sup>

70. életévének betöltését követően, 1912 májusában nyugalomba vonult.<sup>113</sup> Nyugdíjaztatása alkalmából a II. osztályú Vaskoronarenddel tüntették ki.<sup>114</sup>

A bírósági szolgálatból való kilépés azonban nem jelentette a közélettől való teljes visszavonulást Berczelly számára. 1925. november 27-én Nógrád és Hont

105 Nődíjnokok a bíróságoknál, *Ügyvédek Lapja*, 1897/7, 8.

106 *Budapesti Közlöny*, 1905/242, 2.

107 *Jogtudományi Közlöny*, 1880/4, 34.

108 *Jogtudományi Közlöny*, 1880/37, 72.

109 *Pesti Napló*, 1883/37. (február 7.) 2.

110 *Pesti Napló*, 1905/307. (november 6.) 3.

111 *Budapesti Hírlap*, 1909/116. (május 18.) 20.

112 Szinnyei: *i. m.*, 901–902.

113 *Igazságügyi Közlöny*, 1912/5, 210.

114 Bírák kitüntetése, *Pesti Napló*, 1911/197. (augusztus 20.) 20.



egyesített vármegyék közigazgatási bizottságának tagjává választották.<sup>115</sup> A Nógrád–Hont vármegyei Gazdasági Egyesület tagja. 1927. január 10-én Nógrád és Hont egyesített vármegyék törvényhatósági bizottsága rendkívüli közgyűlésén a felsőház rendes tagjává választotta.<sup>116</sup> A felsőház korelnöke lett, mivel a nála pár évvel idősebb, 89 esztendőes Reich Koppel főrabbi, betegsége miatt nem jelenhetett meg az első ülésen. A *Színházi Élet* újságírójának Berczelly úgy nyilatkozott, hogy „Most, hogy átestem ezen a páratlan tisztességen, hogy meg-nyithattam az új felsőházat haza megyek berceli birtokomra, össze szedem magam, mert tavaszra szeretnék megint lovagolni”.<sup>117</sup> 1930. január 15-én ismételten Nógrád és Hont vármegyék reprezentánsaként vett részt a felsőház munkájában, ugyancsak korelnökként.<sup>118</sup> Nógrád és Hont 1929. augusztus 29-én tartott rendkívüli közgyűlésén a törvényhatósági bizottság örökös tagjául választotta.<sup>119</sup>



Fekete Gábor

## nagyfalusi Fekete Gábor (Marosvásárhely, 1845. október 10. – Kolozsvár, 1917. június 18.)

A család a nyárádgálfalvi Nagy családból szakadt ki; régi okmányokban „Fekete alias Nagy” néven szerepelt. 1602-ben Petrus Fekete és Martinus Fekete mint lófők esküdtek fel a császár és király hűségére. Nemességük megerősítésére 1605-ben került sor.<sup>120</sup>

Fekete Gábor édesapja nagyfalusi Fekete Károly (1816 – Marosvásárhely, 1880. február 8.) ügyvéd, marosvásárhelyi kir. törvényszéki bíró, édesanyja Simatics Veronika (1822 – Marosvásárhely, 1888. december 10.).

Felesége fótosi Balogh Anna (1853 – Dés, 1931. május 27.), 1873. május 11-én kötöttek házasságot Marosvásárhelyen.<sup>121</sup> Gyermekeik: Annuska zágoni Bodolla Gábor dési kir. törvényszéki bíró, utóbb törvényszéki elnök, majd első férje halálát követően Gajzágó Vilmos felesége; Katinka Almay Salamon m. kir. honvéd százados felesége; Sándor (Marosvásárhely, 1888. július 21. – Sepsiszentgyörgy, 1971. augusztus 23.), a kolozsvári Vöröskereszt Egylet főorvosa, majd 1948-ig az általa alapított sepsiszentgyörgyi magánszanatórium igazgató főorvosa (felesége Török-Szabó Erzsébet);<sup>122</sup> Károly (1880 – Kolozsvár, 1910. május 3.) ügyvéd, királyi alügyész (felesége Madarász Bea).

115 *8 Órai Ujság*, 1925/207. (november 28.) 4.

116 *Budapesti Hírlap*, 1927/7. (január 11.) 4.

117 A főrendiház korelnöke nyilatkozik multjáról, amikor még regényeket és verseket írt, *Színházi Élet*, 1927/7, 2.

118 *Budapesti Hírlap*, 1930/12. (január 16.) 3.

119 *Pesti Hírlap*, 1929/195. (augusztus 30.) 11.

120 Pálmay József: *Marostorda vármegye nemes családjai*, Adi Árpád Könyvnyomdája, Marosvásárhely, 1904, 47.

121 *Erdély*, 1873/21. (május 22.) 193.

122 Nagy Lajos: Orvosainkra emlékezünk. A Fekete orvos házaspár. Életutak, *Háromszék*, 2013 október 19., [www.3szek.ro/load/cikk/64453/orvosainkra-emlekezunk---a-fekete-orvos-hazaspar](http://www.3szek.ro/load/cikk/64453/orvosainkra-emlekezunk---a-fekete-orvos-hazaspar) (letöltés ideje: 2021. július 31.)



Fekete Gábor iskolai tanulmányait a marosvásárhelyi ev. ref. főiskolán kezdte, majd Segesváron a luth. főiskolán folytatta, és Marosvásárhelyen fejezte be 1864-ben. 1865-től 1869-ig a kolozsvári jogakadémián hallgatott jogot. Sikeres államvizsgáit követően, 1871. március 29-én a marosvásárhelyi kir. táblán tette le a gyakorlati ügyvédi vizsgát kitűnő eredménnyel. 1871 májusától ügyvédként praktizált Kolozsváron.<sup>123</sup> 1871. december 22-én királyi alügyésszé nevezték ki a nagyszebeni kir. törvényszékhez.<sup>124</sup>

1873. november 18-án a marosvásárhelyi kir. tábla elnöki titkára lett.<sup>125</sup> A korabeli sajtóban közzétett hír szerint „ezen szerencsés előléptetésnek szívünk-ből örvendünk, mert egy tehetséges, lelkiismeretes munkabíró erővel szaporodott igazságkiszolgáltató magas fórumunk, míg társadalmi életünk is sokat köszönhet ezen szerencsés választásnak”.<sup>126</sup> A marosvásárhelyi jogászegylet tagja lett. 1874 novemberében tárgyalták az egylet első szakosztályához benyújtott indítványát a magyar váltótörvénykönyv tervezetének módosításáról.

123 *Budapesti Közlöny*, 1871/122, 2599.

124 *Budapesti Közlöny*, 1871/296, 6511.

125 *Budapesti Közlöny*, 1873/268, 2181.

126 *Erdély*, 1873/48. (november 27.) 407.



1877. április 18-án a marosvásárhelyi kir. ítéltábla pótbírójává nevezték ki.<sup>127</sup> A II. polgári (úrbéri) szakosztály, illetve a III. bűnügyi szakosztály, utóbb a II. szakosztály, a III. szakosztály (kereskedelmi, csőd, váltó és bánya), valamint a IV. bűnügyi szakosztály ítélkező munkájában vett részt. 1882. március 17-i kinevezését követően a marosvásárhelyi kir. ítéltábla rendes bírója,<sup>128</sup> majd tanácselnöke 1890. júniustól.<sup>129</sup> 1881-től 1890-ig a marosvásárhelyi ügyvédvizsgáló bizottság tagja, 1881-től 1894-ig pedig elnöke volt.

1894. július 22-én Szilágyi Dezső igazságügy-miniszter tett előterjesztést nagyfalusi Fekete Gábor ítéltáblai elnöki kinevezésére. A bírói pálya rövid ismertetésén túl Szilágyi a következőképp jellemezte Feketét: „Alapos készütségű, gyors felfogású és tevékeny bíró, a vezetésére bízott tanácsítkezést a jogszolgáltatás mai követelményeinek megfelelő színvonalra emelte, a marosvásárhelyi ítéltáblai elnök akadályozása és távolléte esetén ismételten teljes megalégedésre önállóan vezette és az elnököt igazgatási és felügyeleti hatáskörében is sikeresen helyettesítette.”<sup>130</sup>

A kolozsvári kir. ítéltábla élére 1894. július 29-én nevezték ki.<sup>131</sup> Az I. polgári (polgári, úrbéri és I. felülvizsgálati) tanács elnöke. Hivatali esküjét 1894. szeptember 29-én tette le. A *Kolozsvár* tudósítója szerint Fekete Gáborban az ítéltábla „egy kiváló elnököt nyert, ki úgy jogász nagy tudománya, mint adminisztratív képességei folytán minden tekintetben hivatott utódja a táblai elnöki székben Berczelly Jenőnek [...], ki azonfelül még, mint erdélyi születésű ember, azoknak a sajátos viszonyoknak ismeretével is rendelkezik, mely nélkül abban a magas állásban az igazságszolgáltatás menetének kellő irányítása és ellenőrzése lehetetlen”.<sup>132</sup>

Az új elnök székfoglaló beszédében a bíróság vezetésével kapcsolatos elképzeléseit ekként osztotta meg bírótársaival: „Őszinte tisztelettel hajtom meg önök előtt lobogómat, amelyre nincs más ráírva, mint e rövid szavak: 'becsületes munka'. E jelszó vezetett eddigi szerény pályámon, ez fog vezetni jelenlegi terhes magas állásomban is és íme ezennel ünnepélyesen ígéretet, fogadást teszek, hogy amíg a Mindenható meg fogja őrizni elmém épségét, testem erejét, munkabírássomat és munkakedvemet, teljesíteni fogom kötelességemet tett eskümhöz híven, lelkiismeretesen. Erre kérem az önök támogatását [...]! Magam részéről pedig ígérem, hogy én a kollegiális együttérzést, a kartársi jogviszonyt fenntartani, ápolni lelkemből törekedni fogok [...]. Tág tért fogok engedni az eszmék harcának, az ügyek alapos megvitatásának, mert úgy vagyok meggyőződve, hogy a vita heve fejt ki az eszméket, ez nyújt garanciát az igazságszolgáltatás alaposságára.” Hangsúlyozta azt is, hogy a heves disputákban is „mindig tisztelni fogom az ellen-

127 *Budapesti Közlöny*, 1877/93, 3193.

128 *Budapesti Közlöny*, 1882/68, 1.

129 Kinevezésére 1890. május 23-án, majd az 1890. évi XXV. tc. nyomán 1891. január 28-án került sor. *Budapesti Közlöny*, 1890/121, 1.; 1891/26, 1.

130 A miniszteri előterjesztés szövegét közli Tóth György: Adalék N. Fekete Gábor életrajzához, *Keresztény Magvető*, 1933/4–5., 204.

131 *Budapesti Közlöny*, 1894/176, 1.

132 A tábla elnökének székfoglalója, *Kolozsvár*, 1894/223. (szeptember 29.) 1.

véleményt [...]”. Kitért arra is, hogy „a vezetésem és felügyeitem alá helyezett bíróságoknál az ügyvitel, ügykezelés pontosságára, szabályosságára és gyorsaságára nagy súlyt fogok fektetni, s minden rendelkezésem alá helyezett eszközzel arra fogok törekedni, hogy e tekintetben a kívánalmaknak elég tétessék.

De a főszólyt az egész vonalon az ügyek érdemi elintézésére, gondos feldolgozására fogom fektetni s [...] főszólyt fogok fektetni arra is [...], hogy a felügyeitem alatti bíróságoknál alkalmazott bírák, a kor színvonalán megmaradhasanak, s a kor haladásával együtt tovább fejlődhessenek, s el fogok követni mindent, hogy az újabb, ifjabb nemzedék kiképzése biztosíttassák.”<sup>133</sup>

1895. április 22-én a Magyar Polgár részletesen beszámolt az ítélőtáblán aznap, a sommás eljárásról szóló új törvény alapján tartott első szóbeli felülvizsgálati tárgyalásról, amely „nagy számú hallgatóság jelenlétében” zajlott. Az érdeklődők között voltak egyetemi tanárok, bírók, ügyészek és ügyvédek egyaránt. A tárgyalásnak „bizonyos ünnepi színezete volt, melyet nagyban emelt az öt bírói tagból álló ítélőtanácsnak méltóság teljes megjelenése s az a szép és felette tartalmas beszéd, mellyel Fekete Gábor [...] azt megnyitotta, s melyben különösen a bizonyítékok szabad mérlegelhetése által a bíróságokra és bírákra háramló nagy feladatot, a felülvizsgálati jogorvoslatnak körét, s az ügyvédeknek, mint jogvédőknek a sommás eljárásban egyáltalán s különösen az anyagi igazság kiderítése szempontjából jövőendő szerepkörét érdekesen, mélyrehatólag és nagy tudománnyal írta körül”.<sup>134</sup>

1911 augusztusában a Szent István-rend kiskeresztjével tüntették ki.<sup>135</sup> És még ugyanebben a hónapban, augusztus 26-án Székely Ferenc igazságügy-miniszter javasolta őt a belső titkos tanácsosi méltóság díjmentes adományozására. A miniszteri előterjesztés nemcsak bírósági szolgálatának állomásait vonultatta fel, hanem a hivatását becsülettel gyakorló bírót is jellemezte: „Negyven évet meghaladó közszolgálatában mint bíró és mint hivatalvezető egyaránt kiváló sikerrel működött; széleskörű tudása, bő bírói tapasztalata és fáradhatatlan munkabíráásával épp úgy, mint kipróbált, tiszta jellemével általános elismerést és köztiszteletet vívott ki magának.

A kir. ítélőtábla elnöki állásában immár 17 évet meghaladó idő óta az ítélezés vezetése és irányítása, valamint az első folyamodású bíróságok felett gyakorolt éber felügyelet által az igazságszolgáltatás terén igen jelentékeny érdemeket szerzett, miért is legfelsőbb kitüntetése nemcsak indokolt, hanem általános megalégedést is keltene.”<sup>136</sup>

A valóságos belső titkos tanácsosi ranggal 1912. június 28-án ruházták fel Fekete Gábort.<sup>137</sup> 1917. május 1-jén „a háború tartama alatt teljesített hasz-

133 Tóth György: Adalékok Nagyfalusi Fekete Gábor életrajzához, *Keresztény Magvető*, 1942/4–5., 206–208.

134 Nagyfalusi Fekete Gábor „érdekes” beszédét a *Magyar Polgár* teljes terjedelmében közölte. Szóbeli tárgyalás a kir. táblán, *Magyar Polgár*, 1895/91. (április 22.) 2.

135 Bírák kitüntetése, *Pesti Napló*, 1911/197. (augusztus 20.) 20.

136 A miniszteri előterjesztés szövegét közli Tóth: *Adalék N. Fekete... i. m.*, 204.

137 *Budapesti Közlöny*, 1912/150, 1.

nos szolgálatai” elismerésül az I. osztályú polgári hadi érdemkereszttel tüntették ki.<sup>138</sup>

Fekete Marosvásárhelyen és Kolozsváron is részt vett a közéletben. A Kemény Zsigmond Társaság 1877. január 28-án, Marosvásárhelyen tartott alakuló közgyűlésén körjegyzőnek kérték fel.<sup>139</sup> A marosvásárhelyi Tornaegylet elnöke. 1892-ben tagja volt a Marosvásárhelyi Országos Kórház kórházi bizottságának. 1894-ben az Erdélyi Kárpát Egyesület (EKE) Maros-Torda vármegyei osztályának alelnöke lett.

1894 novemberétől a Kolozsvári Kör tagja. A kolozsvári Nemzeti Kaszinó 1896. május 22-én tartott alakuló közgyűlésén őt választotta meg elnökének.<sup>140</sup> A Kolozsvári Házépítő-telep Egyesület létesítése érdekében 1898. január 9-én tartott értekezleten Fekete Gábor választotta meg az egyesület elnökének.<sup>141</sup> Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) 1905. június 6-án az egyesület alelnökévé választotta.

Aktív szerepet vállalt az unitárius egyházban is. 1873-ban egyházi tanácsosnak választották, 1880-ban a marosi egyházközség gondnoki (világi elnöki) székébe „emelte”, 1892. októberben a marosi egyházkör választotta felügyelő gondnokává. Ezt követően a Dávid Ferenc Egyelet elnöke lett. 1896. október 26-án az unitárius egyház főtanácsi ülésén iskolafelügyelő gondnoknak választották meg.<sup>142</sup> Beiktatására 1897. január 20-án került sor. 1907-ben az egyetemes unitárius egyház főgondnoka lett.<sup>143</sup>

Jogirodalmi munkásságát tekintve rendszeresen jelentek meg szakkikerei a *Büntető Jog Tára – Polgári Törvénykezés* című folyóiratban, valamint figyelemre méltó a *Magyar Igazságügyben* 1875-ben megjelent *Az austriai új büntető perrendtartás* tárgyában írt tanulmánya.

Az őt méltató Boros György szavaival „akár a bírót, akár az elnököt, akár az egyházi tanácsadót, akár a törvényt magyarázót látjuk, mindenütt teljes ember, olyannyira, mintha más foglalkozása nem is volna. Seholy és soha sem felületes. Mindig és mindenütt legelől kezdi a tárgy tanulmányozását, s mint ha előtte ismeretlen volna a fáradság, az idő méreteivel soha sem törődik. Ha a bíró déli egy órakor végez, a főgondnok délután három órakor kedélyes arccal ül az elnöki székbe s családja még este fél kilenckor is mind csak várja a vacsorához.”<sup>144</sup>

138 *Budapesti Közlöny*, 1917/105, 1.

139 *A Hon*, 1877/29. (január 31.) 2.

140 A Nemzeti kaszinó, *Kolozsvár*, 1896/116. (május 22.) 2–3.

141 Házépítő-szövetkezet Kolozsvárt, *Kolozsvár*, 1898/7. (január 10.) 2.

142 *Kolozsvár*, 1896/245. (október 27.) 3.

143 Boros György: Fekete Gábor, *Unitárius Közlöny*, 1912/8, 153–154.

144 *Uo.*, 154.

## **köröstarcsai Weér György** (Dés, 1863. május 24. – Kolozsvár, 1919. február 4.)

A család első ismert őse a XV. század közepén élt Murony Jakab. Az ő fia volt valószínűleg Szilágyi Erzsébet udvarnok, orosz (de Uroz) Vér András, aki 1492-ben a köröstarcsai birtokra és Szarvas helységre adományt nyert Mátyás királytól. A Veér nevet András viselte először a muroni vagy köröstarcsai előnévvel. A család a XVI. században Veér Mihály útján került Erdélybe.<sup>145</sup>

Weér György édesapja köröstarcsai Weér Zsigmond (1805 – Kolozsvár, 1879. szeptember 11.), édesanyja fogarasi Lészai Anna (1829 – Brassó, 1900. március 30.).

Felesége ábrahámfalvi Ugron Margit (Fiatfalva, 1868. május 11. – ?), 1887. december 17-én kötöttek házasságot Fiatfalván.<sup>146</sup> Gyermeük nem született.

Ugron Margit jótékonyági egyletek munkájában vett részt, 1904-ben a Brassói Protestáns Jótékony Nőegyesület elnöke volt.<sup>147</sup> Az első világháború idején önkéntes ápolónő, majd ápolónő-főnöknő. „A katonai egészségügy körül, a háborúban szerzett különös érdemei elismerésül” 1915. október 20-án a Vörös Kerest másodosztályú díszjelvénye a hadiékítménnyel kitüntetésben részesült.<sup>148</sup>

Weér György középiskolai tanulmányait a kolozsvári ref. kollégiumban folytatta, ahol tagja volt a vonós zenekarnak, zeneszeretete felnőttkorában is megmaradt, több társasági eseményen részt vett zongora-, illetve hegedűjátékával. Jogot a budapesti tudományegyetemen hallgatott 1881-től.<sup>149</sup> Az 1885/86. tanévben kitüntetéssel tette le a jogtudományi államvizsgát.<sup>150</sup>

A diploma megszerzését követően Désen volt joggyakornok a kir. törvényszéken, 1886 októberétől ugyanott aljegyzőként teljesített szolgálatot.<sup>151</sup> 1889. decemberben fogalmazóvá nevezték ki a marosvásárhelyi kir. ítélőtáblához.<sup>152</sup> 1890-ben tanácsjegyző. 1892. március 4-én a csíkszeredai kir. törvényszékhez nevezték ki bírónak.<sup>153</sup> 1898 áprilisától elnöki titkár a marosvásárhelyi kir. ítélőtáblán.<sup>154</sup> 1899. október 16-án a brassói kir. törvényszék elnökévé nevezték ki.<sup>155</sup> 1900. január 1-jétől 1906 decemberéig a törvényszék mellett működő esküdtbírószék elnöke.<sup>156</sup>

145 *Veér család = Magyar Lexikon. XV. kötet (Soponya – Vezér)*, Gerő Lajos Kiadóhivatala, Budapest, 1884, 564.

146 *Fővárosi Lapok*, 1887/351. (december 22.) 2590.

147 *Uj elnökné, Ellenék*, 1904/217. (szeptember 24.) 4.

148 *Budapesti Közlöny*, 1915/257, 3.

149 *A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-egyetem almanachja*. 1891–1892, Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, Budapest, 1882, 104.

150 Kitüntetéssel letett alapvizsgák a budapesti egyetemen, *Pesti Hírlap*, 1886/264. (szeptember 23.) 6.

151 *Budapesti Közlöny*, 1886/241, 1.

152 *Budapesti Közlöny*, 1889/300, 2.

153 *Budapesti Közlöny*, 1892/57, 2.

154 *Budapesti Közlöny*, 1898/85, 1.

155 *Budapesti Közlöny*, 1899/242, 1.

156 Kinevezése lásd *Budapesti Közlöny*, 1899/276, 1.

Egy alkalommal kellemetlen incidens zavarta meg a törvényszéki elnök munkáját. Történt ugyanis, hogy 1903. december 3-án Weisz Ignác brassói ügyvéd egy fellebbviteli tárgyalás után „elnöki rendreutasítás folytán felizgatva”, meg sem várva a törvényszéki ítéletet a kérdéses perben, beadványt intézett a marosvásárhelyi kir. ítéltábla elnökéhez, Ternovszky Bélához, amelyben azzal vádolta a törvényszék elnökét, hogy az „ellene gyűlölséget és haragot táplál, ítéleteiben a bosszú vezérli”,<sup>157</sup> és jobbnak látta volna, ha Weér György helyett „egy kevésbé ideges bíró” vezetné a tárgyalásokat, mert ő „még arra is képes, hogy a jegyzőkönyvet utólag meghamisítsa”.<sup>158</sup>

A brassói kir. ügyészség az Igazságügyminisztérium felhatalmazásával vizsgálatot indított Weisz ellen, akit a brassói kir. törvényszék első fokon becsületsértés vétsége miatt 700 korona pénzbüntetésre, nem fizetés esetén 35 napi fogházra ítélt. A másodfokon eljáró marosvásárhelyi kir. ítéltábla viszont a rágalmas vétségét állapította meg, és a büntetést 80 koronára szállította le. Az ügy végére a Kúria tett pontot 1905 októberében, amikor is mind az ügyészség, mind a vádlott által benyújtott semmisségi panaszt elutasította, és helyben hagyta az ítéltábla döntését.<sup>159</sup>

1906 decemberében Weér Györgyöt a szegedi kir. ítéltáblához nevezték ki tanácselnöknek.<sup>160</sup> Hivatali esküjét 1907. január 14-én tette le. Az új tanácselnök „kijelentette, hogy – bár az ország túlsó végéről jött – máris otthon érzi magát. Mint váltó- és csődügyekben működő tanácselnöknek, fő törekvése lesz előmozdítani a jogegységet”.<sup>161</sup> A II. polgári tanács (közpolgári, váltó-, kereskedelmi és csődügyek) és a sommás felülvizsgálati tanács elnöke lett. Csak rövid időt töltött Szegeden, 1907. december 5-én saját kérelmére a debreceni kir. ítéltáblához helyezték át tanácselnöknek,<sup>162</sup> ahol a III. (büntető) tanács vezetője lett.

1917 júliusában a kolozsvári kir. ítéltábla elnökévé nevezték ki.<sup>163</sup> Hivatali esküjét augusztus 11-én tette le.<sup>164</sup>

Közéleti szerepet is vállalt. A marosvásárhelyi ev. ref. elemi és polgári leányiskola iskolaszékének tagja volt.<sup>165</sup> 1918. február 18-tól az Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME) Jog- és Társadalomtudományi Szakosztályának társelnöke volt.<sup>166</sup>

Jogi szakkikvei a *Jogtudományi Közlönyben* és a *Büntető Jog Tára – Polgári Törvénykezés* című folyóiratban jelentek meg.

157 A megrágalmazott törvényszéki elnök, *Magyar Nemzet*, 1905/252. (október 19.) 9.

158 Rágalmazásért elítélt ügyvéd, *Budapesti Hírlap*, 1905/289. (október 19.) 11.

159 *Uo.*

160 *Igazságügyi Közlöny*, 1906/12, 493.

161 Weér György eskütétele, *Szeged és Vidéke*, 1907/12. (január 15.) 7.

162 *Budapesti Közlöny*, 1907/281, 1.

163 *Igazságügyi Közlöny*, 1917/7, 309.

164 *Ellenzék*, 1917/184. (augusztus 11.) 3.

165 *A Marosvásárhelyi Ev. Ref. Elemi és Polgári Leányiskola és ezzel kapcsolatos Nőipariskola 1899–1900. tanévi értesítője, összeáll.* Pap Sándor, Marosvásárhely, 1900. 5.

166 *Ügyvédek Lapja*, 1918/11, 7.

## A nagyváradi királyi ítélőtábla elnökei

### **fenyéri Zádor (Stettner) Gyula** (Pápa, 1835. március 30. – Nagyvárad, 1892. április 24.)

Fenyéri Zádor Gyula édesapja Zádor György (Duka, 1799. július 3. – Buda, 1866. augusztus 17.) udvari tanácsos, a hétszemélyes tábla bírója, a Magyar Tudományos Akadémia, valamint a Kisfaludy Társaság rendes tagja. Édesanyja Thalys Julianna (1801 – 1879. április 25.).

Felesége koltai Vidos Elvira (Szombathely, 1848 – Nagyvárad, 1892. március 30.), koltai Vidos László szombathelyi ügyvéd leánya, 1876. március 20-án kötöttek házasságot Szombathelyen.<sup>167</sup> Két gyermekük született: György négyéves korában, 1880. március 4-én hunyt el Budapesten; Béla (Budapest, 1881. július 9. – ) miniszteri osztálytanácsos, ügyvéd, könyvkereskedő.<sup>168</sup>

Zádor Gyula a bécsi egyetemen hallgatott jogot. 1857-ben Vaisz József-féle segélydíjas joggyakornokként kezdte meg közszolgálati pályáját.<sup>169</sup> 1860-ban a magyar kir. udvari kancelláriánál vállalt szolgálatot, amelynek felosztatásakor, 1865-ben udvari fogalmazói hivatalt viselt.<sup>170</sup> 1867. július 19-én titkárrá nevezték ki az Igazságügyminisztériumhoz,<sup>171</sup> a polgári és peren kívüli eljárási ügyosztályon kezdett dolgozni. 1869. június 21-től elnöki titkár,<sup>172</sup> 1870. október 18-i kinevezését követően osztálytanácsos.<sup>173</sup> 1871-ben az elnöki osztály vezetésével bízták meg, és az elsőfolyamodású kir. bíróságok szervezése kapcsán a személyi ügyek előadó-



Zádor Gyula

167 *Fővárosi Lapok*, 1876/73. (március 30.) 5.

168 *Keresztény magyar közéleti almanach. II. kötet*, szerk. Hortobágyi Jenő, Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Rt., Budapest, 1940, 1201.

169 Reiner Ignác: *Az Igazságügyi Minisztérium*, *Magyar Szalon*, 1889/X, 530.

170 *Az új táblai elnökök*, i. m., 9.

171 *Budapesti Közlöny*, 1867/113, 1233.

172 *Budapesti Közlöny*, 1869/144, 1997.

173 *Budapesti Közlöny*, 1870/242, 7509.

ja volt.<sup>174</sup> 1872. május 21-től miniszteri osztálytanácsos.<sup>175</sup> 1873-tól az 1. osztály főnöke, amelyhez „a mindennemű nemzetközi és külföldi jogügyek; bíróság és közigazgatási hatóságok összeütközései, hitbizományok, kisajátítás, statisztika” ügycsoportok tartoztak.

A Budapesti Rabsegélyző Egylet 1874. június 14-i alakuló közgyűlésén elnökké választotta,<sup>176</sup> amely tisztségét 1888-ig viselte. Elsősorban az ő ténykedésének volt köszönhető a kiszabadult rabok kőbányái menedékházának létesítése is. Az egylet „körül kifejtett buzgó tevékenységéért” 1881-ben a németalföldi Oroszlán-rend középkeresztjével „díszítettet fel”.<sup>177</sup> 1889-től az egylet tiszteletbeli elnöke volt.

1879 februárjában tagja volt a jog- és államtudomány „tanulmány- és vizsgálati rendszer tárgyában” felállított szaktanácskozmánynak. Erre nézve „a tanulmányi rendszert illetőleg elvül tűzné ki, hogy inkább kevesebb tantárgy, csak a szükségesek követeltessenek, de ezek lehetőleg kimerítően adassanak elő. Óhajtja továbbá, hogy a jogi tanfolyamot egy évi bölcsészeti tanfolyam előzze meg; ennek tárgyai volnának: az általános bölcsészeti tudományok és különösen a jogbölcselet”, hiszen a bírónak „mindenek felett józan ítélő és rendszeres gondolkozási tehetségre van szüksége, s ezt főképpen a bölcseleti tudományok s a jogászra nézve a jogbölcselet fejleszti”.<sup>178</sup>

1885-ben tagja volt a magyar küldöttségnek a berni nemzetközi kongresszuson.<sup>179</sup> Ennek és az egy évvel korábban, 1884-ben szintén Bernben tartott „államértekezletek” eredményeként jött létre 1886. szeptember 9-én a berni egyezmény az irodalmi és a művészeti művek védelmére szolgáló nemzetközi unió alakítása tárgyában.

1887. október 15-én „az igazságügyi közigazgatás terén teljesített szolgálatai elismeréséül” a Lipót-rend lovagkeresztje kitüntetésben részesült.<sup>180</sup>

1888-ban az uralkodó Stettner György és Stettner Lajos fivérek vezetéknevének „Zádor”-ra „lett átváltoztatását – régi nemességük épségben tartása mellett – utólagosan jóváhagyta, s ezek törvényes utódainak, név szerint: Zádor Gyula miniszteri tanácsosnak és Zádor Lajos debreczeni kereskedőnek, valamint törvényes utódaiknak a ’fenyéri’ előnevet adományozta”.<sup>181</sup>

174 Reiner: *i. m.*, 530.

175 *Budapesti Közlöny*, 1872/120, 955.

176 Budapesti rabsegélyző egylet, *Pesti Napló*, 1874/135. (június 15.) 2.

177 *Fővárosi Lapok*, 1881/128. (június 5.) 740.

„Ő császári és Apostoli királyi Felsege, f. évi július hó 15-én kelt legfelső határozványával legk. megengedni méltóztatott, hogy Zádor Gyula igazságügyministeri tanácsos, a németalföldi oroszlánrend középkeresztjét elfogadhassa és viselhesse.” *Budapesti Közlöny*, 1881/236, 1.

178 Enquête a jog- és államtudomány tanulmány- és vizsgálati rendszer tárgyában, *A Hon*, 1879/29. (február 2.) 1.

179 Az irodalmi jog, *Vasárnapi Ujság*, 1885/10. (március 8.) 165.

180 *Budapesti Közlöny*, 1887/241, 1.

181 Előnévadományozás, *Nemzet*, 1888/2079. (június 12.) 2.

1891. január 15-én nevezték ki a nagyváradi kir. ítélőtábla elnökévé,<sup>182</sup> a IV. (büntető) tanács elnöke lett. Hivatali esküjét 1891 májusában tette le.

Bizottmányi tagja volt a népoktatási központi körnek. 1870-től az Állatkerti Társulat választmányi tagja.<sup>183</sup>

Zádor György hétszemélynököt szoros barátság fűzte Deák Ferenchez, aki Zádor Gyula keresztapja volt. Deák „megvonta magától azt a kényelmet, hogy szekretáriust tartson”, ám ennek ellenére egészen haláláig mégiscsak volt egy buzgó titkára Zádor Gyula személyében. Ő „szeretetből” vállalta, hogy Deák leveleit időnként rendbe rakja.<sup>184</sup>

## **Gálszécsi Ritoók Zsigmond** (Darvas, 1837. február 9. – Nagyvárad, 1905. április 22.)

A család Zemplén vármegyéből, Gálszécsről származik. Armalis nemességet Ritoók Antal kapott 1615-ben.<sup>185</sup> Ritoók Zsigmond édesapja Ritoók Dániel földbirtokos, édesanyja Tóth Sára volt. A Ritoók familia a jómódú földesi nemeselek közé tartozott, birtokai Földesen kívül Bihar megyében is voltak.<sup>186</sup>

Felesége Ungváry Berta Emília (Nagymuzsaly, 1842. november 16. – Budapest-Mátyásföld, 1923. április 4), 1862 novemberében kötöttek házasságot. Hat gyermekük született: Berta, a legidősebb gyermek tüdőbajban hunyt el 1894. április 30-án;<sup>187</sup> az ügyvédjelölt Ernő 26 éves korában, 1891. január 1-jén hunyt el;<sup>188</sup> Emma (Nagyvárad, 1868. július 15. – Budapest, 1945. április 3.) neves író, műfordító; Zsigmond (Nagyvárad, 1870. január 5. – Budapest, 1938. október 1.) orvos, belgyógyász, Korányi Frigyes mellett volt tanársegéd<sup>189</sup> (felesége nádudvari Tormay Mária); Géza köz- és váltóügyvéd, fiatalon, 28 éves korában, 1901. június 24-én hunyt el Tátrafüreden (felesége Urbán Ella);<sup>190</sup> Margit (1887 – Pestszenterzsébet, 1935. február 26.), Andriska Antal belügyminiszteri tanácsos felesége.

Gimnáziumi tanulmányait a debreceni kollégiumban folytatta, érettségi vizsgát Nagyváradon tett 1853-ban.<sup>191</sup> Jogot a debreceni jogakadémián, Pesten és Bécsben hallgatott. 1858-tól 1861-ig a helytartótanácsnál szolgált. Fiatalkorában megtanulta a gyorsírást, így az 1861. évi országgyűlésen mint gyorsíró

182 *Budapesti Közlöny*, 1891/18, 1.

183 Az állatkerti társulat, *A Hon*, 1870/138. (június 20.) 2.

184 Deák Ferenc magántitkára, *Budapesti Hírlap*, 1892/100. (április 9.) 6.

185 Ritoók Zsigmond: Nemesek és polgárok, *Napút*, 2015/7, 52.

186 Karacs Zsigmond: Földesiek Ady körül, *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historiae Litterarum Hungaricarum*, Tomus XXVIII., JATE Bölcsészettudományi Kar, Szeged, 1992, 46.

187 *Fővárosi Lapok*, 1894/120. (május 1.) 1042.

188 *Pesti Napló*, 1891/3. (január 3.) 3.

189 Ritoók: *i. m.*, 52.

190 Ritoók Géza gyászjelentése, <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/468381> (letöltés ideje: 2021. augusztus 3.)

191 Karacs: *i. m.*, 46.



működött.<sup>192</sup> 1861-ben tette le az ügyvédi vizsgát, és 1862. január 1-jén ügyvédi irodát nyitott Nagyváradon.<sup>193</sup> Szilágyi Dezső igazságügy-miniszter államtitkárként maga mellé akarta venni, de Ritoók lokálpatriotizmusára hivatkozva visszautasította a fővárosi állást.<sup>194</sup> 1875-ben a Nagyváradai Ügyvédi Kamara elnöke lett.<sup>195</sup> Ugyanebben az évben kinevezték Csernovics Arzén szalárdi földbirtokos csódtömeggondnokának. Ritoók azonban a tömeggondnokságról – és így az azzal járó százezer forintnyi keresményről – lemondott, amit azzal indokolt, hogy „a csódvagyon földbirtokból áll, ő pedig ily földbirtokok kezelésének ellenőrzéséhez nem érez magában elég szakismeretet”. Ezzel és ehhez hasonló megnyilvánulásaival „szinte páratlan erkölcsi tekintélyt szerzett magának”.<sup>196</sup>

Ügyvédként aktív résztvevője volt a magyar jogászgyűléseknek. Az 1870. szeptember 25–30. között tartott első magyar jogászgyűlés egyik jegyzője volt.<sup>197</sup> A harmadik szakosztály szeptember 27-i ülésén, amely a halálbüntetés eltörléséről tanácskozott, hozzászólásában úgy fogalmazott, hogy a halálbüntetés „igazságtalan és célszerűtlen. Hogy igazságtalan, ezt az ellenpárt is elismeri, csak az időt nem tartják még elérkezettnek az eltörlésre. Az állam egyes emberrel szemben nincs önvédelmi állapotban, tehát a véletlen önvédelem joga a halálbüntetést nem igazolja. Célszerűtlen is, mert nem rettent el. Azonkívül a szenvedélyből és a haszonlesésből eredt bűntettek közt nincs oly szembetűnő különbség, mert nem pusztán agyból állunk, hanem szívből és érzelemből is, azért a halálbüntetésnek csak az egyik kútfőből eredt bűntettek alkalmazása következetlen.”<sup>198</sup>

1883. október 30-án „a közügyek terén szerzett kiváló érdemei elismeréséül” királyi tanácsosi címmel ruházták fel.<sup>199</sup>

1891. április 10-én a nagyváradi kir. ítéltáblához nevezték ki tanácselnöknek.<sup>200</sup> Az I. polgári tanács, a II. polgári (úrbéri) tanács, valamint a III. polgári (váltó-, kereskedelmi és vegyes) tanács elnökeként folytatta ítélező tevékenységét.

1892. április 23-án a nagyváradi kir. ítéltábla elnökévé nevezték ki.<sup>201</sup> Hivatali esküjét május 4-én tette le. Az elnöki székben töltött évek alatt „nem volt egyetlen újabb törvény, rendelet, sőt nem volt a törvények nyomán megjelent magyarázatokból, kritikákból álló kötetszámra menő mű, pár oldalra terjedő pamflet,

192 Ritoók: *i. m.*, 51.

193 Ritoók Zsigmond, *Ügyvédek Lapja*, 1905/17. 6.

194 Ciucur Losonczy Antonius: Ritoók Zsigmond, Várad emblematikus alakja, *Erdély Online*, 2021. május 27. [www.erdon.ro/kozelet/helyi-kozelet/ritook-zsigmond-varad-embematikus-alakja-3667306/](http://www.erdon.ro/kozelet/helyi-kozelet/ritook-zsigmond-varad-embematikus-alakja-3667306/) (letöltés ideje: 2021. július 30.)

195 Karacs: *i. m.*, 46.

196 Gyászrovat, *Budapesti Hírlap*, 1905/113. (április 23.) 9.

197 Az első magyar jogászgyűlés, *Jogtudományi Közlöny*, 1870/40–41., 270.

198 *Uo.*, 283.

199 *Budapesti Közölny*, 1883/257. 1.; MNL OL Király Személye Körüli Minisztérium Levéltára. Királyi könyvek 68. kötet. MNL OL K19 68. 616.

200 *Budapesti Közölny*, 1891/86, 1.

201 *Budapesti Közölny*, 1892/97, 1.



Nagyvárád, 1905



füzet vagy hírlapi cikk, amely az ő figyelmét elkerülte volna s amelyeket nagy tudásával, pompás érzékével megbírálván, ha arravalónak találta, a gyakorlatban föl nem használt volna. Az alá rendelt bírói, jegyzői, gyakornoki karnak is minden alkalommal, mikor csak szerét tehetette, jóságosán azt ajánlotta, hogy tanuljanak, ne elégedjenek meg azzal, amit a jogi vizsgáig tanultak.”<sup>202</sup>

Elnöksége alatt az ítéltábla „kegyelmes bírósággá” vált – írta Várady Zsigmond ügyvéd a *Jogállamban*. Miután az ügyvédi kartól „figyelmeztetést kapott”, miszerint így a bíróság „a büntettek elszaporodását fogja előidézni és a törvény elrettentő hatása feltétlenül elvész”, Ritoók azt felelte, hogy „valameddig nem képes jutalmazni megfelelően az erényt, nem lehet elég enyhe és eléggé óvatos a bűn megtorlásában”.<sup>203</sup>

Számos alkalommal adott hangot a törvényhozással kapcsolatos véleményének, annak hiányosságait is bírálva: „néhány sor törvény kellene csak a minősített lopás büntetéstételének enyhítésére és a bírói igazságtalanságok ezrei lennének meggátolva”, „csak a becsületsértés büntetéstételét kellene 1–15 napi fogházra felemelni, és a járásbíróságok ezer és ezer becsületsértési pertől szabadulnának, a büntetéstől akkor tartani kellvén”. Az igazságszolgáltatás túlterheltségének okát nem a magyar ember perlekedő természetében látta, hanem a megfelelő törvénykönyv hiányában, amely valamennyi polgár számára útbaigazítást adna, hogy „mit és hogyan kell cselekednie”. Ezért is fogadta nagy örömmel az 1896. évi bünvádi perrendtartás megalkotását és hatálybalépését, jóllehet e törvény hiányait is jól látta, „az alakszerűségek túltengését, a semmisségi panaszok rendszerének labirintyszerű voltát, de mindent feledtet az, hogy az előzetes letartóztatás szabályozva van”.<sup>204</sup>

Ritoók precizításra való törekvését mutatja az is, hogy 1903-ban körrendeletben szólította fel az illetékességi területéhez tartozó járásbírókat, hogy írjanak olvashatóan. Megtörtént ugyanis nem egyszer, hogy a bírósági tárgyalásokon az iratok felolvasásakor „minduntalan megakadt a jegyző, aztán bíró, jegyző, ügyész és védő – a hallgatóság és vádlottak nagy derűltége közepette silabizálták az ákombákumot, melyet végül sehogy sem tudtak elolvasni”.<sup>205</sup>

Ügyvédi és bírói pályája mellett tevékeny részt vállalt Nagyvárad és Bihar vármegye közéletében. 1869-ben a Bihar vármegyei Nőegylet pénztárnoka volt.<sup>206</sup> 1872 februárjában a nagyváradai dalárda választotta elnökévé.<sup>207</sup> Az 1872. augusztus 28-án megalakult Biharmegyei Történelmi és Régészeti Társulat ügyvédje, majd ügyésze volt.<sup>208</sup> A Biharmegyei Népművelési Egyesület 1884. szeptember 13-i alakuló gyűlésén egyik alelnökévé választotta.<sup>209</sup>

202 Ritoók Zsigmond, *i. m.*, 6.

203 Várady Zsigmond: Ritoók Zsigmond, *Jogállam*, 1905/6, 468–469.

204 *Uo.*, 468–469.

205 A rossz írás, *Szeged és Vidéke*, 1903/125. (május 26.) 9.

206 Biharmegyeiből, *A Hon*, 1869/223. (szeptember 29.) 3.

207 *Fővárosi Lapok*, 1872/32. (február 10.) 138.

208 *Budapesti Közlöny*, 1872/199, 1590.

209 *Fővárosi Lapok*, 1884/221. (szeptember 20.) 1430.

Az 1885. augusztus 27–30-án és szeptember 20-án tartott országos ügyvédgyűlés egyik alelnöke. Nagyvárad közigazgatási bizottságának rendes tagja 1886. januártól.<sup>210</sup> A nagyváradi Gyermekbarát Egyesület egyik alapítója, amelynek megalakulásától, 1888 novemberétől elnöke volt.

A Szigligeti Társaság 1892. október 2-án tartotta alakuló közgyűlését Nagyváradon. A Társaság célja Nagyvárad és Bihar vármegye „szellemi életének emelése, elhunyt jeleseinek kultusza, életviszonyaikra és működéseikre vonatkozó adatok gyűjtése, feldolgozása és kiadása; a tudomány népszerűsítése, a magyar nyelv és irodalom terjesztése és a nemzeti közművelődés előmozdítása”. Ritoók Zsigmondot tiszteletbeli taggá választották.<sup>211</sup>

Tagja volt a nagyváradi jogakadémia államvizsgálati bizottságának. A Nagyváradi Jogászegylet 1899. december 9-i alakuló közgyűlésén elnökévé választotta.<sup>212</sup> Az 1902. december 26-án megalakult nagyváradi párbajjellenes szövetség elnöke lett.<sup>213</sup>

Édesapja nyomdokain „kiváló szerepet vitt” a református egyház életében. 1869-ben az a nagyváradi községi iskolaszék választotta elnökévé. 1877-től 28 éven keresztül a tiszántúli református egyházkerület bihari ev. ref. egyházmegyéjének gondnoka volt.

A dédunoka Ritoók Zsigmond egyetemi tanár, klasszika-filológus leírása szerint Ritoók Zsigmond ügyvéd és ítélőtáblai elnök „más véleményét tiszteletben tartotta, de ezt a magáé iránt is elvárta. Gondolatai, melyeket az akkori sajtóban is kifejtett, sokszor nagyon modernnek. Mint tanár csak egyet emelek ki: a történelem tanításában nem az adatok halmazát kell megtanultatni, hanem a diákokat a történelmi összefüggésekre rávezetni. Egyébként is fogékony volt mindenféle ismeret iránt [...]. Nagy könyvtára, [...] szintén tájékozottságának széles voltát mutatja. A család nagyon fontos volt számára, ezért is jelentett súlyos csapást hat gyermeke közül háromnak felnőttkorban való elvesztése.”<sup>214</sup>

## Sável Kálmán

(Nagyvárad, 1844<sup>215</sup> – Velence, 1906. augusztus 11.)

Sável Kálmán édesapja Bihar vármegyében haszonbérelő volt. Felesége pernyési Szabó Irma (1851 – Budapest, 1944. április 4.), 1870 júniusában kötöttek házasságot. Két gyermekük született: Kálmán (1871 – Löffler-tanya, 1932. október 24.) huszárezredes és Kornélia (1874 – Budapest, 1963. október 8.), férje Kirchmayr Lajos Félix cs. és kir. alezredes, a Radetzky-huszárok parancsnoka.

210 *Magyar Közigazgatás*, 1886/2, 10.

211 Szigligeti-társaság, *Pesti Napló* esti kiadás, 1892/273. (október 3.) 3.

212 A nagyváradi Jogászegylet megalakulása, *Jogtudományi Közöny*, 1900/1, 8.

213 A nagyváradi párbajjellenes szövetség, *Alkotmány*, 1902/307. (december 27.) 4.

214 Ritoók: *i. m.*, 51.

215 Más forrás szerint Debrecenben született 1843. október 19-én. Sável Kálmán – pécsi kir. főügyész, *Pécsi Napló*, 1899/290. (december 20.) 3.

Középiskolai és jogi tanulmányait Nagyváradon folytatta. 1867. május 2-től Bihar vármegye egyik aljegyzője volt.<sup>216</sup> 1872-ben alügyésszé nevezték ki,<sup>217</sup> majd 1876-tól a nagyváradi kir. törvényszék bírójaként teljesített szolgálatot.<sup>218</sup> 1883-tól a nagyváradi kir. törvényszék területén alkalmazott bírósági és ügyészségi tisztviselői takaré- és önszegély egyleti szövetkezet igazgatósági tagja.<sup>219</sup>

1885. április 19-én a szekszárdi kir. törvényszék elnökévé nevezték ki.<sup>220</sup> 1887. október 31-én – saját kérelmére – „hason minőségben” a pécsi kir. törvényszékhez helyezték át,<sup>221</sup> december 11-én lépett hivatalba. Törvényszéki elnökként a polgári tanácsnak, a váltó- és kereskedelmi tanácsnak, a büntető tanácsnak, a sajtóügyi tanácsnak, a fegyelmi tanácsnak, illetve a közjegyzői fegyelmi tanácsnak volt az elnöke, valamint a törvényszék mellett működő esküdtbíróságnak. 1893. június 5-én kúriai bírói címmel és jellel ruházták fel.<sup>222</sup>

Amikor Sável a törvényszék élére került, „meglehetősen desolált állapotokat talált. Külön bérházakban voltak elhelyezve a törvényszék és a járásbíró, első teendője volt tehát, hogy megfelelő hivatalos helyiségről gondoskodjék, és a mai törvényszéki palota<sup>223</sup> már az ő műve. Hasonlóképp megfelelő helyeket teremtett a [...] járásbíróknak, melyek az ő elnökösködése óta újra épültek. El is nevezték építő elnöknek és mondhatni, jó ízlésének, széppéztetésének, helyes adminisztratív érzékének nagy hasznát látták a bíróság hivatalos helyiségei.”<sup>224</sup>

1899. december 15-én a pécsi kir. főügyészséghez nevezték ki főügyésznek.<sup>225</sup> Hivatali esküjét december 30-án tette le. 1901 novemberében a nagyváradi kir. főügyészséghez helyezték át főügyésznek.<sup>226</sup> 1901-ben Ady Endre sajtópeletrében ő képviselte a közvádat.

1905. augusztus 9-én nevezték ki a nagyváradi kir. ítéltábla elnökévé.<sup>227</sup> Az I. polgári tanács (közpolgári és úrbéri ügyek szaktanácsa), valamint a IV. büntető tanács elnöke lett.

216 *Budapesti Közlöny*, 1867/48, 409.

217 *Sável Kálmán...*, i. m., 3.

218 *Igazságügyi tiszti névtár és az e. f. kir. bíróságok szervezete. Törvénykezési helynévtár. I. rész*, közléteszi Kiss Gyula, Kanyó Lajos, Pesti Könyvnyomda-részvény-társaság, Budapest, 1879, 55.

219 *Központi Értesítő*, 1883/19.

220 *Budapesti Közlöny*, 1885/85, 2.

221 *Budapesti Közlöny*, 1887/252, 1.

222 *Budapesti Közlöny*, 1893/131, 1.

223 „Az igazságügyminisztériumnál kieszközölte a 25 éves bérszerződést, egy évvel ezelőtt hozzá fogtak és 1889. május 1-én át is adatott” a törvényszéki palota. A pécsi ügyvédi karnak ünnepe, *A Jog*, 1889/19, 170.

224 *Sável Kálmán...*, i. m., 3.

225 *Budapesti Közlöny*, 1899/291, 1.

226 *Budapesti Közlöny*, 1901/269, 1.

227 *Budapesti Közlöny*, 1905/185, 1.: Az új táblai elnök Békésvármegyéhez, *Békésmegyei Közlöny*, 1905/82. (augusztus 27.) 4.



Sável Kálmán és felesége egyaránt lelkes résztvevője volt a pécsi és a nagyváradi közéletnek, a társasági eseményeknek. Sável 1890-ben a Szekszárd–Tolnavármegyei Rabsegélyző Egylet alapító tagja volt.<sup>228</sup> Ő volt a magyarországi párbajellenes mozgalom egyik kezdeményezője. Az 1902 decemberében megalakult nagyváradi párbajellenes szövetség alelnöke, majd Ritoók Zsigmond halálát követően, annak elnöke lett.<sup>229</sup> Tagja volt a Kir. M. Természettudományi Társulatnak.

Feleségével gyermekeik kedvéért „nyílt házat” vittek, szalonjuk rendszeres helyszíne volt a nyüzsgő baráti összejöveteleknek. Gyakran előadtak kisebb színházi jeleneteket, illetve zenéltek is. Ezek a társasági események szolgáltak később alapul a csak Szemenszedett kompánia néven emlegetett baráti társaságnak.<sup>230</sup>

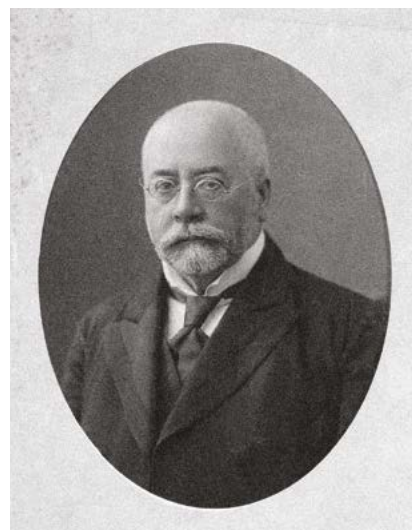
Szabó Irma a pécsi jótékony nőegylet alelnöke, 1898-tól 1901-ig elnöke volt. 1896. decemberben „mint a magyar szent korona országai vöröskereszt-egyletének legfőbb védasszonya, ezen egylet körül szerzett kiváló érdemeik elismerésül” Erzsébet császárné és királyné Ő Felsége „legmagasabb sajátkezű aláírásával ellátott díszokmányt” kapott.<sup>231</sup>

## **zágoni Szentkereszty Zsigmond Tivadar** (Szamosfalva, 1850. augusztus 5. – Kolozsvár, 1921. december 28.)

A család első ismert őse idősb András, aki Magyarországról, Szent-Kereszt mezővárosból érkezett Erdélybe I. Apafy Mihály idején, és a kolozsvári szerzeteseknél orgonista volt, majd Kolozsváron hivatali szolgálatba lépett, utóbb ügyvéd lett a királyi táblánál, a XVIII. század elején pedig tanácsosként működött az erdélyi kancellárián. Ítélmesterként és kormányiszéki tanácsosként teljesített szolgálatot, 1727-ben adománybirtokként kapta Zágont.<sup>232</sup>

Szentkereszty Zsigmond édesapja zágoni Szentkereszty István (Kolozsgyula, 1816. május 1. – Zágon, 1879. augusztus 19.), Háromszék bizottságának tagja, édesanyja vargyasi Dániel Anna (Marosvásárhely, 1814. december 29. – Bécs, 1862. október 6.).

Felesége csíkszentmihályi Sándor Erzsébet (1859. július 20. – ), 1885. november 22-én kötöttek házasságot Marosvásárhelyen.<sup>233</sup> Gyermekeik: Zsófia Erzsébet (szül. Marosvásárhely, 1886. szeptember 15.), férje Temessy (Sekulits) Milán m. kir. altábornagy; Zsigmond György (Marosvásárhely, 1888. február 28. –



Szentkereszty Zsigmond

228 *Tolnamegyei Közlöny*, 1890/25. (június 22.) 3.

229 Kulcsár Beáta: *Egy nagyváradi vállalkozó család (Weiszlovits) tevékenysége és megítélése (1858–1944)*, Doktori értekezés, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 2019, 72.

230 Rokolya Gábor: *Színjátékok szerelme, Notarius Hungaricus*, 2013/5, 25.

231 *Budapesti Közlöny*, 1896/305, 3.

232 Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. X. kötet*, Ráth Mór, Pest, 1863, 647–648.

233 *Nemzet*, 1885/1158. (november 22.) (Melléklet)

Budapest, 1925. augusztus 29.) minisztériumi titkár és György (Kolozsvár, 1892. október 1. – Budapest, 1915. február 4.) tartalékos huszárhadnagy.<sup>234</sup>

Tanulmányait Marosvásárhelyen a ref. főgimnáziumban kezdte, majd Kolozsváron (1869) és Pozsonyban (1872) fejezte be. 1874-től joggyakornok volt a kolozsvári kir. törvényszéken. 1876 májusában a marosvásárhelyi kir. ítélőtáblához nevezték ki segédfogalmazónak.<sup>235</sup> 1878. március 28-án „szép sikerrel letette” a bírói gyakorlati vizsgát.<sup>236</sup> 1880. augusztustól fogalmazó,<sup>237</sup> 1882. májustól elnöki titkár,<sup>238</sup> 1885. december 8-án pótbíróvá,<sup>239</sup> majd 1888-ban rendes bírónak nevezték ki az ítélőtáblához. A marosvásárhelyi ügyvéd-, illetve a bírói vizsgálóbizottság tagja.

1891. augusztus 4-én a kolozsvári kir. törvényszék elnöke lett.<sup>240</sup> Hivatali esküjét szeptember 5-én tette le.<sup>241</sup> A kolozsvári kir. törvényszéknél szervezett esküdttörvényszék elnöke. Nevét különösen az 1894. évi Memorandum-per tette országszerte ismertté. 1900-ban megújította az addigi hivatalos munkaidő rendjét. A délelőtt 8.00-tól 13.00 óráig és délután 15.00-tól 17.00 óráig tartó munkaidő helyett az új rend szerint délelőtt 8.00-tól 14.00 óráig tartott a bírók és bírósági hivatalnokok munkaideje, a délután pedig „egészen szabad” lett. „Nagyon helyes dolog a budapesti rendszer meghonosítása – írta a Magyar Polgár –, mert a hivatalnokok semmiféle magánügyeiket nem tudták eddig elintézni a túl hosszú és alkalmatlan hivatalos munkaidő miatt.”<sup>242</sup>

1900. július 28-án kúriai bírói címmel és jelleggel ruházták fel.<sup>243</sup> 1904. december 9-én kúriai rendes bírónak nevezték ki.<sup>244</sup> Hivatali esküjét 1905. február 1-jén tette le. Az I. büntető (sajtó) tanács bírójaként teljesített szolgálatot.<sup>245</sup> 1906-ban a Kúria nagyobb fegyelmi tanácsának tagja.

234 A hősi halált halt fiú emlékére a szülők 1916. december 30-án Kolozsváron alapítványt hoztak létre a jászóvári premontrei kanonokrend nagyváradi főgimnáziumánál. Az „ifj. báró Szentkereszty György”-alapítvány évi kamatát a főgimnázium „egyik érdemes”, szegény sorsú, VII. vagy VIII. osztályos tanulójának segélyezésére fordították. Elsősorban olyan fiatal részesült a segélyben, aki az első világháborúban megsebesült vagy rokkant lett, vagy hadiárva vagy szülője rokkant. Az „ifjú báró Szentkereszty György” alapítvány ismertetése = A jászóvári premontrei kanonokrend Nagyváradi Főgimnáziumának értesítője az 1916–17. iskolaévről, közli Smetka L. Ödön, Láng József Könyvnyomdája, Nagyvárad, 1917. 25–26.

235 *Budapesti Közlöny*, 1876/120, 3451.

236 *Marosvidék*, 1878/25. (március 31.) 104.

237 *Budapesti Közlöny*, 1880/183, 1.

238 *Pesti Hírlap*, 1882/122. (május 4.) (Melléklet).

239 *Budapesti Közlöny*, 1885/285, 1.

240 *Budapesti Közlöny*, 1891/182, 1.

241 Székfoglaló beszédét közölte a *Magyar Polgár*. A törvényszék új elnöke. Beiktatás, *Magyar Polgár*, 1891/201. (szeptember 5.) 2–3.

242 Változás a törvényszéknél, *Magyar Polgár*, 1900/112. (május 16.) 6.

243 *Budapesti Közlöny*, 1900/175, 1.

244 *Budapesti Közlöny*, 1904/286, 1. Az igazságügy-miniszter előterjesztése, Miniszteri értekezlet, 1904. december 2., Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1867–1944, MNL OL K27 19041202 25. [www.eleveltar.hu](http://www.eleveltar.hu) (letöltés ideje: 2021. augusztus 4.)

245 *Igazságügyi Közlöny*, 1905/1, 21.

1906. szeptember 28-án a nagyvárad kir. ítélőtábla elnökévé nevezték ki.<sup>246</sup> Hivatali esküjét október 13-án tette le. Az I. polgári tanács (közpolgári és úrbéri ügyek tanácsa) és I. büntető tanács (rendes és harmadfolyamodásban intézendő ügyek) elnöke.

1913-ban saját kérelmére vonult nyugalomba. Augusztus 3-án „sok évi hű és buzgó szolgálatai elismerésül” belső titkos tanácsosi méltósággal ruházták fel.<sup>247</sup>

Sokszínű közéleti munkásságának egyik fontos pillére az erdélyi színházi életben való részvétel volt. A Színügypártoló Egylet alelnöke, majd elnöke volt, aki Kolozsvár „minden hazafias és kulturális mozgalmában egész odaadással részt vesz s magas műveltsége, finom tapintata, nemes ízlése, pártatlan igazságossága és az akadályok miatt nem csüggedő kitartó erélye által kiváló szolgáltatásokat teszen a közügynek”.<sup>248</sup> 1901. augusztus 2-án az Erdélyrészi Színikerület alakuló értekezletén alelnökének választotta.<sup>249</sup> A kolozsvári kaszinó egyik igazgatója. Az Erdélyi Bank- és Takarékpénztár Rt. igazgatósági tagja.

Marosvásárhelyen 1891-ig a főgimnázium status főgondnoka. A Marosvásárhelyi Dalkör elnöke, 1892-től tiszteletbeli elnöke, és ő alapította 1884. július 27-én a Marosvásárhelyi Tornaegyletet, amelynek elnöke, majd 1892-től tiszteletbeli elnöke volt.

Nyugalomba vonulását követően, 1913 októberében belépett a Nemzeti Munkapártba,<sup>250</sup> 1913. december 11-én a kolozsvári Nemzeti Munkapárt új elnökének választották.

## Gajzágó Béla

(Fegyvernek, 1852 – Kunszentmiklós, 1927. február)

A család örmény eredetű. Gajzágó Béla édesapja Gajzágó Hagop (Tiszaörs, 1817 – Fegyvernek, 1861), édesanyja Szepessy Rozália (Fegyvernek, 1818 – Szolnok, 1860).

Felesége ötömösi Geréby Ilona (Kunpeszér, 1863 – Budapest, 1925. április 15.) volt, 1882. októberben kötöttek házasságot Debrecenben. Gyermekük: László (Karcag, 1883. augusztus 1. – Budapest, 1953. szeptember 26.) jogtudós, külügyminiszteri tanácsos, egyetemi tanár; Ilona (szül. 1882), férje Förster Lajos aranysarkantyús vitéz, Pest vármegye főszolgabírája; Margit (szül. 1886), férje Sárdi Tibor főhadnagy, és a két hónapot élt Anna († Debrecen, 1899. április 4.).

Tanulmányait Budán, a kir. egyetemi főgimnáziumban kezdte. Jogot 1871-től a budapesti tudományegyetemen hallgatott. 1879-től gyakorló ügyvéd Buda-

<sup>246</sup> *Budapesti Közlöny*, 1906/226. 1.

<sup>247</sup> *Igazságügyi Közlöny*, 1913/8. 431.

<sup>248</sup> Levelezés, *Magyar Polgár*, 1885/112. (május 16.) 2.

<sup>249</sup> Az erdély-részi színi kerület megalakítása, *Magyar Polgár*, 1901/174. (augusztus 2.) 6.

<sup>250</sup> *Székely Nép*, 1913/113. (október 11.) 1.



pesten. Mozgalmas közszolgálati pályájának első állomásaként 1882. április 19-én albíróvá nevezték a karcagi kir. járásbíróshoz.<sup>251</sup> 1884. december 28-án a debreceni kir. ügyészség alügyésze lett.<sup>252</sup> 1885. október 30-án a hajdúszoboszlói kir. járásbíróshoz nevezték ki járásbíróvá.<sup>253</sup> Két évvel később, 1887. december 9-én járásbírói minőségben áthelyezték a debreceni kir. járásbíróshoz.<sup>254</sup>

1891. április 15-i kinevezését követően bíróként teljesített szolgálatot a debreceni kir. ítéltáblán.<sup>255</sup> A II. polgári tanács (közpolgári, telekkönyvi, váltó-, kereskedelmi és csődügyek) bírója, illetve szavazóbíró a III. tanácsban (bűnügyek), valamint a fegyelmi bíróság póttagja. 1904. április 4-én a debreceni kir. ítéltábla tanácselnöke lett.<sup>256</sup> A II. polgári tanács (közpolgári, telekkönyvi, váltó-, kereskedelmi és csődügyek) elnöke.

A nagyváradi kir. ítéltábla elnökévé 1913. szeptember 17-én nevezték ki,<sup>257</sup> 1914 őszéig, nyugalomba vonulásáig maradt hivatali székében. Nyugdíjazása alkalmából az uralkodó a II. osztályú Vaskoronarend kitüntetésben részesítette.<sup>258</sup>

Négy év elteltével, 1917 augusztusában a már nyugalmazott elnököt „kir. ítéltáblai elnöki címének és jellegének fenntartása mellett” tanácselnökké nevezték ki a debreceni kir. ítéltáblához.<sup>259</sup> A II. polgári felülvizsgálati tanács (polgári, kereskedelmi és csőd) elnöke.

Gajzágó Béla „fényes jogászelve volt, akinek egy-egy indokolása nemcsak jogászai tekintetéből volt tökéletes koncepció, de egyben nyelvészeti remekszámbe ment”. Jelleméről ad képet a következő történet. Gajzágó tanácselnök „igen-igen haragudott a ’nagytekintetű’ titulusra s amikor hallotta, a fejét mindig megcsóválta. Öregebb fiskálisoktól már elhallgatta, de tárgyalás után a fiatalokat rendszeresen magához intette, vagy kérte.

– Olyan szép a magyar nyelv és olyan logikus – mondta ilyenkor – miért sértik hát ezzel a leheletlen nagytekintetű titulussal nyelvünk géniuszat. Ha a tekintetes szólítás volt a karoknak és rendeknek, jó a királyi táblának is. Aztán csendesesen hozzátette, hogy nyelvünk logikájával csak a ’bivaly lehet nagytekintetű’...”<sup>260</sup>

251 *Budapesti Közlöny*, 1882/93, 1.

252 *Budapesti Közlöny*, 1885/1, 1.

253 *Budapesti Közlöny*, 1885/252, 1.

254 *Budapesti Közlöny*, 1887/283, 1.

255 *Budapesti Közlöny*, 1891/88, 1.

256 *Budapesti Közlöny*, 1904/80, 1.

257 *Budapesti Közlöny*, 1913/218, 1.

258 *Igazságügyi Közlöny*, 1914/14, 855.

259 *Igazságügyi Közlöny*, 1917/8, 393.

260 Keéky István: A beszélő csend történeteiből, *Magyar Nemzet*, 1944/48. (február 29.) 9.

## váraljai Lábán Lajos

(Pozsony, 1849. augusztus 22. – 1920. június 10.)

Lábán Lajos édesapja Lábán Antal (Pozsony, 1808. november 5. – Pozsony, 1894. október 28.) „köztiszteletben álló régi pozsonyi polgár, a liberális eszmék egyik legbuzgóbb élharcosa”,<sup>261</sup> háztulajdonos, Pozsony szab. kir. város törvényhatósági bizottságának tagja, édesanyja Steinmaszler Mária (Pozsony, 1816. augusztus 29. – 1896).<sup>262</sup>

Felesége Bauer Franciska (Sopron, 1853. december 31. – Budapest, 1935. április 16.),<sup>263</sup> 1875. április 24-én kötöttek házasságot Pozsonyban.<sup>264</sup> Három leányuk született: Irma (szül. Pozsony, 1880), férje Kapustyák Rezső m. kir. honvédfőhadnagy; Teréz (1876. május 30. – Budapest, 1941. október 11.), férje Kirchner Sándor altábornagy és Margit (Pozsony, 1882. augusztus 31. – Budapest, 1973. augusztus 3.),<sup>265</sup> férje nagyjókai dr. Bangha Aurél.

Lábán középiskolai tanulmányait a pozsonyi kir. főgimnáziumban folytatta az 1862/63. tanévtől az 1867/68. tanévig. Jogot a pozsonyi jogakadémián hallgatott. A pozsonyi joghallgatók segélyegyletének elnöke volt. Jogi tanulmányait követően a pozsonyi kir. törvényszék díjas gyakornoka. 1873 szeptemberétől aljegyzőként teljesített szolgálatot a pozsonyi kir. törvényszéken.<sup>266</sup> 1876. márciusban albíróvá nevezték ki a malaczkai kir. járásbírósághoz.<sup>267</sup> 1877. szeptember 30-án a pozsonyi kir. ügyészség alügyésze lett.<sup>268</sup> 1886. március 27-én a pozsonyi kir. törvényszékhez nevezték ki bírónak.<sup>269</sup> 1891. áprilistól elnöki titkárként teljesített szolgálatot a pozsonyi kir. ítélőtáblán.<sup>270</sup> 1892. március 26-án a pozsonyi kir. ítélőtábla bírójává nevezték ki.<sup>271</sup> Az I. polgári tanács bírója, valamint a fegyelmi bíróság tagja.

1902-ben az Ausztria (Galícia) és Magyarország között akkor már évek óta tartó tengersizem (halastó) jogvitáját tárgyaló, a svájci Bundesgericht elnökének, Johann Winklernek az elnöklete alatt működő választottbíróság munkájában vett részt előadóként Lehoczky Kálmán pozsonyi kir. ítélőtáblai elnök (választottbíró) és Bölcs Gyula belügyminiszteri osztálytanácsos mellett. Az osztrák felet Aleksander *Mniszek-Tchorznicki*, a *lembergi Oberlandesgericht bírója*, Victor Korn cs. kir. udvari tanácsos, *lembergi pénzügyi ügyész és Oswald Balzer*, a *lembergi egyetem professzora képviselte*. Az ügyben 1902. szeptember



Lábán Lajos

261 *Fővárosi Lapok*, 1894/301. (október 31.) 2585.

262 [www.geni.com](http://www.geni.com) (letöltés ideje: 2021. augusztus 3.)

263 *Budapesti Hírlap*, 1935/89. (április 18.) 9.

264 *Fővárosi Lapok*, 1875/93. (április 24.) 416.

265 Egy egyházközség „Édesanyjának” halálára, *Új Ember*, 1973/34, 2.

266 *Budapesti Közlöny*, 1873/201, 1.

267 *Pesti Napló* esti kiadás, 1876/61. (március 14.) 1.

268 *Budapesti Közlöny*, 1877/228, 8177.

269 *Budapesti Közlöny*, 1886/74, 2.

270 *Budapesti Közlöny*, 1891/80, 1.

271 *Budapesti Közlöny*, 1892/73, 1.

13-án született meg a Galiciának kedvező ítélet.<sup>272</sup> Sokan Lábánt támadták ezt követően, mondván, hogy az ő érvelésének köszönhetően veszítette el Magyarország a szóban forgó vitás területeket.<sup>273</sup>

1905. július 28-án számfeletti kúriai bíróná neveztek ki.<sup>274</sup> Hivatali esküjét augusztus 30-án tette le. A polgári tanácshoz beosztott bíróként működött. 1906 és 1913 között az országgyűlési képviselő-választások érvényessége feletti bíraskodásra és a képviselő-választói jogosultság kérdésében a Kúriához beadott fellebbezések eldöntésére az 1899. évi XV. tc. alapján felállított I. tanács póttagja volt. A Kúria nagyobb fegyelmi tanácsának tagja. 1913-ban a Kúria jogegységi tanácsának (váltó-, kereskedelmi és csőd) póttagja.<sup>275</sup> 1913-ban és 1914-ben a királyi adományozásból egyházi javadalmat élvező római és görögkatolikus főpapok elhalálása után a javadalmi törzsvagyon elkülönítése, valamint a hagyatékok rendezése fölött végreható joggal felruházott vegyes bizottságba neveztek ki.<sup>276</sup> Tagja volt a budapesti egységes bírói és ügyvédi vizsgálóbizottságnak, valamint az Osztrák–Magyar Bank ügyeiben eljáró választottbírósnak.

1914. október 31-én a nagyváradi kir. ítéltábla elnökévé neveztek ki.<sup>277</sup> Az I. polgári tanács egyszersmind I. felülvizsgáló tanács, valamint a büntető tanács elnöke, illetve a fegyelmi bíróság elnöke.

1916. október 2-án az uralkodó Lábán Lajosnak, valamint törvényes utódainak „a bírói pályán szerzett érdemei elismerésül” nemességét adományozott „Váraljai” előnévvel.<sup>278</sup>

---

272 Az ítéletet német, illetve magyar nyelven lásd *Schiedsgericht betreffend die Feststellung der Grenze zwischen Österreich, beziehungsweise Galizien und Ungarn beim sogenannten Meerage*, Főrendiházi irományok, 1901. IV. kötet, Irományszámok 1901–229., 356–367.; *A választott bíróság ítélete Ausztria, illetőleg Galiczia és Magyarország között az úgynevezett „Halastó”-nál a határ megállapítása tárgyában*, Képviselőházi irományok, 1901. XX. kötet, Irományszámok 1901–267., 254–264.

273 Az elveszett tengersizem, *Pesti Napló*, 1902/252. (szeptember 14.) 3.  
Az ítélethozatalt követően a *Pesti Napló* interjút készített Lehoczky Kálmánnal és Lábán Lajossal: Két interview a tengersizem-ügyben. Beszélgetés Lehoczky táblai elnökkel és Lábán táblai bíróval, *Pesti Napló*, 1902/266. (szeptember 28.) 4.

274 *Budapesti Közlöny*, 1905/186, 1.

275 *Igazságügyi Közlöny*, 1913/1, 28.

276 *Budapesti Közlöny*, 1913/86, 2.

277 *Budapesti Közlöny*, 1914/259, 1.

278 *Budapesti Közlöny*, 1916/233, 1.

## A temesvári királyi ítélőtábla elnökei

### **paisszegi és becsvölgyi Paiss Andor** (Marcali, 1836. április 10. – Budapest, 1910. december 9.)

A család Zala vármegyéből származik, 1728-ban a család tizenhárom felnőtt tagja igazolta nemességét periratokkal. A család egyik ágának őse Boldizsár táblabíró, az ő ága és a Paiss-ág közötti kapcsolat nem ismert. Az utóbbi, amelynek leszármazója Paiss Andor is, Paiss Mihály révén 1800. szeptember 19-én nyert armalist.<sup>279</sup>

Paiss Andor édesapja Paiss Boldizsár (1801. január 4. – 1874. november 15.) uradalmi ügyész, édesanyja nemesdedi Stephaits Mária (1809–1876. január 1.) volt.<sup>280</sup>

Felesége heidentzi Hunkár Mária (1851 – Budapest, 1913. november 19.), 1870-ben kötöttek házasságot. Leányuk Mária (szül. 1876. június 16.), férje Bakonyi Géza miniszteri osztálytanácsos.

Paiss Andor jogi tanulmányait Pesten folytatta, jogtudori oklevelet 1859. február 2-án, ügyvédi oklevelet 1861. november 12-én nyert. Somogy vármegyében második aljegyző volt 1860. december 20-tól 1861. decemberig, majd gazdálkodással foglalkozott.

1864. május 18-án és 19-én a Somogyi Balaton leszállító Társulat központi választmányba delegált tagjaként, illetve jegyzőként volt jelen, amikor a Sióberki Társulat panaszára Zichy Ferenc királyi biztos elnöklete alatt a központi választmány tagjaiból álló 21 fős testület megszemlélte a szabályozott



Paiss Andor

279 *Somogy vármegye nemes családai = Magyarország vármegyéi és városai. Somogy vármegye*, szerk. Csánki Dezső, Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1914, 625.

280 *Nagy Iván Családtörténeti Értesítő címerekkkel és leszármazási táblákkal. II. kötet*, szerk. Komáromy András, Pettkó Béla, Athenaeum Rt. Könyvnyomdája, Budapest, 1900, 101.

Sió-csatornát. A szemlére azt követően került sor, hogy a Sióberki Társulat 1863. december 28-án tartott gyűlésén tiltakozás hangzott el a Balaton víz-szintjét szabályozó Sió-zsilip túlságos megnyitása ellen.<sup>281</sup>

1867-ben a marcali választókerület Deák-párti programmal országgyűlési képviselővé választotta,<sup>282</sup> a képviselőház jegyzőjeként működött. 1869-ben Horvát Boldizsár igazságügy-miniszter osztálytanácsosi állással „kínálta meg”, de Paiss „a bírói hivatás iránt érzett erős hajlamot”.<sup>283</sup> 1869. június-októberig a Kúria semmítőszéki osztályán segédelőadó.<sup>284</sup> A pesti kir. ítéltáblán 1869. november 8-tól számfeletti bíróként teljesített szolgálatot, 1870. január 10-től rendes bíró,<sup>285</sup> a II. büntető tanács előadója. 1882. évi február 19-én a Kúriához nevezték ki rendes bírónak,<sup>286</sup> hivatali székét 1882. március 1-jén foglalta el. A büntető tanács bírójává. 1887. december 7-én a budapesti kir. ítéltábla tanácselnöke lett, ahol a IV. büntető tanácsot vezette. A Kúria kisebb fegyelmi tanácsának póttagja.

1887. december 7-én tanácselnökké nevezték ki a budapesti kir. ítéltáblához.<sup>287</sup> Hivatali esküjét december 19-én tette le. A IV. büntető tanács (II. büntető osztály) elnöke. Az ítéltábla fegyelmi tanácsának tagja. Az ügyvédi, illetve a bírói vizsgálóbizottság tagja.

Az ítéltáblák decentralizációjakor, 1891. január 15-én a temesvári kir. ítéltáblához nevezték ki elnökké.<sup>288</sup>

1897. március 28-án tanácselnök lett a Kúrián.<sup>289</sup> Az V. büntető tanács vezetője. 1898-tól a legfelsőbb királyi és országos fegyelmi bíróság tagja.<sup>290</sup> 1900-tól az országgyűlési képviselő-választói jogosultság kérdésében a Kúriához intézett fellebbezések eldöntésére alakított első tanács rendes tagja.<sup>291</sup> Az általa vezetett tanács volt az ún. „félelmetes tanács, amelytől a petícióval megtámadott képviselők nagyon féltek”, mivel ez akkortájt több képviselő-választást megsemmisített. Paiss tanácselnök rendkívül hézagosnak és felületesnek találta a jogszabályt, valamint „igen bántotta őt egyrészt a Curiának ilyen munkával való felesleges megterhelése, másrészt az, hogy a legmagasabb ítélőszék bíróját a politikai csetepaték légkörébe vitték, amitől ő mindig, távol akarta a független bírót tartani”. Mindezek ellenére „a legnagyobb buzgalommal és lelkiismerettel” teljesítette tanácselnöki hivatását.<sup>292</sup>

281 Virág Árpád: *A Sió és a Balaton közös története. 1055–2005*, Közlekedési Dokumentációs Kft., Budapest, 2005, 300–303.

282 Paiss Andor halála, *Az Ujság*, 1910/293. (december 10.) 10.

283 Uo.

284 *Az új táblai elnökök, i. m.*, 9.

285 *Budapesti Közlöny*, 1870/11, 187.

286 *Budapesti Közlöny*, 1882/47, 1.

287 *Budapesti Közlöny*, 1887/287, 1.

288 *Budapesti Közlöny*, 1891/18, 1.

289 *Budapesti Közlöny*, 1897/74, 1.

290 *Igazságügyi Közlöny*, 1898/2, 67.

291 *Igazságügyi Közlöny*, 1900/2, 70.

292 *Paiss Andor...*, i. m., 10.

Hosszas betegsége miatt 1902. november és 1903. március között hivatali tevékenységét nem folytatta. A IV. büntető tanács vezetését 1903 áprilisában vette át ismét.<sup>293</sup>

1906. január 21-én, saját kérelmére történt nyugalomba helyezése alkalmából, „a bírói pályán sok éven át tett jeles szolgálatai elismerésül”, a II. osztályú Vaskoronarenddel tüntették ki.<sup>294</sup> 1906. február 1-jei hatállyal vonult nyugalomba.

Paiss Andor nemességét és előnevét a magyar királyi belügyminiszter 96.851/1901. szám alatt igazolta. 1902. február 7-én nemessége és címere veje, Bakonyi Géza pénzügyminiszteri osztály-tanácsosra – a becsvölgyi előnév egyidejűleges adományozása mellett – „átruháztatott”.<sup>295</sup>

## Laszy József

(Buda-Pest, 1844. augusztus 15. – Pozsony, 1920. november 22.)

Laszy József édesapja Laszy József (1797 – Budapest, 1879. november 16.) kir. tanácsos, a m. kir. helytartótanács segédhivatalának (irattárának) igazgatója, édesanyja Szem Ida (1815 – Budapest, 1889. november 24.).

Felesége meszlén Mendelényi Mária (1850 – Pozsony, 1921. április 21.), a temesvári Vöröskereszt Egylet elnöknője, az Erzsébet-rend II. osztályának tulajdonosa. 1871-ben kötöttek házasságot. Mendelényi Mária az 1900-tól működött Temesvári Nőcselédvédő-Egyesület<sup>296</sup> elnöknője lett. Házasságukból öt gyermek született: Gizella, férje móczi Richter Richárd kir. közjegyző; Gyula (Budapest, 1877. december 6. – Kolozsvár, 1909. október) cs. és kir. huszárhadnagy, az Osztrák–Magyar Bank aradi intézetének tisztviselője; József († Budapest, 1923. június) budapesti kir. büntető törvényszéki bíró (felesége kis-eőri Újvári Elvira); Erzsébet (1889 – Budapest, 1971. június), férje Milosevich Artúr és Rezső (1888 – Budapest, 1919. november 1.) szolgabíró, a nemzeti hadsereg II. vadászszázadának rajtparancsnoka, tartalékos főhadnagy (felesége Hrianka Jolán).

Laszy József tanulmányait szülővárosában folytatta, jogot 1862-től Pesten hallgatott. Közszolgálati pályáját a m. kir. helytartótanácsnál kezdte, ahol díjtalan, majd 1866. december 29-től díjas fogalmazógyakornokként működött.<sup>297</sup> 1867. júniusban ugyanebben a minőségben osztották be a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba, ahol az V. szakosztály munkatársaként

293 *Budapesti Napló*, 1903/104. (április 16.) 5.

294 *Budapesti Közlöny*, 1906/20, 1.

295 *Magyar nemesi almanach*, szerk. Kempelen Béla, Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Rt., Budapest, 1910, 13.

296 Az egyesület legfőbb célkitűzésének és feladatának a házi cselédek, szárazdajkák nevelését, tanítását, felkészítését és érdekvédelmét vallotta. Szekernyes János: Temesvár kövei 658. Gizella Árvaház, *Heti Új Szó*, Temesvár, 2020. július 1. <http://hetiuj szo.ro/szekernyes-janos-temesvar-kovei-658/> (letöltés ideje: 2021. augusztus 3.)

297 Dr. Laszy József, *A Jog*, 1891/16, 123–124.

világi és egyházi alapítványok ügyeivel foglalkozott.<sup>298</sup> Utóbb másodrendű miniszteri fogalmazó lett. 1869 októberében a Földmívelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumban elnöki másodosztályú, 1870-től elsőosztályú miniszteri fogalmazó.<sup>299</sup>

1871. december 18-án albíróvá nevezték ki a pesti fenyítő járásbíróhoz.<sup>300</sup> 1873. május 8-tól járásbíró az ó-budai kir. járásbírószékhelyén.<sup>301</sup> 1876. június 9-én a budapesti kir. törvényszékhez nevezték ki bírónak.<sup>302</sup> 1880-tól tagja volt a budapesti ügyvédvizsgáló bizottságnak.

1884. május 9-én a budapesti kir. ítéltábla büntető tanácsába beosztott rendes bíró lett.<sup>303</sup> 1888. december 5-től kisegítő bíróként teljesített szolgálatot a Kúrián, ahol az I. büntető tanácsban működött.<sup>304</sup>

Az ítéltáblák decentralizációjakor tanácselnökké nevezték ki a pozsonyi kir. ítéltáblához,<sup>305</sup> ahol a III. úrbéri és polgári tanács, illetve a IV. büntető tanács, valamint a telekkönyvi bizottság elnökeként vett részt az ítélező munkában.

1897. július 8-i kinevezését követően került a temesvári kir. ítéltábla élére.<sup>306</sup> Elnöki székét augusztus 1-jén foglalta el.

1897-ben, amikor Laszy József a temesvári ítéltábla elnöke lett, az igazgatási és a személyi ügyeket még „papirosból”, az elnöki, illetve vezetői jelentések és minősítések alapján intézték.<sup>307</sup> Az új elnök szakítva ezzel, alig fél esztendő alatt valamennyi, az illetékességi területéhez tartozó törvényszéket és járásbírószékhelyet meglátogatott. Ezeknek a személyes találkozónak az eredményeképp „a düledező, rozoga, dísztelen” vidéki bírósági épületek kívül-belül megújultak. Amit korábban éveken át nem lehetett elérni „a hivatalos felterjesztgetések útján”, az a közvetlenül szerzett tapasztalatok alapján megoldásra talált.<sup>308</sup>

Laszy József a személyes látogatások során minden bíró „elintézési köréből” átnézett száz-száz ügyet, amelynek révén bepillantást nyert azokba az ügyekbe is, amelyek a felsőbbbírószék „felülvizsgáló szemei” előtt rejtve maradtak. A táblai elnök megvizsgálta a jogerőssé vált határozatok kidolgozásának módját, alakítását, így képet kaphatott arról, hogy melyik bíró munkája gondos és melyiké felületes. Tapasztalatait egy barátságos beszélgetés, „potharzás” közben, a fehér asztalnál beszélte meg az érintettekkel.

298 *Pesti Napló*, 1867/5148. (június 18.) 2.

299 *Dr. Laszy... i. m.*, 123–124.

300 *Budapesti Közlöny*, 1871/295, 6477.

301 *Budapesti Közlöny*, 1873/114, 945.

302 *Budapesti Közlöny*, 1876/135, 3963.

303 *Budapesti Közlöny*, 1884/114, 1.

304 *Pesti Hírlap*, 1888/336. (december 5.) 10.

305 *Budapesti Közlöny*, 1891/26, 1.

306 *Budapesti Közlöny*, 1897/158, 1.

307 U.: Dr. Laszy József, *Ügyvédek Lapja*, 1916/11, 2–4.

308 *Uo.*





Temesvár, 1910





Egy-egy ilyen „kirándulás” után nem egyszer kérdőre vonta a törvényszéki elnököt: „Kérem, elnök úr, N. N. bíró kiváló munkásnak, jeles bírónak látszik; jogerőssé vált ítéleteinek kidolgozását is a legnagyobb gondosság jellemzi. Miért van ennek a bírónak másodrendű minősítése?” Többször megtörtént, hogy a megkérdezett elnök hirtelen felelni sem tudott, és jobbára azzal mentegetődzött, hogy „a minősítés a járásbírók vezetésének vagy a törvényszéki tanácsvezetőnek információja alapján készült”.<sup>309</sup> Laszy nem egy „igazságtalan” törvényszéki elnöki minősítést javított, ami aztán utat nyitott az adott bíró megérdemelt előléptetése előtt.

A temesvári kir. ítéltábla elnökéről feljegyezték azt is, hogy név szerint és személyesen ismerte nemcsak a bírókat és jegyzőket, de még a járásbírói hivatalozókat is. Egy alkalommal az akkor hivatalban lévő igazságügy-miniszter kérdezte meg tőle, hogy „vajon Rosenfeld z-i járásbírói díjnak alkalmas-e írni kinevezetésre, mert egy másik ítéltábla területén első helyen lett jelölve”. Laszy habozás nélkül felelt: „Rosenfeld nevű díjnokom nincs; de N-ben van Rosenzweig. Már tizenegy év óta szolgál, derék, alkalmas ember.”

Laszy József „csodálatos eréllyel és következetességgel” küzdött a külső, különösen a politikai befolyás ellen, nem sajnálta a fáradságot, ha a bírói függetlenség megőrzéséről volt szó. És igyekezett mindent személyesen elintézni. „Amint írásbeli felterjesztését az elnöki tanács javaslatával együtt postára tette, azzal egyidejűleg vonatra ült és nem távozott a miniszter szobájából, míg ezt felterjesztése helyes voltáról meg nem győzte.”

Bíróként elengedhetetlennek tartotta az ügyvédi karral való együttműködést. Legendásnak számítottak a József-napi összejövetelek, amelyeken évente egyszer „a két testvér-foglalkozás üzöi [...] tömegesen egymásra találtak és kicserélhették nézeteiket”.<sup>310</sup>

Büntetőjogász volt ugyan, de a polgári tanácsok vezetését is kiváló szakértelemmel látta el. „Ellensége volt a felsőbbbírói kicsinyeskedéseknek is és az a szokás, hogy az elsőbíró által kiszabott nyolc hónapi börtönt a Tábla hétre szállította le, vagy kilenczre emelte fel, működése alatt számkivetve lett.”

Komoly szerepe volt az ügyviteli szabályok megújításában is. Sajat felelősségére lehetőséget adott Omazta Lajos segédhivatali főigazgatónak arra, hogy saját ügykezelési rendszerét kipróbálja a temesvári ítéltáblán, de „mellőzött nem egy felesleges rubrikát és konszignációt, számúzott sok felesleges és hiábavaló felterjesztést és nyilvántartást” is.

Munkásságának kiemelkedő színfoltja, hogy amikor Magyarországon még alig lehetett hallani a fiatakorúak védelméről és a patronázsról, Temesváron és az illetékességéhez tartozó törvényszéki és nagyobb járásbírói székhelyeken Laszy kezdeményezésére megalakultak a gyermekjogvédő és patrona-

309 Uo.

310 Uo.

ge-egyesületek. Az ő egyik elnöki titkára által készített szervezeti szabályzatokat és iratmintákat használták utóbb országszerte a patronage-ügy „lelkes bajnoka”, Szilágyi Artúr Károly közvetítésével.

Laszy József nevéhez fűződik két alapítvány létrehozása is. Az egyik a temesvári ítélőtábla illetékességi területén alkalmazott kezelőtisztviselők gyermekei részére létesített Erzsébet királyné ösztöndíjalap, a másik pedig a bírák és igazságügyi tisztviselők segélyalapja, amelyet a bírósági hivatalnokok az alapítólevélben dr. Laszy József-alapnak neveztek el.

Az Erzsébet királyné ösztöndíjalapból évente 400 K ösztöndíjban részesültek a kezelőtisztviselők (telekkönyvvezetők, irodatisztek, írkokok és fogházfelügyelők) gyermekei a középiskola megkezdésétől annak befejezéséig. A Laszy József-alap jövedelmének háromnegyed részét osztották fel évente az arra rászorulóknak között. Elsősorban a temesvári ítélőtábla területén alkalmazásban álló bírák, ügyészek, bírósági, ügyészségi és fogházi hivatalnokok, szolgák, börtönőrök és az 1897. évi XXIV. tc. értelmében fogadalmat tett díjnokok özvegyei és árvái részesülhettek segélyben, „ha önfenntartásukra elégséges vagyonnal, vagy egyéb állandó jövedelemmel nem bírtak”.<sup>311</sup> Rendkívüli esetben év közben is adható volt segély, például temetési költségekre.<sup>312</sup>

Laszy József „az igazságszolgáltatás terén szerzett érdemei elismeréséül” 1906. augusztus 14-én a II. osztályú Vaskoronarend kitüntetésben részesült.<sup>313</sup>

1916 februárjában vonult nyugalomba. Nyugdíjazása alkalmából 1916. február 24-én valóságos belső titkos tanácsosi méltósággal ruházták fel.<sup>314</sup>

Közéleti tevékenységéhez tartozik még, hogy 1872-től a Budavári Kaszinóegylet tagja, 1879-től aligazgatója volt. 1884-től Budapesten a várbeli iskolaszék tagja.<sup>315</sup> 1894-től a pozsonyi színpártoló egyesület egyik alelnöke.

## Sólyom (Steinitzer) Andor

(Arad, 1866. május 25. – Budapest, 1936. április 23.)

Sólyom Andor édesapja id. Steinitzer József (1821 – Arad, 1875. szeptember 10.) Arad sz. kir. város bizottsági tagja, édesanyja May Paulina (1845 – Budapest, 1913. június 12.).<sup>316</sup>

Felesége özv. Siklóssy Gyuláné szül. Heinrich Margit (1880 – Budapest, 1929. január 13.), Heinrich Gusztáv akadémiai főtitkár, főrendiházi tag leánya. 1914. október 8-án kötöttek házasságot.<sup>317</sup> Gyermeük nem született.

311 Két érdekes alapítvány, *Ügyvédek Lapja*, 1899/20, 7–8.

312 U.: *i. m.*, 2–4.

313 *Budapesti Közlöny*, 1906/206, 6.

314 *Budapesti Közlöny*, 1916/51, 1.

315 Fővárosi iskolaszéki tagok, *Pesti Hírlap*, 1884/243. (szeptember 2.) 11.

316 *Magyarország*, 1913/140. (június 14.) 10.

317 *Magyarország*, 1914/254. (október 9.) 9.

Sólyom (akkor még Steinitzer)<sup>318</sup> Andor középiskolai tanulmányait az aradi kir. főgimnáziumban folytatta. 1884-től a budapesti tudományegyetemen hallgató jogot. Szenvedélyes ifjúként 1886. július 28-án, Aradon a Vass-Tüchérer fogadó egyik emeleti termében egy korábban megjelent újságcikk miatt Hornyák Viktor hírlapíróval párbajozott. Sólyom ekkor a kormánypárti *Aradi Közlöny* munkatársa volt. „Az első összecsapásnál Sólyom két jelentéktelen sebet kapott jobb karján; majd még hármat, melyek közül egy életveszélyes. Hornyák véletlenül a jobb kézcsuklóban kapott egy kisebb karcot.”<sup>319</sup>

Jogi tanulmányait követően 1888 júliusától az aradi kir. törvényszéken volt joggyakornok. 1890 áprilisában a lippai kir. járásbíróshoz nevezték ki aljegyzőnek.<sup>320</sup> 1893 februárjában hasonló minőségben áthelyezték az aradi kir. járásbíróshoz,<sup>321</sup> ugyanebben az évben Szilágyi Dezső igazságügy-miniszter mint aljegyzőt az Igazságügyminisztériumba osztotta be. 1894 januárjától miniszteri fogalmazó,<sup>322</sup> 1898 márciusától miniszteri segédtitkár,<sup>323</sup> 1901 augusztusától miniszteri titkár.<sup>324</sup> 1898-tól 1900-ig a budapesti törvényszéki orvosi vizsgák jegyzője.<sup>325</sup> 1903 és 1913 között a budapesti ügyvédvizsgáló bizottság tagja. 1905. július 10-én miniszteri osztálytanácsosi címmel és jelleggel ruházták fel,<sup>326</sup> 1906. szeptember 27-től miniszteri osztálytanácsos, az elnöki osztály vezetője.<sup>327</sup> 1908. július 2-án miniszteri tanácsosi címmel és jelleggel ruházták fel.<sup>328</sup> 1908-tól „a díjnokok ügyének megvizsgálása végett a kir. igazságügyminisztérium kebelében alakított bizottság” tagja.<sup>329</sup> 1909. november 13-án – létszámon felüli – miniszteri tanácsossá nevezték ki.<sup>330</sup> 1910-tól a budapesti bírói, 1914-től 1917-ig a budapesti egységes bírói és ügyvédi vizsgálóbizottság tagja.

1913. június 21-én szolgálatai elismeréséül a Lipót-rend lovagkeresztje kitüntetésben részesült.<sup>331</sup>

1916. március 8-án a temesvári kir. ítéletábra elnökévé nevezték ki,<sup>332</sup> az I. polgári tanács elnöke lett. Hivatali esküjét május 2-án tette le. Kinevezését üdvözölte a *Jogtudományi Közlöny* is, többek között azért, mert „a közigazgatási és a

318 „Kiskorú Steinitzer Andor aradi illetőségű ugyanottani lakos vezetéknevének 'Sólyom'-ra kért átváltoztatása, folyó évi 29,489. számú belügyministeriumi rendelettel megengedettett.” *Budapesti Közlöny*, 1884/112, 2.

319 Véres kardpárbaj, *Budapesti Hírlap*, 1886/210. (július 31.) 6.

320 *Budapesti Közlöny*, 1890/100, 2.

321 *Budapesti Közlöny*, 1893/42, 1.

322 *Budapesti Közlöny*, 1894/15, 1.

323 *Budapesti Közlöny*, 1898/65, 1.

324 *Budapesti Közlöny*, 1901/189, 3.

325 *Igazságügyi Közlöny*, 1898/3, 102.

326 *Budapesti Közlöny*, 1905/161, 1.

327 *Budapesti Közlöny*, 1906/226, 1.

328 *Budapesti Közlöny*, 1908/152, 1.

329 *Igazságügyi Közlöny*, 1908/10, 310. A bizottság felállítására az 1897. évi XXIV. tc. 8.

§-ának 7. pontja és az 1898. november 14-én 819. I. M. E. sz. alatt kibocsátott rendelet 14. §-a értelmében került sor.

330 *Budapesti Közlöny*, 1909/262, 1.

331 *Budapesti Közlöny*, 1913/146, 3.

332 *Budapesti Közlöny*, 1916/76, 1.

bírói szervezet személycseréje az igazságügyi szakban korántsem helytelen, de sajnos elég ritkán történik meg”. Sólyom Andor esetében viszont „az Igazságügyminisztérium elnöki osztályvezetőjének éveken át szerzett személyismertét alkalma nyílik gyakorlatilag is érvényesíteni. Okos emberismerő energiáját, amelyet mint a miniszter tanácsadója bizonyított be, módjában lesz közvetlenül, saját felelősségére felhasználni.”<sup>333</sup>

Székfoglaló beszédében kitért arra, hogy a polgári perrendtartás hatálybalépésével a magyar igazságszolgáltatás új korszakába lépett. Kiemelte, hogy „törvénykezési életünk most folyó átalakulási korszakának kétségkívül legnagyobb vívmánya, hogy a törvények §-ai közül immár nálunk is mindinkább előtérbe lép a bíró szabaddá tett egyénisége. [...] A magyar bíró esküt tesz arra, hogy a törvény szerint fog ítélni, a magyar bíró tehát sohasem ítélni a törvény világos parancsa ellen, s ez legfeljebb abban a kivételes végső esetben fordulhatna elő, melyet [...] Vavrik Béla így írt körül: 'amidőn valamely elavult törvény alkalmazása a nép egyetemes erkölcsi és igazságérzetébe ütköznék.'”

Mint mondta, „lehetnek a törvényhozónak is tévedései, melyekre a gyakorlati élet időnkint rácsúfol, de ezekre éppen a bíró van hivatva figyelmeztetni, midőn a törvény gyakorlása által okozott sebekre reámutat.

Egészen más eset az, midőn a törvény betűjének a törvény szelleme mond ellent és a bíró meg van győződve 'legislatorem aliud intendisse', mert ez esetben a bíró a törvény betűjét mindig alárendelheti a ratio legisnek és más eset az, midőn a törvény valamely előre nem látott eset jogi szabályozásáról egyáltalán nem gondoskodott – ami a rohamosan fejlődő élet által minduntalan felszínre hozott új jelenségek között nagyon gyakran előfordulhat – mert ilyenkor a bíró minden erőltetett törvényt magyarázat helyett inkább hallgasson a svájci polgári törvénykönyv bevezető §-nak tanácsára, mely szerint 'törvényes rendelkezés vagy szokásjog hiányában azon jogszabály szerint kell ítélnie, melyet maga állítana fel, ha törvényhozó volna'.

A mi törvényhozásunk szerencsére a két véglet közötti helyes középúton halad s [...] sok tekintetben szabad teret nyit a bíró egyéniségének.”

Meglátása szerint jó bíró csak az lehet, aki „egyébként is jó és lelkiismeretes ember, akiben megvan az a mindent legyőző akarat, hogy csak az igazságot keresse, akinek elég erős lelke és gerince van ahhoz, hogy függetlenségét minden irányban megővje, és tántoríthatatlanul megállja helyét minden oly befolyással szemben is, mely akár divatos jelszavak vagy hangulatkeltő áramlatok, akár megfélemlítésre célzó gyanúsítások alakjában, akár a saját lelkének forrásaiból eredő és könnyen megvesztegető rokon- és ellenszenv, esetleg más érzelmek és indulatok hatásában jelentkezhetik.

---

333 Dr. Sólyom Andor, *Jogtudományi Közöny*, 1916/15, 139.

Ezen belső erkölcsi képességek mellett a jó bírónak még két erős támaszra van szüksége. Ezek egyike a folytonos önképzés [...]. A másik az élet és az ember ismerete.”

E gondolatokat követően azokat a feladatokat tárta fel, amelyek az ítélőtábla illetékességi területébe tartozó törvényszékek és járásbíróóságok előtt álltak. Kifejtette, hogy a bíróságoknak számolniuk kell „a felfüggesztett perek nagy számának újraéledésével, a háttérbe szorult igények érvényesülésével s általában az ügyforgalomnak minden szakban való növekedésével”. Mint mondta, „a nagyobb munkaanyagra munkaerőnk nagyobb kihasználásával és ökonomikus beosztásával kell válaszolnunk”. Kiemelt feladatnak tekintette az ítélőtábla bíraskodása során az igazságszolgáltatás egységének megővését. Bírótársaihoz azzal a kéréssel fordult, hogy „az előforduló vitás elvi kérdések megbeszélése céljából időnkint ülünk össze. Nem arról van itt szó, hogy bárki az ítélkezés szabadságában korlátoztassék, de az ilyen eszmecserék igen sokszor a meggyőzésre s az ellentétes álláspontok kiegyenlítése útján egyöntetű állásfoglalásig vezethetnek.”

Szót ejtett arról is, hogy ítélőtáblai elnökként milyen szempontok vezérlik a felügyeleti jog gyakorlását illetően. Hangsúlyozta, hogy „a munkaeredmények megítélésénél [...] nem szabad csupán numerosokat összegeznünk, hanem meg kell figyelniük mindenki munkájának belső értékét és azt az igyekezetet is, melyet erejéhez képest reá fordított. A tehetség és képesség Isten adományai s akinek több jutott belőle, bizonyára többet is tud végezni, de van a minősítésnek két olyan rovata, amelynek kedvező vagy kedvezőtlen klasszisaért mindenki maga felelős, mert a szükséges képzettséget kitartó munkával megszerezni mindenkinek módjában áll s a megfelelő szorgalmat tanúsítani mindenkinek kötelessége. Maga a minősítés pedig mindenkivel szemben kivétel nélküli igazságos szigorral történjék, mert csak így lehet megnyugtató hatása a minősítésekre és csak így nyújthat támpontot a kijelölő és kinevező hatóságok selectiója számára.”

Felhívta a figyelmet arra is, hogy „a joggyakorlatot teljesítő fiatalságnak, csak olyan elemei vétessenek át a végleges bírósági szolgálatba, akik arravalóságuknak komoly jeleit szolgáltatták. [...] Egy dolgot még különösen szeretnék a fiatal generáció figyelmébe ajánlani. Nemzetiségi területen dolgozunk. Az államnyelv törvényes uralmának megővése mellett fontos érdek, hogy a bírák és a bírósági hivatalnokok a magyarul még nem tudó néppel tolmács nélkül is képesek legyenek érintkezni. Igen hálás dolog a szükséges nyelvismereteket elsajátítani, mert ezzel a pályázatokon jelentékeny előnyt biztosítanak maguknak s egyúttal a közérdeknek is szolgálatot tesznek.”

Befejezésül szólt arról, hogy „amint mi is ugyanazt várjuk részükről, legyen gondunk arra, hogy a társhatóságokkal való érintkezésben mindig a szolgálá-

latkészség és szívélyes udvariasság, a felekkel való bánásmódban pedig az előzékenység s ott, ahol kell a jóakarató türelem érvényesüljön”.<sup>334</sup>

1917. augusztusban az I. osztályú polgári hadi érdemkereszttel tüntették ki.

A román megszálláskor az eskü<sup>335</sup> megtagadása miatt állásától megfosztották, Temesvárt el kellett hagynia. 1919-ben a győri ítélőtáblához helyezték át elnöknek. Hivatali székét 1919. október 1-jén foglalta el. Az I. polgári tanács (közpolgári ügyek), valamint a fegyelmi bíróság elnöke lett. 1924. december 19-én a VI. fizetési csoport jelleggel ruházták fel,<sup>336</sup> amellyel „kegyelmes” cím járt. 1936. január 9-én a győri ítélőtábla évnyitó teljes ülésén bejelentette, hogy 70. életévének betöltését követően, június 1-jén nyugalomba vonul.

Győrben a közéletben is szerepet vállalt. 1934. december 29-én Győr sz. kir. város örökös törvényhatósági bizottsági tagjának választották.<sup>337</sup> A Győri Olvasó Egylet (Kaszinó) örökös díszelnöke, illetve a Győri Automobil és Motorclub díszelnöke volt.

Jogirodalmi munkássága is kiemelkedő. Munkatársa volt a Márkus Dezső által szerkesztett *Magyar Jogi Lexikonnak*, ő volt a szerzője a fegyelmi eljárás, az igazságügyi igazgatás, a nyugdíj, valamint a végellátás címszavaknak. A *Büntető Jog Tára* melléklapjának, a *Polgári Törvénykezésnek* a munkatársa éveken keresztül. Közreműködött a Grill-féle *Döntvénytárban* is. Fontos tanulmányai még: *Fegyelmi jog az igazságügyi szakban*. Grill Károly kiadása, Budapest, 1901; Moravcsik Ernővel közös tanulmánya: *Az orvos működési köre az igazságügyi közszolgálatban*. Grill Károly kiadása, Budapest, 1901; *A bírói lelkiismeretről*, Győri Szemle, 1936.

334 Súlyom Andor székfoglalóját teljes terjedelmében közölte a *Jogtudományi Közlöny*. Igazságszolgáltatásunk legközelebbi feladatai. Súlyom Andor, a temesvári kir. tábla elnökének székfoglaló beszéde, *Jogtudományi Közlöny*, 1916/19, 165–167.

335 Az eskü szövege ekként szólt: „Én, [...], esküszöm a mindenható Istenre, hogy I. Ferdinánd királyhoz és a Román Államhoz hű leszek, az ország törvényeit és rendeleteit, a Kormányzótanács dekrétumait híven betartom, és a rám bízott hivatali teendőket becsülettel, lelkiismerettel és pártatlanul teljesítem és a hivatali titkot megőrzöm. Isten engem így segítse!” Lásd Veress: *i. m.*, 4.

336 *Budapesti Közlöny*, 1924/274, 1.

337 *Budapesti Hírlap*, 1934/294. (december 30.) 3.



III. fejezet

# **Bíróságok a polgári kori Erdélyben – Épületek, építészek**



## Bevezetés

A magyar alkotmánytörténeti értelemben az 1848-as, az 1867-es és az 1944-es évszámokkal körülbástyázott polgári kor az állami modernizáció időszaka volt, azoké a reformoké, amelyek napjainkig meghatározzák az állami feladatellátást. Az egykori Magyar Királyság korabeli modern államszervezeti működésének és működtetésének egyik alapfeltételét jelentő infrastrukturális háttér hirdeti ma már csak a polgári állam felépítésének folyamatát, eredményét és kvalitásait. Ez az infrastruktúra olyan sikeresnek bizonyult, hogy nemcsak a mai Magyarországon, hanem annak határain kívül eső egykori országterületeken – így Erdélyben – is a XIX. század második felében létesült, az állam működését kiszolgáló épületek zömmel napjainkban is őrzik eredeti rendeltetésüket. Ez a megállapítás igaz az igazságügyi épületek vonatkozásában is, amelyek az 1869. évi IV. törvénycikkkel önálló államhatalmi tevékenységgé váló igazságszolgáltatás dologi feltételeit realizálták.

A tág értelemben vett igazságügyi épületek körében a bíróságok olyan speciális középületek, amelyeknek a rendeltetésen túl – azaz hogy például funkcionálisan kielégítsék az adott szervezeti szinten lefolyó peres eljárásokat – az igazságszolgáltatást mint államhatalmi ágat építészeti értelemben is reprezentálni kellett. Az architektúra vonatkozásában a funkcionális feladatot az alaprajzi kialakítás, míg a reprezentációs feladatot az ún. megjelenés (homlokzatalakítás, belsőépítészet, ikonográfia) hivatott teljesíteni.

Az erdélyi bírósági épületeink az igazságszolgáltatási illetékességi viszonyok, az építtető és az építészek, valamint a korstílus okán a Kárpát-medence igazságügyi épületeinek körébe maradéktalanul beillenek, azok szerkesztését képezik, s ekképp korszakuk meghatározó lenyomatai.

# A bíróságszervezés folyamatai

A bírósági épület mint speciális középület sajátosságai az igazságszolgáltatási szervezet milyenségével állnak összefüggésben. A (modern) bírósági épületek kialakulása Európa-szerte annak a folyamatnak köszönhető, amely során – a XVIII–XIX. században – az államhatalmi tevékenységek körében a felvilágosult, majd polgárvá váló államok elválasztották egymástól a végrehajtó hatalmat, illetve annak részelemét képező közigazgatást a bíraskodástól. Ekképp jelenhettek meg az önálló bírósági épületek, s tűntek el az olyan igazságszolgáltatási helyszínek, amelyek valamely más hatalmi tevékenységekkel is összefüggésben álltak, így a megyeházákból, a városházákból, a földesúri kúriákból, az egyházi épületekből fokozatosan „kivonult” az igazságszolgáltatás.<sup>1</sup>

Helyi viszonyainkban<sup>2</sup> a már említett, a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. törvénycikk volt az, annak is az 1. §-a, amely elválasztotta egymástól a közigazgatási és igazságszolgáltatási tevékenységeket.<sup>3</sup> E rendelkezést

követően kezdte meg az állam mind a közigazgatás, mind az igazságszolgáltatás szervezeti átalakítását, korszerűsítését. Ekképp jöttek létre az 1870-es évek első éveiben a közigazgatás szervezeti alapját jelentő törvényhatóságok<sup>4</sup> és községek,<sup>5</sup> az igazságszolgáltatás esetében pedig – kiegészítve a már 1868-ban bekövetkezett szervezeti változásokat<sup>6</sup> – az ún. elsőfolyamodású bíróságok. Mindennek köszönhetően az 1868. évi rendelkezések nyomán már működő Királyi Kúria és a két (pesti és marosvásárhelyi székhelyű) királyi ítélőtábla<sup>7</sup> mellett 1872. január 1-jével megkezdtek működésüket a királyi törvényszékek és a királyi járásbíróságok.

Számszerűen a járásbíróságok és a törvényszékek felállítását jelentette a bírói fórumok megsokasodását, ami természetesen azzal is járt, hogy az új szervek számára megfelelő épületeket kellett biztosítani. Ez elviekben azt jelentette volna, hogy az igazságügyi kormányzat gyors építkezésbe fog. Erre azonban nem kerülhetett sor, hiszen ennek feltételei hiányoztak az 1870-es évtizedben.

- 
- 1 Vö. Stephan Albrecht: *Architektur und Öffentlichkeit im Rathausbau = Rathäuser als multifunktionale Räume der Repräsentation der Parteien und des Geheimnisses*, Hg. Susanne Claudie Pils, Martin Scheutz, Christoph Sonnlechner, Stefan Spevak, StudienVerlag, Innsbruck–Wien–Bozen, 2012, 83.; Megyeri–Pálffy Zoltán: *Bírósági épületek Magyarországon és külföldön = A jog megjelenítése, épített környezete és szimbólumai. A jogi kultúra látható világa*, szerk. Takács Péter, Gondolat Kiadó, Budapest, 2020, 180–183.
  - 2 Erdély dualizmus kori igazságszolgáltatási szervezetére lásd Stipta István: *Az erdélyi bírósági rendszer közjogi alapjai = Erdély jogtörténete*, szerk. Veress Emőd, HVG–Orac Könyvkiadó – Forum Iuris Könyvkiadó, Budapest–Kolozsvár, 2020, 359–362.
  - 3 1869. évi IV. törvénycikk „1. § Az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elkülönítettik. Sem a közigazgatási, sem a bírói hatóságok egymás hatáskörébe nem avatkozhatnak.”
  - 4 Vö. 1870. évi XLII. törvénycikk a köztörvényhatóságok rendezéséről.
  - 5 Vö. 1871. évi XVIII. törvénycikk a községek rendezéséről.
  - 6 Vö. 1868. évi LIV. törvénycikk a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában.
  - 7 Vö. Máthé Gábor: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási rendszer kialakulása 1867–1875*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, 26–31.; Bónis György, Degré Alajos, Varga Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*, Zala Megyei Bíróság – Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete, Zalaegerszeg, 1996, 213.; Stipta István: *A magyar bírósági rendszer története*, Multiplex Media – Debrecen University Press, Debrecen, 1998, 121.

A feltételek egyike az anyagi háttér biztosítása, a másik pedig a szervezet kiforrottsága volt. Az előbbi óriási pénzeszközöket igényelt volna, amelyek értelemszerűen nem állhattak rögtön rendelkezésre. Az utóbbi feltétel sem teljesült, mert ugyan az 1871. évi XXXI. és XXXII. törvénycikkek rendelkezései és végrehajtásukra kiadott miniszteri rendeletek biztosították az új, elsőfokú bíróságok szervezeti kialakítását,<sup>8</sup> de ez – beletekintve az éppen 150 évvel ezelőtti folyamatokba<sup>9</sup> – korántsem jelenthetett végleges rendezést, ugyanis a bírósági székhelytelepülések kijelölése nem volt könnyű, hiszen az illetékességi területek meghatározása helyi, földrajzi, tradicionális és politikai szempontok figyelembevételét igényelte, illet-

ve – ebben az esetben is – csak a működés tapasztalatai bizonyíthatták a szervezés helyességét. Éppen ezért egyfajta kísérletként is felfogható az a struktúra, amely 1872-ben elindult. A következő évek be is bizonyították, hogy kellett még finomítani a szervezeten, jól jelzi ezt például a törvényszékek számának változása,<sup>10</sup> majd az ítélőtáblák körének bővítése<sup>11</sup> 1890-ben.<sup>12</sup>

Ezek fényében nem meglepő, hogy az 1871-es rendelkezések nyomán „csak” a személyi állományról gondoskodtak, a legszükségesebb elemeket meghaladó dologi igények kielégítését – így az önálló bíróságok építését – pedig későbbre halasztotta a kormányzat.<sup>13</sup>

8 Vö. 1871. évi XXXI. törvénycikk az első folyamodásu bíróságok rendezéséről; 1871. évi XXXII. törvénycikk az első folyamodásu kir. törvényszékek és járásbíróóságok életbeléptetéséről. Továbbá „A királyi ministerium rendelete az első folyamodásu királyi törvényszékek és járásbíróóságok székhelyeinek megállapítása tárgyában” (1871. július 10.) Magyarországi Rendeletek Tára, 1871. 220–234.

9 Vö. pl. Megyeri-Pálffy Zoltán: Új bíróságok, új épületek? Az 1871. évi XXXI. tc. végrehajtása a bíróságok elhelyezése tükrében Bihar vármegye példáján keresztül = Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor oktatói pályafutásának 50. jubileumára. *Studia sollemnia scientiarum politico-camerarium*, szerk. Kis Norbert, Peres Zsuzsanna, Dialóg Campus Kiadó – Nordex Kft., Budapest, 2017, 267–274.

10 Vö. pl. 1875. évi XXXVI. törvénycikk az elsőfoku királyi bíróságok újabb szervezéséről; 1885. évi III. törvénycikk az 1875:XXXVI. törvénycikk módosításáról és a kir. járásbíróóságok számának szaporításáról.

11 Vö. Antal Tamás: *Törvénykezési reformok Magyarországon (1890–1900). Ítélőtáblák, bírói jogviszony, esküdtszék*, Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2006, 21–22.; Balogh Judit: *A Debreceni Ítélőtábla rövid története = 10 éves a Debreceni Ítélőtábla*, szerk. Szilágyiné dr. Karsai Andrea, Debreceni Ítélőtábla, Debrecen, 2015, 14–26.; Balogh Judit: *Város és bíráskodás = Legyen ez az épület mindenkor az igazság temploma*, szerk. Szilágyiné dr. Karsai Andrea, Debreceni Ítélőtábla, Debrecen, 2016, 16.

12 1890. évi XXV. törvénycikk a kir. ítélőtáblák és kir. főügyészségek szervezéséről.

13 1871. évi XXXI. törvénycikk úgy rendelkezett 32. §-ában, hogy a törvényhatóságok kötelesek „mindazon helyiségeiket és szerelvényeiket, a melyek jelenleg kizárólag törvénykezési czélokra használtaknak, ide értve a börtönöket, azok szerelvényeit és a fegyőrök fegyvereit is, az ujjal kinevezett bíróságoknak ingyen átengedni”.

## A bírósági épületek általában

Az 1880-as évektől indult meg az a folyamat, amelynek eredménye lett az önálló bírósági épület. Elsőként a törvényszéki székhelyeken építettek igazságügyi épületeket, amelyek annak a praktikus megközelítésnek köszönhetőek létüket, hogy a törvényszéki székhelyek egyúttal járásbíróságok is voltak, valamint itt telekkönyvi hivatalok is működtek, sőt a büntetés-végrehajtás is „teret kapott”. Ez azt jelentette, hogy komplex épületeket emeltek, amelyeket jellemzően igazságügyi vagy törvényszéki palotának hívtak.<sup>14</sup> Az összetettség a több rendeltetés egy tető alatti elhelyezéséből fakadt, a palota elnevezést pedig a nagyság és az építészeti megjelenés okán érdemelték ki ezek az épületek.

### A polgári kori igazságügyi paloták

Az igazságügyi épületek kialakítása<sup>15</sup> nagymértékben függ mind a szervezet felépítésétől, mind a peres eljárás jellegétől, hiszen a funkció mindenkor meghatározó egy épület megtervezésénél. Az igazságügyi paloták a már említett többes rendeltetés okán multifunkciós épületek voltak. Sőt, ezek a komplex épületek a jogrend-

szer részévé váló, a polgári társadalmak kialakulásával megjelenő alapvető kiválalmaknak is eleget tettek: a szóbeliség, a nyilvánosság, a közvetlenség és a bírák függetlenségének<sup>16</sup> alapelve, valamint a laikusok részvétele követelményének a (büntető)eljárásban. Mindezekkel a jellemzőkkel körülírható perfolym felváltotta az írásbeli és titkos eljárást, aminek korában a tégigénye egy kis teremre szorítkozott, addig a „modern” szóbeli és nyilvános eljárások nagy teret igényeltek, magukkal hozva az igazságügyi építészeti megváltozását.<sup>17</sup>

E sokfajta feladat és szempont sajátossá tette az igazságügyi paloták tégigényét. A komplex funkcióból következően egy igazságügyi palota alsófokú és fellebbviteli bírói fórumokat is magába foglalt, azaz a járásbíróság és a törvényszék, az ezek mellett szervezett ügyészségek, a büntetés-végrehajtás intézményei,<sup>18</sup> illetve a telekkönyvi hatóságok is egyazon épületben működtek. Ezeket – figyelemmel az eljárás és a működés sajátosságaira – praktikus szempontok alapján helyezték el az épületen belül, így rendszerint a földszintre kerültek a nagy ügyfélforgalmú szervek a várakozás céljára is használt széles

14 Vö. Antibarbarus: Törvényház, országház, pályaház, *Magyar Nyelvőr*, 1897, 415–417.

15 Jelen tanulmány e részének alapjaként szolgált, továbbá a bírósági épületekről lásd bővebben Pusztai László: *A bírósági épület* = Kállay István, Pusztai László, Stipta István: *Bírósági épületek Magyarországon*, HG & Társa Kiadó, Budapest, 1993, 33–51.; Kengyel Miklós: Per-kultúra. *A bíróságok világa. A világ bíróságai*, Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2011, 15–137.; Megyeri-Pálffy Zoltán: *Bíróságok a dualizmus kori Magyarországon*. Igazságügyi paloták a polgári korban, *Rubicon*, 2019/9–10, 66–75.; Megyeri-Pálffy: *Bírósági épületek...*, i. m.

16 Vö. pl. Képešy Imre: *A bírói függetlenség kialakulása Magyarországon = 350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara. A jubileumi év konferenciasorozatának tanulmányai (I–II. kötet)*, szerk. Menyhárd Attila, Varga István, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018, 1052–1060.; Bódiné Beliznai Kinga: Gondolatok a bírói függetlenségről, *Ítéletáblai Határozatok*, 2018/15. (borító); Bódiné Beliznai Kinga: *Hivatás és függetlenség*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2020.

17 Klemens Klemmer, Rudolf Wassermann, Thomas Michael Wessel: *Deutsche Gerichtsgebäude. Von der Dorflinde über den Justizpalast zum Haus des Rechts*, Verlag C.H. Beck, München, 1993, 28.

18 Mezey Barna: A börtönrendszerek és a börtönépítészeti a 19–20. századforduló idején, *Jogtörténeti Szemle*, 2006/1, 48–51, 50.

folyosóikkal. Ezek közé tartozott a járásbíróság, amely szinten indult a legtöbb ügy, illetve a telekkönyvi hivatal. A vizsgálóbíró helyiségei is általában ugyanitt kaptak helyet.

Az emeleteken jellemzően a törvényszéki helyiségek, az elnökség, az ügyészségi helyiségcsoportok, a segédhivatalok nyertek elhelyezést. A büntető-, illetve esküdszéki tárgyalások helyszínéül szolgáló nagyterem mindig kiemelt helyet kapott az igazságügyi palotákban, azért is, mert szélesebb nyilvánosságot vonzó ügyeket tárgyaltak itt. Ide általában díszlépcső vezetett fel, amely a főbejáráshoz kapcsolódó előcsarnokból indult. A terem pedig az épület legrepresentatívabb helyisége volt.

Egy-egy esküdszéki terem egyfajta jogtörténeti lenyomata az igazságügyi palotáinknak, hiszen ezek építéskor szerves része volt az eljárási rendszernek az esküdszéki bíraskodás. A három bíró alkotta tanácsból, valamint a tizenkét laikusból felépülő fórum kiegészítő helyiségeket is igényelt. Ekképp elvonulósobákat alakítottak ki külön a bírói tanács, illetve az esküdtek számára az esküdszéki terem mellett, de az ügyvédek, a vádlók és vádlottak, valamint a tanúk is külön, a részükre fenntartott helyiségekben várták jelenésüket a per folyamán.

A büntetőeljárás legutolsó szakaszát jelentő büntetés-végrehajtási feladatokat elrejtették a szemek elől, hiszen a fog-

házakat, börtönöket jellemzően a törvényszéki épületek főszárnya mögött, a hátsó, udvari szárnyban alakították ki, messzemenően a funkciót kiszolgáló jelleggel, egyszerű külsővel megépítve. A törvényszéki fogházak rendszerint a bírósági szárnyakat meghaladó nagyobb emeletszámmal épültek, s bennük magán-, illetve társas zárkákat is kialakítottak a hozzájuk tartozó kiszolgáló helyiségekkel együtt. A rabsétáló udvart pedig a fogházi szárny mögé eső, hátsó telekrészen jelölték ki, lehetőleg elzárva mind a bírósági épület, mind az utca a közönségtől.<sup>19</sup>

## Az igazságügyi paloták építészeti megjelenése

A polgári kori igazságügyi épületek építészeti megjelenésén, homlokzatuk architektúráján a historizmus különböző stílusirányzatainak jegyei köszönnek vissza, miként a korszak más épületein is. Leginkább a neoreneszánsz és a neobarokk formavilága jellemzi őket, az 1910-es évektől pedig a magyaros szecesszió nyert teret az igazságügy épületein. Az újítás azonban mindig az inkább hagyományos formák, a konzervatív szemlélet mögött maradt el az architektúra vonatkozásában, ami érthetővé válik azáltal, hogy ezeknek a palotáknak tekintélyt parancsoló, komolynak kellett inkább lenni, mintsem divatosnak, hiszen a korszak szerint a történeti, hagyományos formák jobban kifejezték az állami jogszolgáltató hatalmat.

19 Vö. Megyeri-Pálffy Zoltán: *Wagner Gyula törvényszéki fogházai = Jogtörténeti parerga II. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére*, szerk. Gosztonyi Gergely, Révész T. Mihály, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018, 205–210.

A historizmus építészeti eszköztára megfelelő volt e reprezentatív szándék kiszolgálására, ekképp a homlokzatok tagolása, a gyakran kváderezéssel hangsúlyozott lábazati zónák, a díszesebb emeleti nyíláskeretések, a több szintet átfogó pilaszterekből álló ún. nagyoszloprend, a kiemelt koronázópárkányok, és a többször látványos kupolákkal és manzárdokkal hangsúlyozott rizalitok monumentálissá tették ezeket az épületeket. Az így elért eleganciával és jelentőségteljességgel ezek az igazságügyi épületek alapvetően meghatározták a városképet.

Ez annak is volt köszönhető, hogy e többfunkciós épületek gyakran a települések főterén, kiemelt pontján, vagy ott épültek fel, ahol jó közlekedési lehetőségek adódtak. Ez azon célból következett, hogy a jogkereső közönség minél könnyebben elérhesse az igazságszolgáltatás épületeit. A tájékozódást nemcsak a reprezentatív palota jelleg segítette, hanem feliratok (pl. Törvényház, Kir. Törvényszék), vagy a homlokzat hangsúlyos helyén az államcímer plasztikus megjelenése, avagy alkalmanként az igazság istennőjének szimbóluma, Justitia szobra is.<sup>20</sup>

## A járásbírók

Az eddig felvázolt általánosságok, az igazságügyi paloták jellegzetességei a törvényszéki s egyúttal járásbírói székhelyeken épült komplexumok sajátjai. Azonban a kisebb településeken „csak” járásbírók épültek, igazodva az igazságszolgáltatási illetékességi területi beosztáshoz. Ezek a kisebb igazságügyi épületek a maguk módján szintén komplexek voltak, annyiban mindenképp, hogy a járásbíróián kívül sok esetben telekkönyvi hivatalt és fogházat is magukba foglaltak. Ezek építésére inkább a századfordulót követően került sor, azután, hogy a nagy törvénykezési paloták zöme már megépült. Ezek a kisebb épületek hasonló súlyúak voltak a járásbírói székhelyein, mint az igazságügyi paloták a nagyvárosokban: fontos középületévé váltak a településnek, valamint itt is reprezentálták az állami igazságszolgáltatást. Volumenük igazodott a szervezeti egység méretéhez, hiszen egy-egy járásbíróián előfordult, hogy csak egy, esetleg néhány járásbíró és a kisegítő személyzet dolgozott.

---

20 Vö. Megyeri-Pálffi: *Bíróságok a dualizmus kori... i. m.*, 73–75.

## Igazságügyi épületek és tervezőik



Wagner Gyula

Az igazságügyi épületek tervezése speciális építészeti tudást feltételezett, ennek megfelelően kialakulhatott a tervezőknek egy olyan köre, amelybe a bírósági épületekre szakosodott építészek tartoztak. Az egyik legtermékenyebb közülük Wagner Gyula (1851–1937) volt, aki büntetés-végrehajtási<sup>21</sup> és törvényszéki épületeiről vált ismertté.<sup>22</sup> Hozzá hasonlóan kiemelkedő szerepet töltött be Jablonszky Ferenc (1864–1945),<sup>23</sup> aki az első világháborúig terjedő időszakban elsősorban járásbírókat tervezett. Jelentősek Aigner Sándor (1857–1912),<sup>24</sup> Kiss István (1857–1902), Tóásó Pál (1870–1927) bírósági épületei is a korszakból, valamint a Budapesti Királyi Törvényszék és a Magyar Királyi Kúria épületével<sup>25</sup> Hauszmann Alajos (1847–1926) beírta a nevét az igazságügyi építészek közé is.<sup>26</sup>

A korszak elején az igazságügyi tárcától kapott közvetlen megbízással terveztek bíróságokat az építészek, így válhatott a minisztérium „házi építészévé” Wagner Gyula. A századfordulót követően azonban megjelentek ezen épülettípusok vonatkozásában is az építészeti

21 Vö. Megyeri-Pálffi: *Wagner Gyula törvényszéki... i. m.*, 207, 209–210.

22 Wagnerről lásd Dobrotka Katalin: A magyar börtönügy arcképcsarnoka. Wagner Gyula (1851–1937), *Börtönügyi Szemle*, 2012/4, 93–96.; Zoltán Megyeri-Pálffi: „Following a Model” as an Element of the Hungarian Legal Culture with Special Regard to Gyula Wagner’s Judicial Architecture = *Law and the Arts. Elective Affinities and Relationship of Tension*, eds. Werner Gephart, Jure Leko, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 2017, 363–393.; Megyeri-Pálffi Zoltán: *Az egri Törvényház. The Eger Courthouse*, Országos Bírósági Hivatal, Budapest–Eger, 2018, 28–32.

23 Jablonszky Ferencről lásd Baráth Attila: *Élő kövek. Emlékek a Körmenyi Járásbíróság múltjából*, Szombathelyi Törvényszék, Szombathely, 2015, 26–29.; Megyeri-Pálffi Zoltán: *A Püspökladányi Királyi Járásbíróság megszervezésének és elhelyezésének története = A jogszolgáltatás története Püspökladányban*, szerk. Megyeri-Pálffi Zoltán, Debreceni Törvényszék, Debrecen, 2021, 83–84.

24 Aigner Sándor munkásságáról lásd Horváth Zsuzsa: *Aigner Sándor (1854–1907). Az Örökimádás-templom tervezőjének életműve = Építőművészek Ybl és Lechner korában*, szerk. Rozsnyai József, Terc, Budapest, 2015, 166–195.

25 Vö. Bódiné Beliznai Kinga: *120 éves az Igazságügyi Palota*, HVG–Orac, Budapest, 2016.

26 Lásd bővebben: Pusztai: *i. m.*, 33–49.

pályázatok,<sup>27</sup> ekképpen színesedett a paletta a tervezők terén.

Erdély bírósági épületeinek többségénél is az említett nevesebb tervezők nevével találkozhatunk. A legtermékenyebb<sup>28</sup> ebben a régióban is Wagner Gyula volt. Első erdélyi épületei között szerepel az 1894–1895-ben épült dési törvényszék, amelyen megjelennek Wagner jellegzetes formaelemei. Ezek a korszak kedvelt neoreneszánsz stíluselemeit jelentik, amelyek ugyanakkor a bécsi épületekről<sup>29</sup> ismerős „hellén reneszánsz”<sup>30</sup> ízvilágot tükrözik: a dór és ión oszlopfézetek, az akantuszlevelek, a – ma már csak néhány ablakszemöldökön látható – palmettás akroterionok. E hellén íz nem véletlenül érezhető Wagner Gyula épületein, hiszen mesterétől, Theophil Hansen (1813–1891) dán építésztől leshette el ezeket a formákat bécsi akadémiai éveit alatt.<sup>31</sup>

1896-ban két épülettel is gyarapodott Wagner tervezésében az erdélyi bírósági épületállomány: a máramarosszigeti és a szatmárnémeti törvénykezési épületek készültek el ekkor, amelyek úgyszintén jellegzetes darabjai a Wagneri „repertoárnak”. Mindkettőhöz nagyon hasonló formájú bíróságokat találhatunk más városokban, így a Máramarossziget igazságügyi palotájának középrizalitját koronázó manzárdkupola kisebb formában például Makó (1896) járásbírósági épületén is megjelenik, de nagyobb méretben a szombathelyi törvénykezési épületen

(bővítve 1903-ban), vagy a szintén ebben az évben elkészült debreceni királyi Ítéltáblán is látható ez a tetőforma.<sup>32</sup> Debrecenben pedig megtalálható a szatmárnémeti törvényszéki palota (iker)testvére. E két épület hasonlósága talán nemcsak az azonos építési időnek köszönhető, hanem annak is, hogy a telekméret és -forma is egyezett a két városban. (Mára már csak a szatmárnémeti épület áll teljes formájában, a debrecenit a második világháborús bombázások jelentős részben elpusztították.)<sup>33</sup>

Arad századforduló előtt elkészült (1893–1895) igazságügyi palotája sem nélkülözi Wagner szeretett manzárdkupoláját, s ez az épület talán az egyik leginkább olyan, amelyen a figurális díszítés nagyobb hangsúlyt kapott, legalábbis feltűnőek a timpanonos ablakszemöldökön nyugvó nőalakok, akik az igazságszolgáltatási rendeltetésre utaló tárgyakat tartanak kezükben, így például könyvet, de a félköríves záródású főbejárat ívzugában kardot tartó nőalak is megpihen, egyértelműen utalva Justitia hajlékára.

Lugos is Wagner Gyulának köszönheti bírósági épületét, amely 1902 és 1903 között épült fel. E neoreneszánsz épület is jellegzetesen Wagner Gyula-i munka, mind az épülettömeg, mind a homlokzat kialakítása tekintetében. Sőt ez utóbbi még több „hellén formát” hordoz magán: akantusz- és pálmalevelek sorakoznak a középrizalit oszlopfői között. Maguk az oszlopfők pedig Wagner mesterének,

27 A témáról lásd bővebben Székely Márton, Maróty Katalin: A pályázat mint jelenség a késő historizáló építészeti korban, *Építés – Építészettudomány*, 2018/1–2, 93–116.; Székely Márton, Maróty Katalin: Magyar közigazgatási épületek pályázatai a dualizmus korában. Stílusirányzatok a Földművelésügyi Minisztérium 1907-es átépítési tervpályázatán, *Építés – Építészettudomány*, 2019/1–2, 103–133.; Székely Márton: *Építészeti tervpályázatok Magyarországon 1891–1918 között* (Doktori disszertáció), BME-ÉPK, Budapest, 2020.

28 Wagner Gyula nagyszámú magyar igazságügyi épület tervezője volt. Kutatásaim és a rendelkezésre álló adatok alapján 3 ítéltáblai, 22 törvényszéki (benne járásbíróság is), 4 járásbírósági és 7 önálló büntetés-végrehajtási épület tervezése kapcsolódik a nevéhez.

29 Vö. Megyeri-Pálffy Zoltán: A bécsi neoreneszánsz Debrecenben. Wagner Gyula igazságügyi palotái, *Régiókutatás Szemle*, 2017/1, 37–52.

30 Vö. Renate Wagner-Rieger, Mara Reissberger: *Theophil von Hansen (Die Wiener Ringstrasse Bild einer Epoche. Band VIII. Die Bauten und ihre Architekten. 4.)*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1980, 50.

31 Andreas Zeese: *Theophil Hansen als Lehrer an der Akademie der bildenden Künste 1868–1884 = Theophil Hansen. Architekt und Designer*, Hg. Cornelia Reiter, Robert Stalla, Verlag Bibliothek der Provinz, Wien, 2013, 93.

32 Vö. Megyeri-Pálffy Zoltán: *A bécsi neoreneszánsz... i. m.*, 43–44.

33 Vö. Megyeri-Pálffy Zoltán: *A debreceni Magyar Királyi Törvényszék egykori épülete = Interdiszciplinaritás a régiókutatásban IV*, szerk. Bartha Ákos, Szálkai Tamás, Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen, 2014, 31–46.





Aigner Sándor

Hansennek a formáit idézik: a Lüsziokratész-emlékműhöz készített rekonstrukciós rajzának<sup>34</sup> utánérzései.

Wagner legösszetettebb erdélyi épülete a kolozsvári igazságügyi palota (1898–1902), amely három igazságszolgáltatási fórumnak is helyet adott, így falai között működött a királyi ítélőtábla, a törvényszék és a járásbíróház egyaránt. E tömegelemeiben leginkább megmozgatott Wagner-épület jeles példája az építész munkásságának, és a jellegzetes hellén karakterű neoreneszánsz építészeti formavilága szinte minden elemében megtalálható a palota homlokzatán, de leginkább a ión elemek dominálnak a neoreneszánsz közegben.

Végül nem kerülheti el a megemlítést az 1905-re elkészült csíkszeredai bírósági épület sem, amely a Wagneri életműben annyiban szokatlan, hogy más épületeihez képest kitekintett a mester a neoreneszánsz formavilágból, és a neobarokk felé fordult. (Ez később is előfordult a például a szintén általa tervezett egri Törvényház 1906 és 1908 között emelt épületénél.<sup>35</sup>)

A kiemelkedő igazságügyi építészek között méltó helyet elfoglaló Jablonszky Ferencnek – eddigi ismereteink szerint – nem valósult meg épülete Erdély területén, azonban több igazságügyi építészeti tervpályázaton is részt vett eredménnyel.<sup>36</sup> Így az 1909-es kézdivásárhelyi tervpályázaton nyerte el Jablonszky az első díjat,<sup>37</sup> s ugyanezt a helyezést tudhatta magáénak az 1910-es besztercei tervversenyen.<sup>38</sup> 1913-ban pedig Székelyudvarhelyre írtak ki „törvénykezési épület és fogház” megtervezésére pályázatot, amelyen Jablonszky Ferenc a harmadik díjat szerezte meg pályaművével.<sup>39</sup> A következő évben pedig „mindössze” dicséretben részesült pályaterve a karánsebesi törvényszéki palota építészeti versenyén.<sup>40</sup>

Ha azonban mégis keresnénk olyan erdélyi bírósági épületet, amely jellegzetesen Jablonszky-féle munkának tekinthető, akkor Medgyes járásbíróházát – téglaszalagos architektúrája miatt – e jelentős igazságügyi építészünknek tulajdoníthatnánk, de ezt a feltételezést adataink (egyelőre) nem támasztják alá.

Aigner Sándor műveit azonban biztosan megtaláljuk Erdélyben, ha nem is olyan nagy számban, mint Wagnerét, de a nem csak az igazságügyi építészetben ismert nevű mester épületei ma is állnak a térségben. Így Déva, Szászrégen, Tasnád és Mócs bíróságai tulajdoníthatók

34 A rajz elérhető *Ein Säulenkapitell des Lysikratesmonuments, Zeichnung Hansen*. <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f6/Theophil-hansen-lysikratesmonument.jpg> (letöltés ideje: 2021. 08. 30.)

35 Vö. Megyeri-Pálffy: *Az egri...*, i. m., 35–42.

36 Vö. Székely: *i. m.*, 68–71.

37 *Magyar Mérnök- és Építész Egylet Heti Értesítője*, 1909/26, 272.

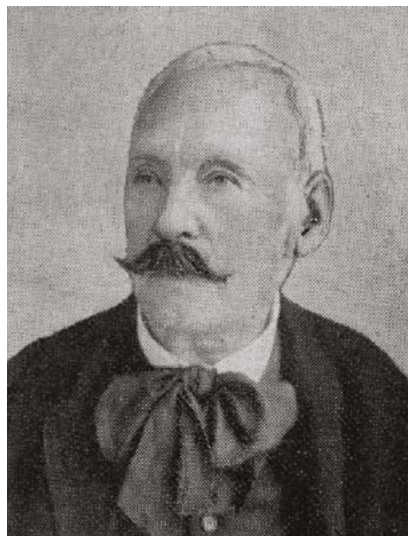
38 *Építő Ipar*, 1911/10, 98.

39 *Építő Ipar*, 1913/31, 345.

40 *Vállalkozók Lapja*, 1914/27, 16.



Kiss István



Gerster Kálmán

Aigner Sándornak, s az épületek „le sem tagadhatnák” ezt, ugyanis többségük az Aigner Sándor által kedvelt neogótikus (Mócs) és neoromán (Szászrégen, Tasnád) formaelemek felhasználásával készült.

A jelentősebb igazságügyi építészeink köréből Kiss István is alkotott Erdélyben. Két törvényszéki palota is az ő nevéhez fűződik. Az egyik Nagyváradon (1898), a másik Brassóban (1900–1902) áll. A váradi palota ünnepélyesebb, barokk formaelemekkel gazdagított épületéhez képest, a brassói társa szelídebbnek hat, s homorú hom-

lokzatával a tőle néhány évvel később „született” kölni Reichenspergerplatzon álló igazságügyi palota „nagytestvérévé” válik.<sup>41</sup>

Általában nem az igazságügyi épületeiről ismert, de Erdélyben szép törvényszéki palotát tervezett építészünk volt Gerster Kálmán (1850–1927),<sup>42</sup> aki a gyulafehérvári törvénykezési épületre kiírt 1904-es tervpályázat első díját nyerte el,<sup>43</sup> s (módosított) pályaműve alapján épület fel a palota.

41 Köln felsőbírósági épületét (Oberlandesgericht Köln) 1907 és 1911 között építették Paul Thoemer tervei alapján. Vö. Klemmer, Wassermann, Wessel: *i. m.*, 49.

42 Gersterről lásd Papp Gábor György: *Gerster Kálmán (1850–1927) munkássága* (Doktori disszertáció), ELTE BTK, Budapest, 2007.

43 Székely: *i. m.*, 69–70.

## Epilógus

A polgári korban épült erdélyi bírósági épületállomány szervesen illeszkedik a tágabb földrajzi közeg igazságügyi épületeinek körébe, tükrözve az építési időszak kor-szellemét mind az igazságügyi szervezet, mind az építészeti stílusváltozások tekintetében. A Magyar Királyság dualizmus kori szervezeti reformjának köszönhetően Erdélyben is megjelentek az ún. elsőfolyamodású bírói fórumok, a járásbíróságok és a törvényszékek. Sőt, az 1890-es reform következtében a marosvásárhelyi királyi

ítélőtábla társakat is kapott, s Nagyváradon, Temesváron és Kolozsváron is létesült egy-egy felsőbbbírósági fórum.

E bíróságok az 1880-as évektől kezdve sorra kaptak önálló épületeket, így a nagyvárosok igazságügyi palotákkal, a kisebb bírósági székhelyek egy-egy járásbírósági épülettel gyarapodtak. Ezen létesítmények sok helyen ma is az igazságügyet szolgálják, őrizve az eredeti rendeltetést, s emlékeztetve egy korábbi időszak sajátosságaira.

IV. fejezet

# **Építészeti tervpályázatok Erdélyben a dualizmus korában**

# Bevezetés – tervpályázatok a dualizmus kori Magyarországon

Magyarországon az 1867-es kiegyezést követő nagy középítkezési hullám idején egyre szélesebb körben terjedt el a nyilvános tervpályázatok intézménye is. A tervező ilyenkor kiválasztása a korabeli fejlettebb nyugati államokban szinte már általánosnak volt mondható jelentős középületek esetében. A pályázatokat társadalmi jelenségként vizsgálva kiviláglik, hogy azok szerves részét képezték a polgári felfogásnak, szerte hazánkban is éppen ezért terjedhetett mind szélesebb körben az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában. Budapest gyors ütemű fejlődésének köszönhetően felkerült a nemzetközi térképre, de a főváros látványos gazdagodása mellett a vidék nagyvárosai is sokat változtak ekkoriban országszerte – ez alól természetesen a nagy múltú erdélyi települések sem jelentettek kivételt. Az éppen ezen időszak alatt nagyot fejlődő sajtó is rendszeresen beszámolt a zajló nagy volumenű középítkezésekről, és a meghirdetett nagyszabású tervpályázatokról is. Nemzetközi tervversenyeket írtak ki az Operaház (1873), az Országház (1883) épületeire éppúgy, mint Budapest két új Duna-hídjára, a Szabadság és Erzsébet hídra (1893). Évekig tartotta lázban az építészszakma képviselőit – sőt az átlagos hírlapolvasót is – a meggyil-

kolt Erzsébet királyné, alias Sissi tiszteletére tervezett grandiózus emlékművének több körben kiírt építészeti és képzőművészeti pályázata (1900–1913). Mindezen emblematikus épületek mellett egyszerű iskolák, kórházak, városházák vagy éppen színházak és vigadók tervezésére meghirdetett országos tervversenyekből az 1890-es évektől kezdve az első világháborúig, a dualizmus végéig évente többet is találhatunk a korabeli sajtót szemlélve.

Jelen tanulmány a szerző doktori kutatásain alapul, mely a magyarországi építészet 1891 és 1918 közötti tervpályázatainak fejlődéstörténetét foglalja össze intézmény- és stílustörténeti vonatkozások szempontjából.<sup>1</sup> A vizsgált negyedszázados periódus alatt összesen több mint 800 építészeti pályázat adatai gyűltek össze. Ezek közül kevesebb mint százról rendelkezünk részletesebb információkkal vagy pályatervekkel, főleg a jelentősebb középületekre kiírt versenyek azok, amelyekről bővebbek a forrásaink.

E periódus alatt határozott tendencia figyelhető meg az időbeliségben: átlagosan évente 30-40 pályázatot írtak ki, mely átlagszámot az 1891 előtti évek nem érték el. Az 1899–1903

---

1 Székely Márton: *Építészeti tervpályázatok Magyarországon 1891–1918 között*. Doktori disszertáció, BME-ÉPK, Budapest, 2020.

közötti években az építőipart is súlyosan érintő gazdasági válság<sup>2</sup> következményeképp a pályázatkiírások száma hirtelen visszaesett, majd a válság elmúltával ugyanilyen hirtelen visszaállt a Millennium körüli konjunktúra idején tapasztalt számra. 1910–1912-ben érte el a csúcst: ekkor évente körülbelül 60 építészeti pályázatot hirdettek meg a hazai szakajtóban. Megfigyelve a pályázatok települési eloszlását, egyértelműen szembetűnik Budapest túlsúlya, az összes kiírás 18%-a szólt a fővárosi helyszínekre. Mivel ekkor még csak az ország lakosságának 5%-a élt Budapesten, ez is alátámasztja, hogy a polgári és gazdasági fejlődés itt összpontosult. Népeségarányosan vizsgálva a Budapesten kívüli fejlettebb nagyvárosok némelyike a fővároséval azonos arányszámot mutat: Arad, Szombathely, Nagyszeben, Szolnok; egyes városok jóval felül is múlják: Veszprém, Beszterce, Szabadka. A nagyvárosok közül néhány azonban egyértelműen elmarad a lakossága alapján elvárható számoktól: ilyen Eger és Hódmezővásárhely (lásd a térképet). Ha megvizsgáljuk az évente kiírt pályázatok területi eloszlását a történelmi Magyarország egész területén, akkor látható, hogy a számot tekintve abszolút értékben Arad az ezüstérmes a főváros után, de Erdély több nagyvárosa közel tucatnyi tervversenyt tudhatott magáénak (Nagyvárad, Brassó, Beszterce, Kolozsvár).

A pályázatok tárgyát képező épületek funkció szerinti eloszlását vizsgálva látható, hogy kevés pályázatot hirdettek lakóépületekre; katonai objektumokra és ipari létesítményekre.<sup>3</sup> A lakóépületeket – jellemzően nagyvárosi bérházakat – megrendelőik leginkább közvetlen megbízással terveztették, ezekre pályázatot ritkán találunk.<sup>4</sup> Az érzékenyebb állami tervezési feladatokat gyakran látták el a megbízhatónak tartott minisztériumi építésszek, a gyártulajdonosokat pedig természetesen nem kötelez-

hetten senki pályáztatásra. A vizsgált korszak pályázatai között egyértelműen az állami – közigazgatási, oktatási stb. – épületek versenyei voltak többségben. Az 1886-os közigazgatási reform következményeképp számos város- és megyeháza-pályázatot írtak ki, és jelentős arányban találunk kiírásokat emlékművekre is.

Megfigyelhető, hogy 1903 előtt törvényszéki épületre nem írtak ki nyílt tervezési versenyt hazánkban. Az 1880-as évek végétől már számos településen épültek törvényszékek és börtönök szerte az országban, pl. Szegeden, Nyíregyházán, Kolozsváron Wagner Gyula, Komáromban, Nagyváradon, Brassóban pedig Kiss István tervei alapján. Ők ketten szinte specializálódtak az igazságügyi épületek tervezésére, ám Kiss 1902-ben meghalt, utána pedig már Wagner is csak egy törvényszéket tervezett: az egrit. A változásnak köze lehetett az 1902-es botrányhoz, amikor áprilisban az országgyűlésben heves vita folyt a minisztériumok által közvetlen megbízott építésszek munkásságának megítéléséről és a nyílt pályázatok sorozatos elmaradásának vélt visszasságairól; ekkor a felszólaló Zboray Miklós ellenzéki képviselő nevesítette is a fenti két építésszt, mint az igazságügyi tárca bevett tervezőit.<sup>5</sup>

1902 után azonban már egyértelműen megsaporodtak az igazságszolgáltatás épületeire kiírt pályázatok is. 1903 és 1916 között összesen 18 városban jelent meg pályázati felhívás törvényszéki épület tervezésére, továbbá két helységben járásbírószágra is. A 18 törvényszéki – vagy korabeli szinonimával élve törvénykezési – palota közül 12 esetében fogházzal együtt tervezték megépíteni az épületet, míg a két járásbírószágra közül az egyiket adóhivatallal, míg a másikat fogházzal együtt.

2 Ezen építőipari válságot Széll Kálmán kormányának drasztikus kiadáscsökkentése okozta, amellyel a megelőző fél évtizedben a millenniumi építkezések generálta költségeket kívánták ellensúlyozni. *Építő Ipar*, 1901. 150., 243, *Építő Ipar*, 1902. 163, 342.

3 Adataink szerint mintegy 40 bérházpályázat, tucatnyi laktanya és féltucatnyi gyárépület tervversenyét hirdették meg a korszakban.

4 Ritka kivétel Trummer János szombathelyi és Mocsonyi Antal budapesti bérházának pályázata.

5 *Budapesti Építészeti Szemle*, 1902/10, 130–139.

## Pályázatok Erdélyben

A fővároson kívül a kutatási korszak talán legnagyobb szabású, reprezentatív-monumentális világi középületére kiírt pályázat a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár 1904-es tervversenye volt, melynek kilenc beérkezett pályamunkáját ismerjük. Az első díjas építészpáros, a Hauszmann-irodában is dolgozó Orth Ambrus – Somló Emil duó historizáló terve – aminek főhomlokzata igen csak emlékeztet Alpár Osztrák–Magyar Bankjára, illet-

ve részben Tőzsdepalotájára. Ezt az architektúrát a nyilvánvaló hasonlóság említésének mellőzésével a bíráló mindössze „kissé túl akadémikusnak” titulálta, azonban fölöttébb elismerően nyilatkozott az árnyékszékek elhelyezéséről.<sup>6</sup> A második díjjal jutalmazott Korb–Giergl-tervezetet ugyanez a bírálati szöveg elmarasztalja a toalett kérdésében, egyébiránt többnyire dicséri az elrendezést, azonban az építészeti formálást nem kommentálta.<sup>7</sup>

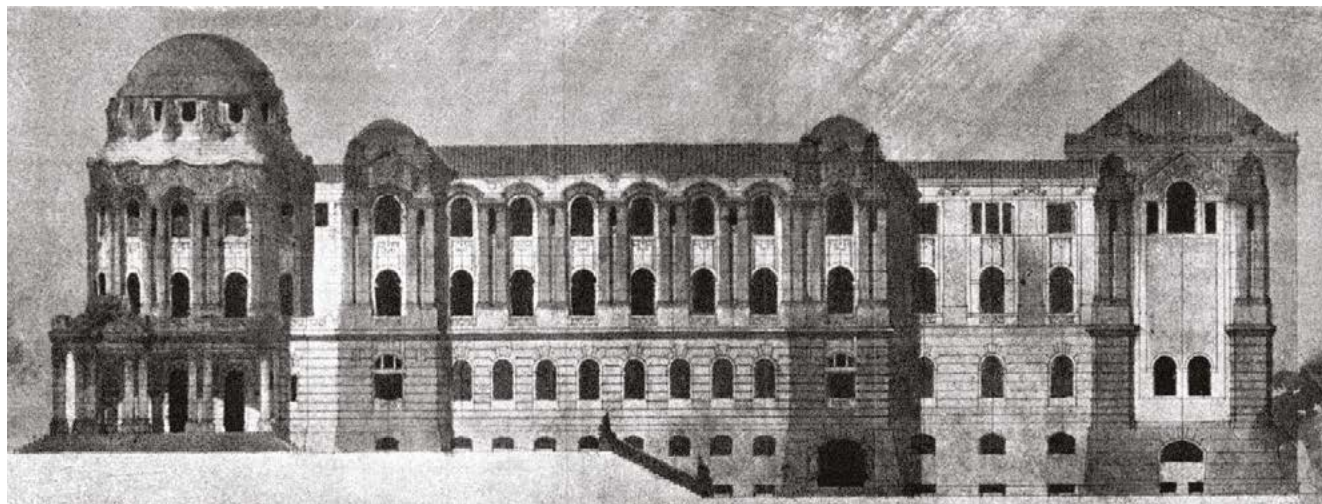


Kolozsvár, Egyetemi Könyvtár (1904), Orth Ambrus – Somló Emil

6 *Magyar Pályázatok*, 1904/9, 31.

7 *Magyar Pályázatok*, 1904/9, 32.





Kolozsvár, Egyetemi Könyvtár (1904) Komor Marcell – Jakob Dezső

A homlokzatrajzokat megfigyelve a századfordulós ízü mű stílusa leginkább a néhány évvel korábban a szerzők által tervezett József főhercegi palota átalakításához hasonlatos – főleg a részleteket tekintve. Kőtagozatokkal tervezett téglahomlokzata széles szegmentíves ablakaival a tervezőpáros későbbi Mária utcai Szemklinikai épületét előlegezi. A harmadik díjas Sebestyén Artúr terve, a Hajós Alfréd – Villányi János páros megvett, illetve a Lechner Jenő – Varga László díjazatlan munkája is mind az alpári vonalat követték: elsősorban a két Szabadság téri pénzügyi palota formálásából merítettek, stílusukban amazoktól mindössze árnyalatnyi különbségekkel. Figyelemre méltó még Lang Adolf kései alkotói korszakára egyébként is jellemző felfogású pályaműve,<sup>8</sup> mely tisztán neobarokk. Lang azonban a világi barokk építészetben ritka toronnyal<sup>9</sup> egészíti ki könyvtárát, melyet a funkció sem indokol – ahogy erre a bíráló is utal.<sup>10</sup> Ifj. Bobula és Kesselbauer Ágost tervei merevebb historizálást követtek, klasszikus részletekkel. A mezőny egyetlen nem historizáló terve a Komor–Jakab párosé, akik sima lizénákkal tagolt homlokzataikra kissé bizáncias hatású kupolákat helyeztek. Összességében kiviláglik, hogy a kilenc pályaterv közül négy is – hasonló színvo-

nalon – igyekezett az Alpár-stílust másolni, hárman saját bevett stílusukkal szálltak versenybe, illetve ketten kevésbé kiforrott, klasszikus formákból merítő tervet adtak be. A kiírás csak a monumentalitást és a rendeltetést kifejező formálást kérte számon, így a nagyszámú Alpár-követő terv – és sikerük – talán nem lehetett független a ténytől, hogy Alpár maga a bizottság tagja volt. Végül azonban a második meghívásos fordulón Korb–Giergl párosát választották ki, és az épület 1909-re az ő terveik szerint valósult meg – első pályatervükhöz egészen hasonlóan. Figyelemre méltó, hogy a könyvtár pályázatán az első díjat – az egyéb esetekben a verseny tisztességtelenségét gyakran szóvá tevő – Alpár saját sógorának játszotta át zsűritagként, ami – tekintve, hogy a bíráló egy olyan pályázati feltételre hivatkozott, ami nem volt benne a programban<sup>11</sup> – nem volt alaptalan. A kritika azonban itt megjegyezte, hogy Hauszmann Alajos példája követendő, aki a Rudas- és Sáros-fürdők pályázatánál érintettség miatt maradt távol a zsűrizéstől.<sup>12</sup>

A szakrális épületek versenyei közül külön kiemelkedik látványos bizantizáló pályatervével a nagyszebeni ortodox templom – mely nemcsak a keleti keresztény-

8 Hasonló például a szintén általa tervezett pécsi városháza és a kassai színház stílusa.

9 A torony megformálása a drezdai Zwingerével rokonítható. Pilkhoffer Mónika: *Lang Adolf építész munkássága*. Terc Kiadó, Budapest, 2017. 168.

10 „Nagyon elismerésre méltó a homlokzati kiképzés, mely bár egy könyvtárépület jellegének nem egészen megfelelő, mégis kiváló művészi kvalitással bír.” *Magyar Pályázatok*, 1904/9, 30.

11 *Építészeti Szemle*, 1904, 225.

12 U.o.



ség szent épületeinek hagyományaira utal: a kiírás kimondottan megkövetelte<sup>13</sup> e stílus alkalmazását. Ennek a három díjazott terv eleget is tett, melyeket publikációból ismerünk.<sup>14</sup> Kommer József és Nagy Virgil első díjas tervének előképe egyértelműen a Hagia Sophia; belső tere – egyhéjú lapos ívű csegelyes kupolájával – annak parafrázisa. Kívülről szerény téglarchitektúrát láthatunk, a kelet-európai ortodox templomépítészetben szokásos megformálású főhomlokzattal. Aigner Sándor második díjat nyert tervezete inkább a nyugati kereszténység alaprajzi és térkompozíciós megoldásait igyekszik az ortodoxiához illő részletekkel keleti ízüvé alakítani – részleges sikerrel. Épülete nyugati toronypárjával, négyzeti kupolájával – apszisokban végződő keresztház ellenére is – inkább katolikus templomnak érződik, alaprajza is Il Gesù típusú hosszházasított kilencosztatú tér. A harmadik díjat Berczik Gyula nyerte centralizáló elképzelésével, az általa vázolt tér tisztán kilencosztatú, középtere fölé emelt csegelyes félgömb kupolával. Enteriőrje – az ortodox kellékek, mint az ikonosztáz kivételével – kifejezetten az itáliai quattrocento reneszánsz centrális templomokéra emlékeztet; mindeközben kívülről szerény téglarchitektúrát kapott, szintén konvencionális keleti toronypárral és kupolával. Megjegyzendő, hogy az 1906-ra elkészült épületre az első díjat nyert tervezők végül inkább az Aigner tervén láthatóhoz hasonló toronysisakokat terveztek tetejükön, a bizantizálástól teljesen idegen lanternával.

A marosvásárhelyi Városháza 1905-ös pályázatán a Komor Marcell – Jakab Dezső páros nyerte el az első díjat és a tervezéssel való megbízást. A pályatervek mézönyén végigtekintve a gótizáló vagy gótizálással átítított szecessziós tervek többségét figyelhetjük meg, két Lechner-követő magyaros szecessziós és három barokk jellegű munka mellett. Komor–Jakab műve jól sikerült keveréke saját kialakuló századfordulós stílusuknak és barokk elemeknek, a középrizalit túlnyomóan barokkizál, míg a torony és az oldalszárnyak már inkább szecessziós megformálásúak. Az ügy pikantériája, hogy végül a nyertes építészduó tervei szerint megvalósult városháza egy emblematikus szecessziós épület lett, miközben a pályázaton két valóban ilyen stílusú tervezetet utasított maga mögé az akkor még barokkos pályamű – köztük a pozsonyi takarékpénztárnál éppen tisztán barokk tervével díjazatlanul maradt Sebestyén Artúrét. Marosvásárhelyen az építészeknek sikerült meggyőzni a városvezetést a módosítás előnyösségéről – mint ahogy azt tették korábban a szolnoki Takarékpénztár épületénél is.

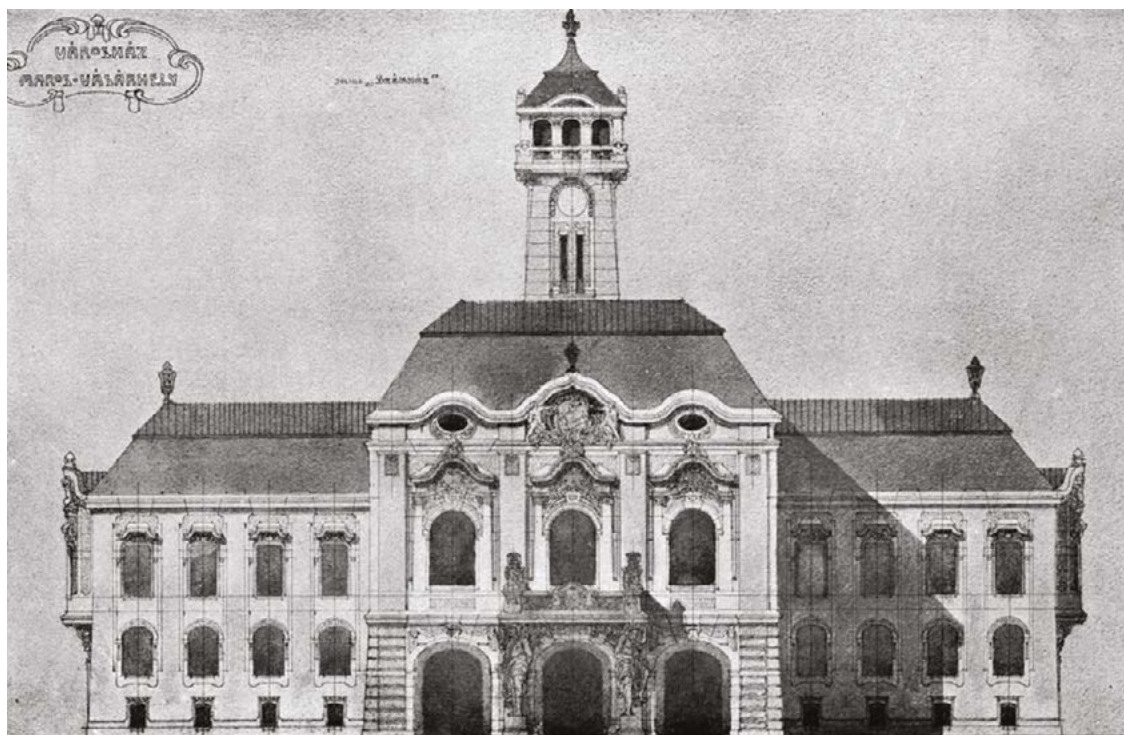
Az évtized végére fel is épült a Komor–Jakab páros terve szerint az új városháza, mely az akkor fejlődésnek induló település egyik fő látványosságává vált. Ennek nyomán Bernády György polgármester Komoréket bízta meg az új kultúrpalota tervezésével. Ez már javában folyt, amikor a vármegyeházára 1909-ben nyilvános pályázatot írt ki a

13 *Építő Ipar*, 1899, 280.

14 *Építő Ipar*, 1900, 106., 117., 128.

főispán – azt is Komorék nyerték. A három díjazott pályaterv mindegyike progresszív szecessziós, de a korábbi – Lechnerre visszavezethető – magyaros iránnyal szemben inkább a középkorias zordság jellemzi stílusukat. Az első díjas Komor–Jakab-terv robusztus bástyaszerű tömegekre tagolódik, nagyrészt tagolatlan sík homlokzatfelületeit csak néhány ornamentális mező ékíti. Míg a sorban következő Kós Károly – Toroczkai Wigand Ede páros homlokzatai mindennemű ornamentális díszítést nélkülöznek, az épület lőrészzerű ablakaival, rusztikus kőlabazatával, meredek tetődomaival – különösképp az erdélyi ihletésű fiatornyos toronysisakkal – egészen zord, középkorias hatást kelt; e versenyen második díjat kapott. A harmadik díjazott Melha Tibor pályaműve is progresszív, szinte teljesen tagolatlan kőhomlokzatokat

vizionált, mindezt erős kiülésű eresszel, meredek és enyhe homorúsággal ívelt tetőformákkal, valamint egészen filigrán, hegyes tetődíszekkel – amely szintén az erdélyi hagyományokra utal. Mindeközben a középtengely többszintes, félköríves ablaknyílásainak kialakítása a korabeli nagyvárosi modern áruházakat idézi. Megjegyzendő, hogy a Városháza és a Kultúrpalota hasonló stílusa után Komorék megyeháza-pályaterve határozottan különböző, amit a másfajta megrendelői igények is magyarázhatnak, hiszen a főispán nem bízta meg őket közvetlenül, holott már addigra a városban megvetették lábukat a tervezők sajátos – addigi – stílusukkal. A vármegyeház felépülését azonban elsodorta a világháború, így a továbbtervezés tanulságait az épített stíluspreferenciáira nézve nélkülözni vagyunk kénytelenek.



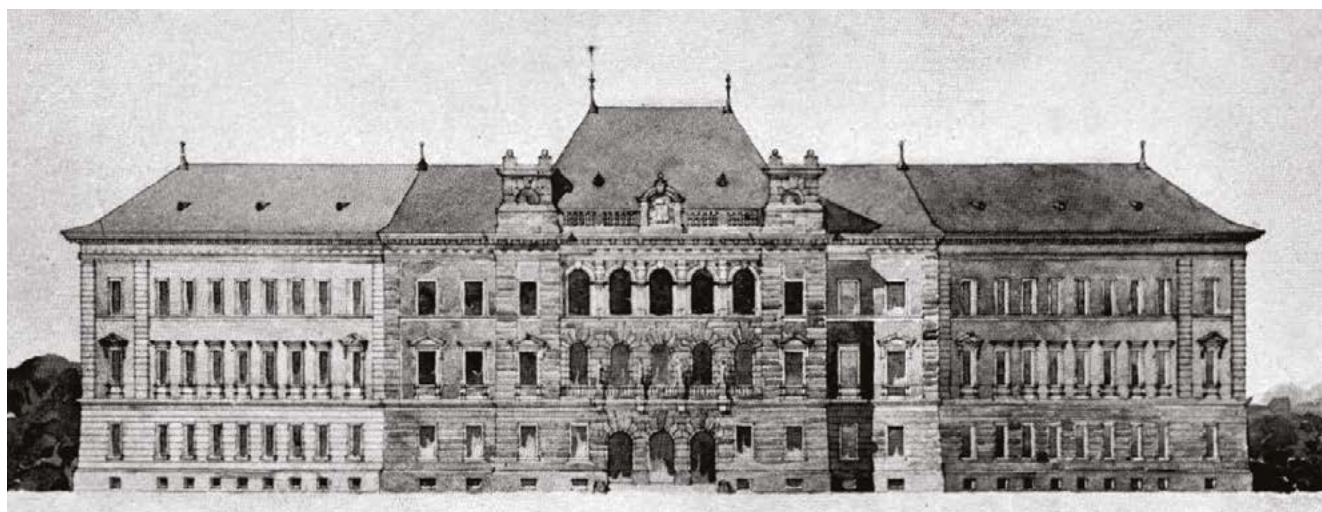
Marosvásárhely, Városháza (1905), Komor Marcell – Jakob Dezső

## Törvényszéki paloták tervpályázatai Erdélyben

Gyulafehérváron 1904 júniusában hirdették ki a pályázatot a törvényszéki palota megtervezésére, a kitűzött első díj itt is 2000 korona volt.<sup>15</sup> 25 pályamunka érkezett be, az ezek közül ismert kilenc terv között hét historizáló, melyből hat klasszikus és barokk elemekből konvencionálisan válogat – ezek közül került ki mindhárom díjazott terv. Gerster Kálmán első díjas terve meglehetősen száraz és merev, melyet a bíráló is szóvá tett.<sup>16</sup> Marton Ákos – ezúttal egyedül – egy Alpár Ignác Osztrák–Magyar Bankjának parafrázisaként is tekinthető elképzelést vázolt fel, továbbá a nem díjazott Kriegler Sándor tervének oldalhomlokzatai is meglehetősen hasonlóságot mutatnak a banképülettel. Ebből a klasszikusan historizáló sorból Aigner – egyéni stílusára oly jellemző módon – neoromán terve mellett két progresszívebb elképzelés lóg

ki. Az egyik Kőrösi Albertnek a szecesszió Korb–Giergl-i irányát követő pályaműve, míg a másik az ifjú Reiss Zoltánnak Faludy Ferencsel közös terve. Bár ez utóbbi tervből csak a középízalalt látványskiccét közölték, azon is feltűnő a historizáló-szecessziós átmeneti formálásmód lendülete és – az ilyen irányba indulók többségével ellentétben – frissessége.<sup>17</sup>

Az 1906-os évben a Szeben vármegyei Erzsébetvárosban is kiírtak egy pályázatot bírósági épületre.<sup>18</sup> Az erzsébetvárosi törvénykezési épület és fogház tárgyú tervversenyre összesen 15 terv érkezett be, de sajnos ezeket nem ismerjük. Az első díjat Stobbe Adolf, míg a másodikat Tóry Emil nyerte.<sup>19</sup>



Gyulafehérvár, Törvényszék (1904), Gerster Kálmán

15 *Vállalkozók Lapja*, 1904/28, 7.

16 *Magyar Pályázatok*, 1904/12, 29.

17 Az ablakosztás már megelőlegezi bő két évtizeddel későbbi főművét: az 1926-ban Budapesten felépült Corvin áruházat.

18 *Vállalkozók Lapja*, 1906/47, 10.

19 *Vállalkozók Lapja*, 1907/10, 11.



Gyulafehérvár. Törvényszék (1904).  
Reiss Frigyes–Faludy Ferenc

Az 1909-es évben Kézdivásárhelyen is kiírtak törvényszék- és fogházépületre tervpályázatot. A szokásosnak mondható 2000 koronás díj ellenére is mindössze hét pályázó adott be tervrajzokat.<sup>20</sup> Sajnos nem ismerünk terveket, pusztán a nyertesek neveit: az első díjat Jablonszky Ferenc, a másodikat Frecska János, míg a harmadikat Schannen Ernő és Arthur nyerték.<sup>21</sup> A pályaterv megvalósulása végül elmaradt, a településen a bíróság még napjainkban is a már a pályázat kiírásakor is álló klasszicista bíróságépületben működik.<sup>22</sup>

Besztercén 1910 decemberében írták ki a pályázatot, ugyancsak 2000 koronás első díjjal, a februári határidőre 14 terv érkezett be.<sup>23</sup> Az első díjat ezúttal is Jablonszky Ferenc nyerte, míg a másodikat Frecska János, mögöttük harmadiknak Hofstädter Károly futott be.<sup>24</sup> Nem ismerjük a pályaterveket, és a tervezett építkezés további sorsa sem ismert.

A következő években is kiírtak tervversenyt törvényszékekre, de ezekről kevesebbet tudunk, 1911-ben Torda városa hirdetett ilyen megmérettetést,<sup>25</sup> azonban mindössze három díjazott nevét ismerjük, az első: Orbán Ferenc, a második: Mikicz Károly – Hetzer Róbert, a harmadik pedig Aigner Sándor volt.<sup>26</sup>

Az 1913 júniusában Székelyudvarhelyen meghirdetett Törvénykezési épület és fogház tervversenyre mindösszesen 14 tervezet érkezett be a határidőre, melyeket a zsűri elbírálva arra jutott, hogy az első díjat Mikle Károly kapja, míg a másodikat Fleisch Róbert.<sup>27</sup> A számos alkalommal győztes Jablonszky Ferenc ez alkalommal csak a dobogó legelső fokára kapaszkodott föl. Erről a pályázatról azonban négy tervet is ismerünk.<sup>28</sup> Mikle nyertes terve manzárdtetővel és egyszerű klasszikus elemekből szőtt architektúrával bírt, korának tipikus terméke. Fleisch Róbert második helyre sorolt elképzelése a törvényszékeknél megszokott, de a korabeli átlagnál jóval konvencionálisabb tervén azonban tornyot vizionált. Ez teljesen idegen a törvényszékektől, a városházák archetipikus eleme inkább. A bíráló is határozottan fölöslegesnek és a rendeltetéshez indokolatlannak minősítette.<sup>29</sup> Jablonszky terve szolidan historizáló formákkal operál, neoromán homlokzati motívumokkal és felvidéki reneszánszt idéző pártázattal, míg a kupolás középrizalit oromzatai már szinte bizáncias hatást mutatnak. A résztvevők közül még egy nem díjazott terv is publikálásra került, Miklós Ede pályamunkája. Homlokzatformálása az 1910-es évek elejére teljesen jel-

20 *Vállalkozók Lapja*, 1909/14, 14.

21 *Magyar Mérnök- és Építész Egylet Heti Értesítője*, 1909/28, 272.

22 Rozsnyai József: A magyarországi historizmus építészeti alkotásainak előképeiről, különös tekintettel a neobarokk építészetünk stíluskapcsolataira. in: *Kő kövön, Dávid Ferenc 73. születésnapjára*, szerk: Szentesi Edit, Mentényi Klára, Simon Anna, Vince Kiadó, Budapest, 2013, 303–322.

23 *Vállalkozók Lapja*, 1911/1, 11.

24 *Uo.*, 8, 14.

25 *Építő Ipar*, 1911/25, 216.

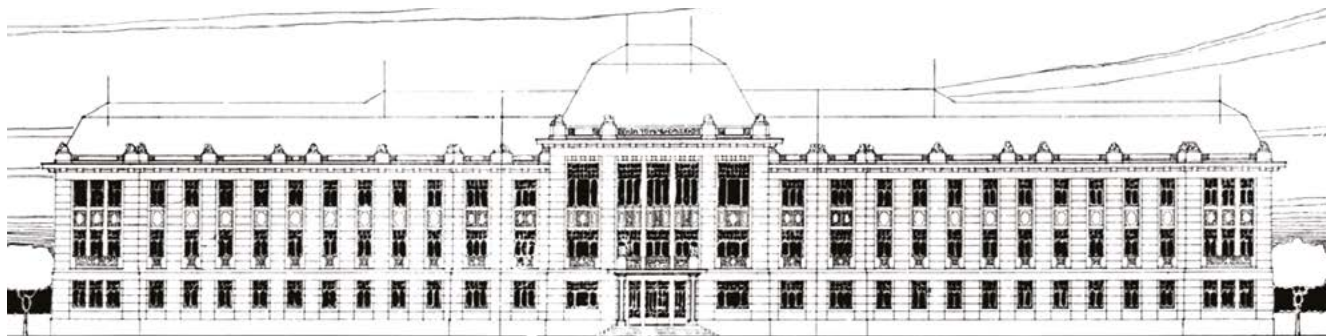
26 *Vállalkozók Lapja*, 1911/36, 12.

27 *Magyar Mérnök- és Építész Egylet Közlönye*, 1914/47, 475.

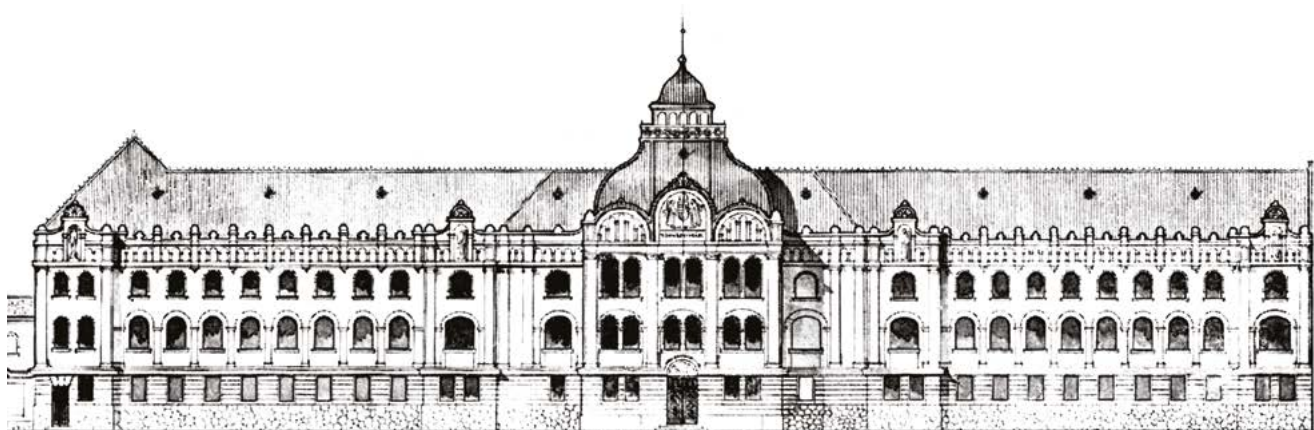
28 *Magyar Építőművészet*, 1913/10, 12–26.

29 *Uo.*, 21.

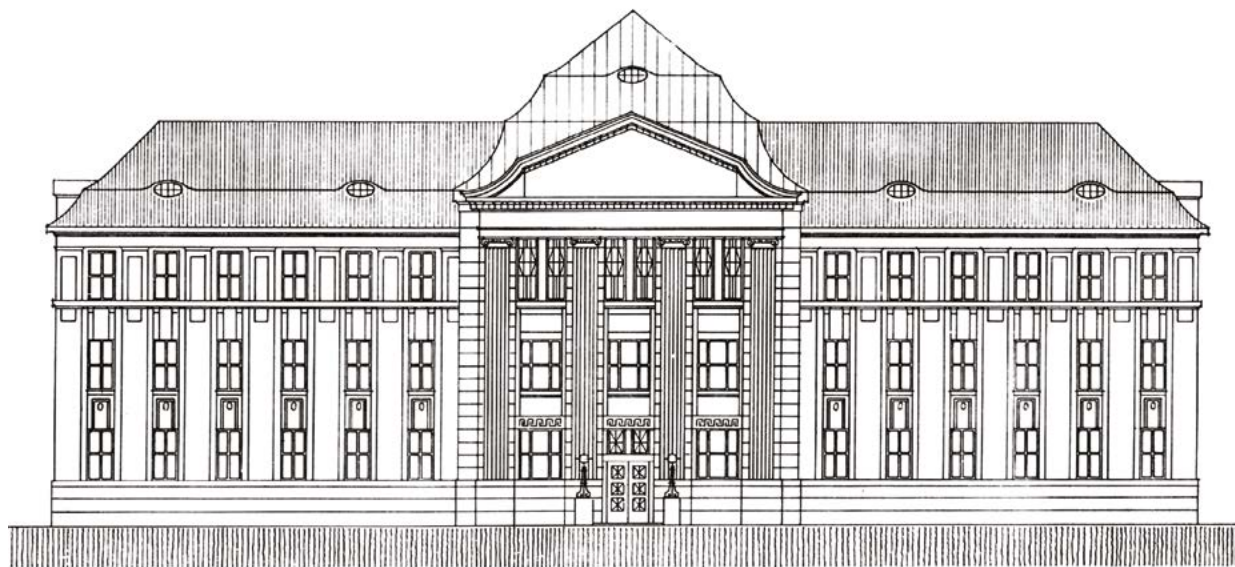




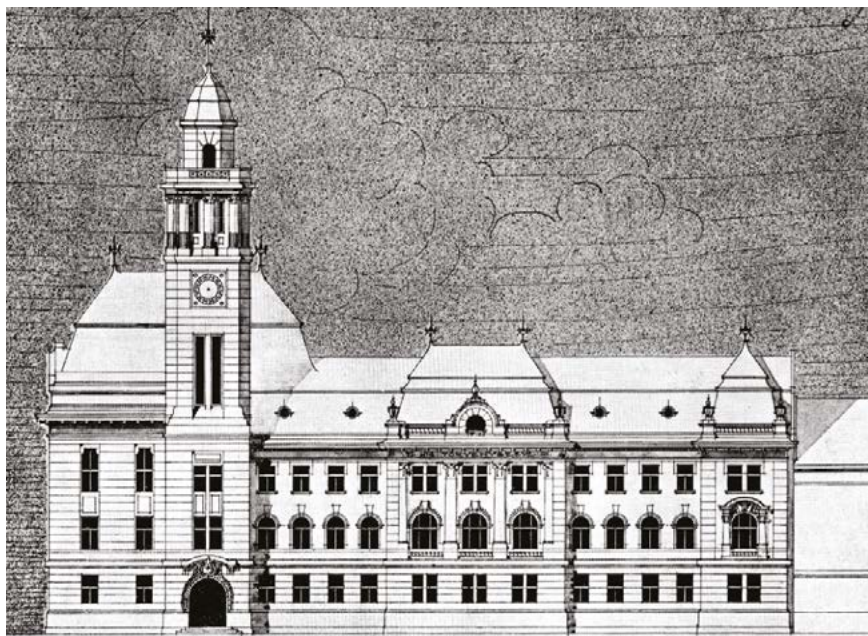
Székelyudvarhely, Törvényszék (1913), Mikle Károly



Székelyudvarhely, Törvényszék (1913), Jablonszky Ferenc



Székelyudvarhely, Törvényszék (1913), Miklós Ede



Székelyudvarhely, Törvényszék (1913), Fleisch Róbert

lemző absztrahált klasszicizálást követi, főként a vertikális elemek túlsúlyával.

Az első világháború kitörése előtti utolsó lezajlott tervpályázat, melyet törvényszéki palotára írtak ki, az 1914-es karánsebesi volt. Az év áprilisában meghirdetett tervversenyre 15 pályaművet küldtek be az építészek.<sup>30</sup> Az első díjat Zuschmann János és Adorján János párosa kapta, a másodikat Császár K. Ferenc – Mikle Károly, végül a

harmadikat Csonzetzák Frigyes; ezen a versenyen Jablonszky Ferenc terve csupán dicséretben részesült.<sup>31</sup>

Már a zajló háború közepette írták ki 1915-ben Sepsiszentgyörgyön a törvényszéki épület pályázatát – fogházzal együtt. A verseny eredményesen zárult, a 2100 koronás első díjat Orbán Ferenc nyerte, a második helyezett a Csomzedlák József – Stobbe Ernő páros lett, míg a harmadik helyre almási Balogh Lóránt futott be, a terveket pedig a minisztériumban kiállították.<sup>32</sup>

30 *Magyar Mérnök- és Építész Egylet Közlönye*, 1914/47, 475.

31 *Vállalkozók Lapja*, 1914/27, 16.

32 *Magyar Mérnök- és Építész Egylet Közlönye*, 1915/45, 250.

## Összegzés

A kései dualizmus tervpályázati anyagában a törvényszékekre 1902 után az első világháborúig kiírt versenyek sora önállóan is figyelemre méltó részegységet alkot. A majdhogynem azonos formában – és hasonló eredményességgel – lebonyolított pályázatokról a mindössze részben ismert tervanyag alapján is átfogó képet alkothatunk. Építészeti formálástörténeti szempontból tanulságos a korszakban már kivételes anomáliának számító módon hagyományos architektúrájú tervek sora, melyet a megrendelő intézmény és a bírálók konzerva-

tívabb ízlésvilága eredményezett, némileg szemben a kor progresszívebb, haladóbb alkotómódszereivel. Talán nem tekinthető utólag sem teljes mértékben tévedésnek a fent taglalt korabeli „fontolva haladó” álláspont, ha az eredményesen zárult pályázatok esetében megvalósult bírósági épületekre tekintünk, melyek kivétel nélkül a mai napig méltóságteljesen szolgálják eredeti rendeltetésüket – ma már egy másik ország igazságszolgáltatási rendszerének láncszemeiként.

V. fejezet

# **A kolozsvári ítélőtábla Justitia-szobra: a szimbólumok eredetéről**





## Alapvetés

Az erdélyi igazságügyi épületek esetében is visszatérő szimbólum Justitia istennő ábrázolása. Szép példája a kolozsvári ítélőtábla épületét díszíti. Koronát viselő, méltóságteljes, hatalmat sugárzó, kecses nőalak. Bal kezében mérleget tart, jobbában pallost. A téma neves kutatója, Takács Péter írta a kolozsvári Justitiáról: „Alkotóját nem ismerjük; stílusjegyei, fejkoronája és ruházata,

sőt testtartása alapján feltételezhetjük, hogy ugyanaz a mester vagy egy hozzá kötődő személy készítette, aki a kassai ítélőtábla oromzatán láthatót alkotta.”<sup>1</sup>

A XX. század elején készült kolozsvári Justitia-szobor is bonyolult történelmi fejlődés eredményeképpen kialakult szimbólumok hordozója.

---

<sup>1</sup> Takács Péter: Justitia-ábrázolások magyarországi köztereken, középületeken és közgyűjteményekben, *MTA Law Working Papers*, 2020/27, 21.

## Maat istennő

Maat az ókori Egyiptomban az igazság, a rend, a törvény istennője volt, de ő volt a megszemélyesített világrend is. Egyszerre volt a természeti és erkölcsi szabályok istennője. A bírák védelmezőjének számított, a magasabb rangú bírók Maat papjai voltak, és az istennő aranszobrát viselték a nyakukban. Valószínűleg a civil bírói foglalkozással járt együtt a papi cím, amely nem külön egyházi tisztséget jelentett, hanem magának a foglalkozásnak adott vallási tartalmat.

Maat a fején struccotlatot viselt, vagy szárnyas nőalakként is ábrázolták. A halottakat a túlvilágon Maat istennő fogadta. A halott szívét megmérték, hogy méltó-e a túlvilági létre. Az egyiptomi mitológiában a szív hordozta a lelket. A szívet Hórusz és Anubisz a mérleg egyik serpenyőjébe helyezte, a másik serpenyőbe Maat tolla ke-

rült. A halott szíve, ha az nehezebb volt, mint Maat tolla, a mérleget megbillentette: a bűnökkel, gonoszsággal teli szív lefele húzta a mérleget. Ilyenkor az illetőre a pusztulás várt: az Ammut nevű szörny megette a lelket. Ammutot krokodilfejjel, oroszlánfelsőtesttel és vízilóalsótesttel ábrázolták. Ez a két igazság termében (maati) játszódtott le. A két igazság elnevezés arra utalhat, hogy a mérleg nyelve két irányba billenhetett. Ha a mérleg nem billent ki, akkor a lélek méltónak találtatott a túlvilágba való belépésre.

Maat nevét ma is használjuk: innen származik, latin közvetítéssel, a *magistrate*, *magistrat* kifejezések, a magyar nyelvben ritkábban használt *magisztrátus* szavunk. A román nyelvben a *magistrat* szó ma is a bírók és ügyészek közös elnevezésére szolgál.



A szív mérlegelése az ókori Egyiptomban (Halottak Könyve, Hunefer-papirusz, Kr. e. 1300 körül)



## Lélekmérés az ókori Görögországban

A lélekmérés a görög mitológiának is részét képezte. A trójai háború egyes epizódjait felelevenítő, Homérosz (i. e. VIII. század) által írt ógörög eposzban, az *Iliász*ban is előfordul a lélekmérés. A történet szerint Akhilleusz barátját, Patrokloszt Hektór trójai királyfi a csatában Apollón isten fegyvereivel megölte. Akhilleusz meg akarta bosszulni barátja halálát, ezért csatába indult, és Hektórral döntő viadalra készültek. Ekkor:

*„Zeus az arany mérleghez nyúlt s a magasba emelte,  
s hosszuranyujtó vég két sorsát tette be abba:  
Hektórért meg Akhilleusét, s tartotta közepén  
ő maga: és Hektór végzet-teli napja lesüllyedt  
Hadés háza felé, elhagyta azonnal Apollón.”*  
(Devecseri Gábor fordítása)

A lélekmérés jelezte, hogy a küzdelmet Akhilleusz nyeri meg.

Az egyiptomi és görög lélekmérés között alapvető különbségek vannak. Egyiptomban minden elhunyt – lélekhozó – szívét rátették az igazság mérlegére, a görögöknél csak kivételes esetekben, egymással harcolni készülő hősök lelkét mérték meg. Az egyiptomi mitológiában a halottak, a görög mitológiában a még élők lelkét mérték meg. Az egyiptomi lélekmérés alapvető morális tartalmat hordoz, ezzel szemben a görög változat a hősök közötti harc kimenetelét döntötte el és azt előre igazolta.





## Lélekmérés a keresztény mitológiában

A keresztény mitológia is átvette a lélekmérés intézményét, ráadásul az egyiptomi változathoz közeli formában.

A mérés, megmértetés az Ószövetségben is megjelenik, például Dániel próféta könyvének 5. részében, amikor természetfeletti erők írják Bél-sar-uszur (magyarosítva: Baltazár) babiloni király (társrégens) palotájának a falára a zsidó templomból ellopott kegytárgyait meggyalázó vacsorája alatt: „mene, mene, tekel, ufarszin” (megmértettel, megszámláltattál és könnyűnek találtattál).

A tekel szó jelenti a megmértetést. A teljes szöveg Baltazár uralmának a végét, országának felosztását jelzi előre. Baltazár még aznap meghalt. A falon lévő írás kifejezése („writing on the wall”) is innen ered.

Az Újszövetségben a holtak lelkeit mérik meg az utolsó ítélet angyalai, és így dől el, melyik léleknek milyen sorsa lesz. Ezt a képet ragadja meg a székelyderzsi templom Szent Mihály arkangyalt lélekmérés közben ábrázoló, a XV. század elején készült freskója.

Szent Mihály egyik kezében mérleget, a másik kezében gyakran kardot tart, ugyanis ha a lélekmérés az elhunyt számára kedvezőtlen, akkor lesújt a karddal, vagy azzal tereli a tisztító tűzbe vagy a pokolba a bűnös lelket. Szent Mihálynak ez az ikonográfiája körülbelül a X. századra alakult ki.





Bor Zoltán  
1887  
Móry József  
Czuczor József  
Ódora György  
Csiglász László  
1904  
December 24

10 finta  
1904

Szent Mihály arkangyal lélekmérés  
közben, Székelyderzs, freskó, 1419  
(1887-ben fedezték fel)

## Merre billen a mérleg?

Nagyon érdekes kérdés, hogy merre kell billenjen a mérleg nyelve, hogy az eredmény a mérlegelt számára kedvező legyen. Ezt bonyolult eldönteni, ugyanis a keresztény ikonográfia ábrázolásmódja nem egységes. Az egyiptomi felfogás szerint ha nem billent ki a mérleg nyelve, az volt a pozitív eredmény, ilyenkor az elhunyt szíve könnyű, a bűnök súlyától mentes volt. Általában úgy értelmezik, hogy a bűnös lélek nehezebb, ezért ha a szívet tartalmazó része süllyedt le, akkor jöhetett Ammut, a szörny lelket lakmározni.

A görögöknél a lélekmérés két változata is fennáll. A psykhostazia esetén a több menosszal, vagyis vitalitással rendelkező lélek volt a súlyosabb, az süllyedt le, tehát ez volt a mérlegelt szempontjából a pozitív kimenetel. A kerostasia esetében ez fordítva történt. A kérrel, a fertőző, vést és halált hozó energiával<sup>2</sup> áthatott lélek kevesebb menosszal rendelkezett, de a kér által jelzett (erőszakos) halál (κῆρ), a végzet mégis a nehezebb. A kerostasia során az a negatív kifejelet, ha lesüllyedt a mérlegnek a nyelve. Ez történt például Hektórral. Ha a mérleg nem

billent ki, azt jelenthette, hogy a küzdő feleknek kimért idő még nem járt le, azaz egyiküknek sem szabad még meghalnia, az isteneknek kötelességük beavatkozni ennek érdekében.

A keresztényeknél a már jelzett *könnyűnek találtatott* kifejezés is jelzi, hogy a pozitív mérési eredmény akkor merül fel, amikor a mérleg nyelve lesüllyed, azaz a jó cselekedeteket, az egyház tanításainak megfelelő életet méri súlyosabbnak a lelkek bírójaként Szent Mihály. Így van ez a székelyderzsi ábrázoláson is. Itt is a lélek nehezebb, azaz a döntés az elhunyt javára szól. Az ördögök minden fondorlata ellenére is: hiszen, amint látjuk, a mérleg másik serpenyőjét a három ördög próbálja lehúzni. Még csálnak is: egy malomkövet is bevetnek annak érdekében, hogy mindenképpen az ő oldalukra billenjen a mérleg – sikertelenül, mert az isteni igazság csalhatatlan. A keresztény kultúrkörben ritkán ellentétes ábrázolás is előfordul, ilyenkor Szent Mihály a bűnöket méri meg, és az elhunyt számára kedvező megoldás az, ha könnyűnek, azaz bűntelennek találtatik.

---

2 A kérek halál-istennők.







Hans Memling Gdanskban található, utolsó ítéletet ábrázoló oltárképén Szent Mihály egy bűnös és egy büntelen lelket mér, és a büntelen a súlyosabb, a bűnös a könnyű, vagyis ez az ábrázolás a klasszikus megközelítést alkalmazza. Ezzel szemben Rogier van der Weyden hasonló, utolsó ítéletet ábrázoló híres festményén (Musée de l'Hôtel-Dieu, Beaune) viszont a megváltásra méltó elhunyt a könnyebb, és a bűnös lélek a súlyosabb, a bűnök súlya a pokol felé billenti a mérleget. A kolozsvári Justitia mérlege még egyensúlyban van: megfontolja a döntését, hogy az helyes legyen.

Szent Mihály arkangyal lélekmérés közben. Rogier van der Weyden (részlet)





Utolsó ítélet, Hans Memling









## Themis istennő

Egy pillanatra vissza kell térnünk a görögökhöz, ugyanis itt még egy kérdést meg kell vizsgálnunk. Maathoz hasonlóan a görög mitológiában Themis az égi és a földi törvények istennője, Uránosz és Gaia, vagyis az ég és a föld leánya. Themis Zeusz egyik korai felesége és tanácsadója, gyakran ábrázolják Zeusz trónja mögött, ahogy tanácsot ad Zeusznek. Diké az igazság istennője, Zeusz és Themis lánya, mérleggel is ábrázolták. Bacchylides egyik költeményében így ír:

*„Mi emeltük fel őt magasan,  
Ki Dikének a mérlegivel mér...”*  
(Hegedüs István fordítása)

Themis testvérei Eunómia, a rend, és Eiréne, a béke istennői. Ellentéte Adikia, azaz az igazságtalanság. Lényeges, hogy Diké esetében is megjelenik a mérleg, azaz a földi igazságnak is a szimbólumává válik a megmértetés.



## Justitia

Alapvetően a görög előképekből formálódott ki a római mitológiában Justitiának, az igazságszolgáltatás istennőjének az alakja. Justitia eredetileg a büntetést is jelképezte, ezért a kezdeti korszakban Aequitasnak, a méltányosság istennőjének kultusza nagyobb népszerűségnek örvendett.

Justitiát gyakran ábrázolják bekötött szemmel, szemkötővel. Ez az igazságszolgáltatás pártatlanságát kívánja kifejezni. Az igazságszolgáltatást nem szabad befolyásolja hatalom, pénz. Justitia pártatlan. Valójában csak a XV. századtól ábrázolják így Justitiát. A szemkötő Fortunától, a szerencse istennőjétől lett átvéve, ugyanis a bekötött szem a vak szerencse jelképe volt: a szerencse istennője nem látja, hogy merre, kinek osztja jutalmait. Vagyis Justitia szeme eredetileg nem volt bekötve. A kolozsvári szobor ehhez a korábbi értelmezéshez köthető: az ítéltábla Justitiájának szeme nincs bekötve.

A kolozsvári Justitiának is van viszont kardja. A kard, a pallos a hatalom jelképe, amely lesújt a bűnösre. A mérleg pedig a mérlegelés, megítélés, bíraskodás jelképeként jelenik meg itt is. Justitia koronája nem egyszerűen uralkodói jelkép. A napnak is a szimbóluma, ugyanis az igazság napjának, fényének megvilágosító erejét is jelképezi. A két mellékalak is fontos: egyik égő fáklyát tart, a másik fáklyája kialudt, a földre hullott. Ez a peres felek szimbóluma: Justitia az egyik fél javára dönt, az igazság fénye csak az egyik oldalon éghet.

Bízunk benne, hogy a kolozsvári Justitia-szobor továbbra is az épület homlokzatát fogja díszíteni, és az általa képviselt értékek: az igazságosság, pártatlanság, méltányosság és a jó értelemben vett szigor fogja az épületben zajló munkát jellemezni. Nem jó előjel, hogy, amint a friss fotókon is látható, az egyik mellékalak feje letörött, és egyelőre a szobrot nem állították helyre.





VI. fejezet

# Ítélotáblák





## Marosvásárhely (ítélőtábla, törvényszék, járásbíróság)

A marosvásárhelyi királyi ítéltábla az 1789-ben épült Kendeffy-palotában került elhelyezésre, és itt működött 1872-től 1919-ig, majd 1940–1944 között. Az 1826-ban Kendeffy Ádámtól csereszerződés révén megszerzett épületben 1827-től a Királyi Tábla székelt. Az épületet Sófalvi József mérnök tervei alapján tették alkalmassá az új funkció ellátására.

1827-ben az épület átvételekor a főhomlokzaton a következő szövegű latin nyelvű emléktáblát helyezték el:

Sub fausto regimine  
Francisci primi Caes: Aug:  
Fide et lege regnantis  
Curiae M: P: Trans: Regiae  
D: D: D: A: D: MDCCCXXVII.  
Themidi Sacrum.

Jelenleg a műemlék épület (MS-II-m-B-15485) felújítás alatt van, és a tervek szerint 2022-től itt folytathatja működését a Maros Megyei Törvényszék.



A Kendeffy-palota homlokzata, a királyi ítélőtábla, ma a Maros megyei törvényszék székhelye

A marosvásárhelyi ítélőtábla jelenlegi székhelye az 1895–1897 között épült igazságügyi palotában van. A palotát a millenniumi ünnepségekre való készülődés jegyében építették Bustya Lajos építésmester vezetésével. Az épületben 1919-ig, majd 1940–1944 között a Marosvásárhelyi kir. törvényszék és járásbíróház működött. Az igazságügyi palota előcsarnokában négy falkép volt látható: II. András, Mátyás király, Werbőczy István és Deák Ferenc képe. Az impériumváltás után a falképeket lefestették. Ezek először 1942-ben, majd 1995-ben, az épület felújításakor kerültek napvilágra.<sup>1</sup>

Az épületben található a marosvásárhelyi helyi bíróság és a Maros megyei szaktörvényszék székhelye is. Jelenleg a műemlék épület (MS-II-m-B-15511) felújítás alatt van.



1 Fodor István: *Régi nevezetes épületek és intézmények*, Krónikás füzetek, II/7, Marosmenti Élet kiadása, Marosvásárhely, 1937.





Az ügyforgalom fokozatos növekedése miatt szükségessé vált az ítéltáblák átszervezése és számuknak növelése. A királyi ítéltáblák és királyi főügyészségek szervezéséről szóló 1890. évi XXV. törvénycikk a meglévő két ítéltábla mellé további kilenc ítéltábla megszervezését rendelte el. A törvénycikk indokolása szerint „a kir. ítéltáblák számának meghatározásánál a döntő szempontnak kétségen kívül annak kell lennie, minő igazságügyi célokat kell a kir. ítéltábláknak megvalósítaniok. Az egyik cél az, hogy a kir. ítéltáblákban a törvényszéki ügyek felelősségi bírósága a szóbeliségen és közvetlenségen alapuló perjogok számára megalkottassék. A másik cél pedig az, hogy a kir. ítéltáblák a felügyeleti jog hatályos gyakorlására alkalmas organumokká váljanak. Következésképpen oly számban kell a kir. ítéltáblákat felállítani, hogy az ország minden vidéke aránylag nem nagy távolságban találhassa fel kir. ítéltábláját, és hogy annyi ítéltábla legyen, melyek között a törvényszékek és járásbíróóságok oly számban legyenek megoszthatók, a mennyi a felügyelet és ügyviteli ellenőrzés sikeres gyakorlását biztosítja.”

A tizenegy ítéltábla székhelyei a következők voltak: Budapest, Debrecen, Győr, Kassa, Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyvárad, Pécs, Pozsony, Szeged és Temesvár.





Királyi törvényszéki palota, ma a marosvásárhelyi ítélőtábla és a marosvásárhelyi helyi bíróság székhelye







## Kolozsvár (ítélőtábla, törvényszék, járásbíróság)

A kolozsvári királyi ítélőtábla 1891 májusában a Főtéren található Jósika-palotában kezdte el működését. Az igazságügyi palota Wagner Gyula tervei alapján 1898–1902 között épült, majd 1902. október 13-án avatták fel Plósz Sándor igazságügyi miniszter jelenlétében.

„Az igazság istenasszonyát bekötött szemekkel szokás ábrázolni. Hát igen a bírónak vaknak kell lenni, midőn arról van szó, hogy barát vagy ellenség, gazdag vagy szegény, előkelő vagy koldus keres előtte igazságot. Az igazságszolgáltatásnak pártatlannak kell lennie. Ezt nem is kívánjuk a bíróságtól, ezt feltételezzük. Ezentúl azonban a bírónak nagyon is nyitva kell tartani szemeit, nem sza-

bad, hogy vakon alkalmazza a törvényt holt betűit és szolgáltatassa azt az igazságot, a melyről azt mondja: summum jus, summa injuria.” (Részlet Plósz Sándor igazságügyi miniszter ünnepi beszédéből)<sup>2</sup>

Az épület nyugati oldalán, a Hunyadi (ma Piața Ștefan cel Mare) tér felől került elhelyezésre a kir. ítélőtábla és kir. főügyészség, az északi oldalon a Honvéd utca felől pedig a kir. törvényszék és járásbíróság. A műemlék épület (CJ-II-m-B-07316) jelenleg teljes egészében igazságügyi palotaként működik, de a szovjet típusú diktatúra alatt a Hunyadi tér felőli szárnyában művelődési házként, egyetemi épületként és megyei könyvtárként is működött.

---

2 Magyar Polgár, 1902/235. (október 13.)

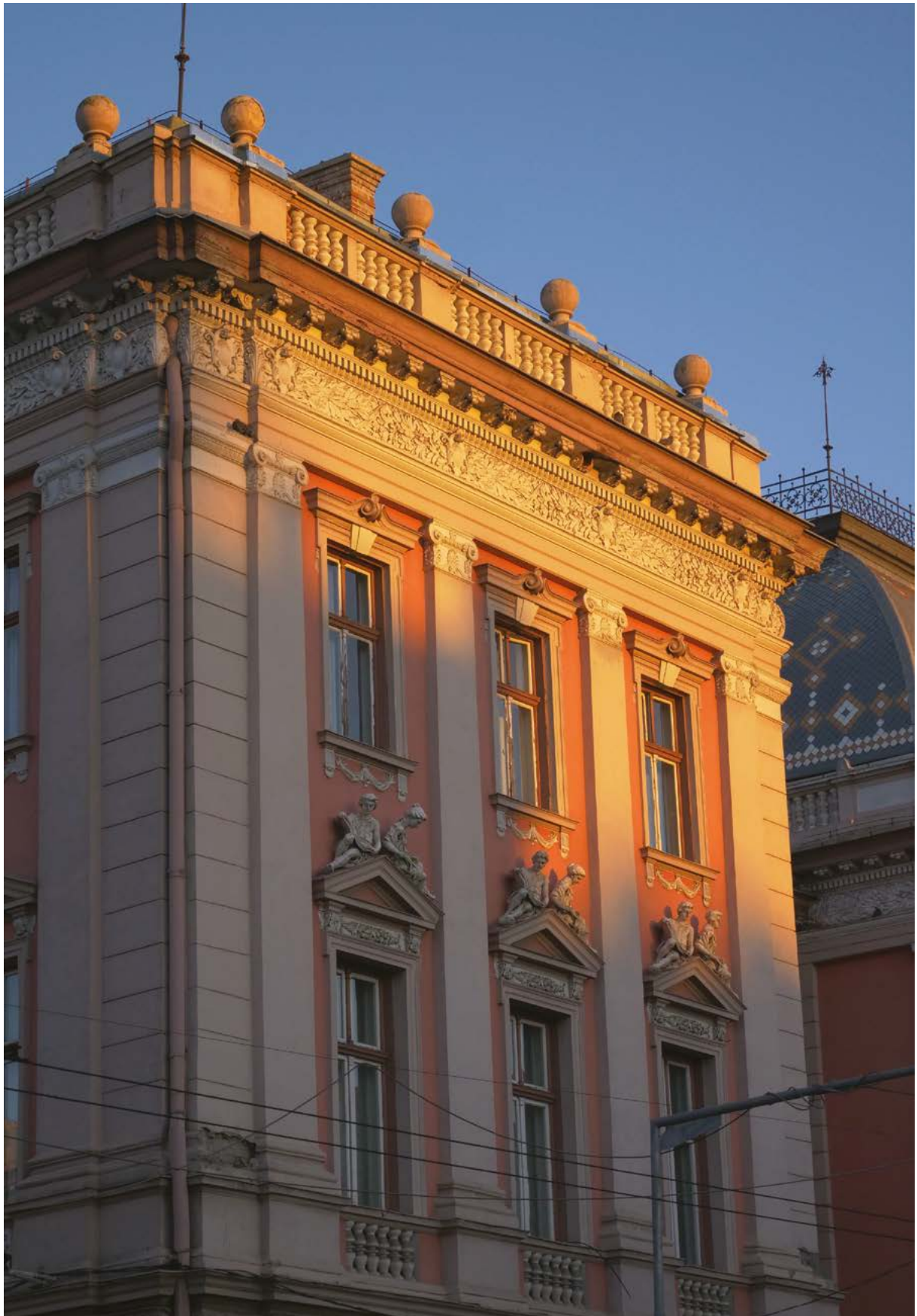
KOLOZSVÁR

Kir. Itélő tábla



















## Nagyvárad (ítélőtábla, törvényszék, járásbíróság)

Bár az ítélőtáblai székhelyért folytatott versenyben úgy tűnt, hogy a nagyváradiak alulmaradnak a debreceniekkel szemben, végül a kormányzat tíz királyi tábla helyett tizenegy királyi tábla felállításáról döntött, így az 1890. évi XXV. törvénycikk értelmében Nagyváradon is királyi ítélőtáblát hoztak létre. Az ítélőtáblának szánt épület kapcsán az *Ügyvédek lapjában* a következő tájékoztatás jelent meg 1890. június 14-én:

„Az épület egy terjedelmes két emeletes ház a 'Széchenyi' sétány mentén. 'Olaszi' városrész kellő közepén s a jelenlegi városház tőszomszédságában, terjedelmes s részben parkírozott udvarral. Helyiségei tágasak, magasak s nagy ablakaival nagyon világosak... Az épületet egy házsor választja el a Kőröstől s ezért levegője tiszta, egészséges, ivóvize a városban a legjobb s kútját a város távoli részéből is felkeresik. Ez a helyiség a táblának van szánva s kellemesebb, egészségesebb, világosabb s helyi fekvés tekintetéből czélszerűbbet alig fognak a t. táblabíró urak valahol találni.”<sup>3</sup>

---

3 *Ügyvédek Lapja*, 1890/25. (június 14.)





Az épületben 1919-ig, majd 1940–1944 között a királyi ítéltábla működött, jelenleg pedig a Bihar Megyei Rendőr-főkapitányság székhelye található.

Az igazságügyi palota épülete, Kiss István építész és műegyetemi tanár tervei alapján, Schiffer Miksa mérnök kivitelezésével 1898-ra készült el a Széchenyi (ma Traian) téren. Az épületben került elhelyezésre a királyi törvényszék és a járásbíróóság. A palota felépítése előtt a kir. törvényszék a helyén levő Frimont-palotában működött, amelyet a város 1868-ban vásárolt meg gróf Frimont Theodorától, özv. Lónyay Andornétól. A Frimont-palotát 1897-ben bontották le. Ekkor a kir. törvényszék ideiglenesen a Csáky Miklós püspök által 1742 körül emeltetett püspöki palotába költözött. A püspöki palotát 1901-ben bontották le, és helyén épült fel 1902–1903 között a nagyváradi Városháza épületegyüttese.

A járásbíróóság 1890-ben az egykori Apolló szállodában működött. A jobb időket is látott földszinti épületben a járásbíróóságon kívül három magánlakrész is volt.

„Helyiségei magasak, világosak, tágasok. Fő-utczai front keletnek, másik front délnek fekszik. Udvara tágas, ez előtt a négy lóval járó gentri szállója volt, mikor még nem gyalog járt a gentri, ivóvize jó. A város legközepét képezi, t. i. „Úri” városrészét, a melyet nálunk hivatalosan „Olaszi”-nak hívnak.”<sup>4</sup>

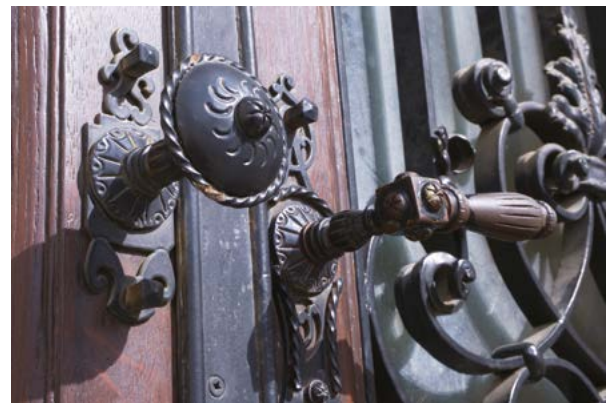
Az épületet a városi tanács lebontatta és 1910-ben a telek értékesítéséről döntött, de ekkor a járásbíróóság már az igazságügyi palotában székelt. A régi Apolló szálloda helyére épült fel végül 1912–1914 között ifj. Rimanóczy Kálmán tervei alapján az Apolló-palota néven ma is álló bérház.

Az impériumváltást követően az igazságügyi palotában törvényszék, a szovjet típusú diktatúra alatt pártszékház, pártbizottsági székház, majd a rendszerváltást követően a 2000-es évig a Bihar Megyei Prefektusi Hivatal működött. Jelenleg a műemlék épületben (BH-II-m-B-01067) működik a nagyváradi ítéltábla, a Bihar megyei törvényszék és a nagyváradi helyi bíróság is.

4 *Ügyvédek Lapja*, 1890/25. (június 14.)















## Temesvár (ítélőtábla, törvényszék, járásbíróság)

Arad és Temesvár itélőtáblákért folytatott harcából utóbbi került ki győztesként, így 1891. május 5-én Temesváron kezdte meg működését a királyi itélőtábla. Az itélőtábla és a főügyészség a Kormányiszéki (Dikaszteriális) Palota első emeletének egy részén került elhelyezésre. Az 1855–1860 között épült hatalmas palota közel 9000 m<sup>2</sup>-en terül el, 3 belső udvarral, 273 szobával és 365 ablakkal. Az épület a firenzei Palazzo Strozzi-t másoló, olasz reneszánsz stílusban készült, melyet a Szerb Vajdaság és a Temesi Bánság kormányiszéki épületének szántak, azonban a Bánság ismételt Magyarországhoz való csatlósásával eredeti rendeltetését nem tölthette be.

A kir. itélőtáblának szánt épületről az *Ügyvédek* lapjában a következőket írták:

„A most említett felterjesztéshez mellékelvük az ezen helyiség átalakítására vonatkozó s már előzetesen elkészült tervek, melyekből az igazságügyminiszter meggyőződést szerzend, hogy ezen helyiségek kivétel nélkül tágasak, világosak s a kir. tábla és főügyészség céljaira a legelőnyösebben átalakíthatók s a budapesti új igazságügyi palota kivételével, az ország többi kir. táblái s főügyészségei alig fognak oly czélszerűen s kényelmesen elhelyeztetni.”<sup>5</sup>



Törvényszéki palota







Kormányzék palota, az ítélőtábla székhelye egykor és ma

A Temesvári kir. tábla elhelyezése kapcsán a *Fővárosi Lapok*ban a következő tudósítás jelent meg:

„A dikaszteriális épület ama szárnya, hol tavaly még a dohánygyár fiókja volt, egy év óta használatlan. Földszintjén és félemeletén nagy termek vannak, melyekbe valamennyi posta- és táv-iroda állomást egyesíteni szándékoznak, mi a kezelésre és a közönségre nézve is sokkal célszerűbb s alkalmasabb. A kereskedelmi minisztérium már megadta ehhez az engedélyt. A postától eddig elfoglalt földszinti helyiségekbe költözik az emeletről a járásbíróház, melynek termeiben és a szomszédos helyiségekben a kir. tábla kényelmes és jó otthont talál. Ez lesz valószínűleg végleges elhelyezése, mert az említett helyiségek teljesen megfelelnek a célnak s így a város nem kénytelen külön épületet emeltetni, hanem csak az átköltöztetés és átalakítás költségei terhelik.”<sup>6</sup>

Amikor a kir. ítélőtábla 1891 májusában megkezdte működését a Kormányzék Palotában, az épületben székel már a járásbíróház és a kir. törvényszék is. A járásbíróház 1891-től az épület földszinti helyiségeibe, míg a kir. törvényszék az első emeleten folytatja működését. A Pesti Napló 1893. június 11-i különszámában Magyarország városai rovatában Temesvárról jelent meg egy hosszabb írás. A Kormányzék Palotáról és annak funkciójáról a szerző a következőket írta:

6 *Fővárosi Lapok*, 1890/161. (június 13.)

„Ebben van a törvényszék, a távirida és a posta-, a vám-, a lottó- és a kataszter-hivatal, a pénzes adóügyi osztály, az osztrák-magyar bank hivatalhelyisége, egy fiók-dohánygyár és még egy rakás tisztviselői lakás. Egy kis városrész ez magában, és hatalmas homlokzatával, valamint számtalan udvarával igazán impozáns.”<sup>7</sup>

A *Jog* hetilapban 1902-ben közölt írás, amely a vidéki kir. ítéltáblák működését mutatta be az olvasók számára, a tábla helyiségeiről és a kormányzékeni épületről azonban már lesújtóan fogalmazott.

„Ez egy nagy, sivár, zárda benyomását keltő, lehetőleg legrosszabb berendezésű épület, melynek tisztasága is kívánnivalót hagy hátra, amint ezt a tág udvaron érezhető, nem éppen rózsailatú szag dokumentálja.”<sup>8</sup>

A kir. törvényszék 1872-től a Kormányzékeni Palotába való költözéséig abban az épületben működött, amely ma Mercy-házként ismert. Gróf Mercy Caludius Florimundus, a Temesi Bánság tartomány tábornokának palotáját viszont 1779-ben lebontották, és a ma is látható barokk épület a XVIII. század végén épült az egykori lakóház helyén.

A Kormányzékeni Palotában az impériumváltást követően különböző állami intézmények működtek. Itt működött az ítéltábla (1948-ig), a megyei törvényszék és a bíróság is. A műemlék épület (TM-II-m-A-06135) ma is a helyi bíróság, a megyei törvényszék és az ítéltábla székhelyül szolgál.



7 *Pesti Napló*, 1893/164. (június 11.)

8 *A Jog*, 1902/42. (október 19.)





Alexandru Marta, a királyi ítélőtábla egyik román anyanyelvű bírója





VII. fejezet

# **Törvényszékek és járásbíróóságok**

## Arad (törvényszék, járásbíróóság)

Arad szabad királyi város közgyűlése 1889 júniusában ingyen telket és 250 000 forintot, míg Arad vármegye 150 000 forintot ajánlott fel egy igazságügyi palota felépítésének költségeire, arra az esetre, ha Arad királyi táblát kap. A város és a megye népes delegációk útján próbálta érdekeit érvényesíteni Szilágyi Dezső igazságügy-miniszternél.

Bár a város elesett a királyi ítélőtáblától, az igazságügyi palota hosszas vita után 1893–1895 között épült fel. A vita a város által 1892-ben felajánlott telek kapcsán bontakozott ki, mely nem nyerte el Szilágyi miniszter tetszését. A város még a királyi ítélőtábláért folytatott küzdelme során, a Maros partján, a városháztér tőszomszédságában ajánlott fel telket az Igazságügyi Palota felépítésére.

„Arad város életereje itt lüktet, itt van a kereskedelem és ipar gócpontja, ami kitűnik abból is, hogy a város e részén épült a megyeház, a Városháza, az arad-csanádi vasút igazgatóságának épülete (ahol a m. kir. államvasutak üzletvezetősége is el van helyezve), itt vannak a pénzügyi és rendőri hatóságok hivatalai, itt épült a kereskedelmi akadémia, itt van Arad legszebb sétateretere. És épen ez a kedvező fekvés, valamint a többi hivatalokkal való érintkezés könnyűsége, továbbá a vasúti állomás közelsége, ami a vidékről érkező felekre (különösen a szóbeliség behozatala után) fölötte kedvező, indította az igazságügyminisztériumot arra, hogy ezt a telket fogadja el az igazságügyi palota céljaira, annál inkább, mert itt, a hivatalos vizsgálat és szakvélemény szerint, az építés is eléggé kedvező feltételekkel volna eszközölhető.”<sup>9</sup>

1892-ben a város azonban már a Líceum épülete közelében lévő Maros-parti telket ajánlja fel az építkezésre.

„De Arad varosa éppen a telek e kedvező fekvésénél fogva akarja visszavonni ajánlatát. Kérvényében kifejti, hogy a városnak nem állhat érdekében a középületeket egy téren összpontosítani, hanem kötelessége a belterjes fejlődés megakadályozásával az elhagyott és elhanyagolt városrészek fejlesztését is szíven hordani. Éppen azért és nehogy u minisztérium által kiszemelt vidéken folyton nyüzsgő forgalom zavarólag hasson a csendes nyugalmat igénylő törvénykezés menetére, felajánlja az ugyancsak a Maros partján fekvő telket a liceum alatt (a Simagi- és védtöltés-utcza közt), hogy az igazságügyi palota felépítése e városrész kiépítését is siettesse.”<sup>10</sup>

Az épületet Wagner Gyula fővárosi műépítő tervezte, és a *Pesti Hírlap* tudósítása szerint 1892. február 12-én a tervek megérkeztek Aradra. A monumentális épület költségeit a tervek alapján háromszázezer forintban alapították meg.

Az aradi igazságügyi palota végül azon a belvárosi telken épült fel, amelyet a város még a királyi ítélőtábláért folytatott küzdelme során ajánlott fel Szilágyi Dezső igazságügy-miniszternek. Az épületben került elhelyezésre a törvényszék és a járásbíróság is. A műemlék épületben (AR-II-m-B-00532) ma is a helyi bíróság és a megyei törvényszék működik.















## Beszterce (törvényszék, járásbíróság)

A XIX. század második felében a főtér sarkán emelt épület első emeletén működött a besztercei magyar királyi törvényszék és a járásbíróság is. Szintén az épület adott otthont az 1874-ben bejegyzett *Besztercze vidéki takarékpénztárnak*. A M. Kir. Kormány 1903. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv szerint a királyi törvényszékek, ügyészségek és törvényszéki fogházak építési programjába bekerült a besztercei törvénykezési épület és fogház felépítésének terve is. Az építési telek kijelölése, megszerzése és a nyilvános tervpályázat kiírása azonban több évig húzódott, majd az első világháború kitörése megghiúsította a terv megvalósítását.

A műemlék épület (BN-II-m-B-01464) jelenleg felújítás és átalakítás alatt áll. Benne kap helyet a Kolozsvári Műszaki Egyetem kihelyezett képzése. Jelenleg a Beszterce megyei törvényszék és a helyi bíróság az 1990–1991 között tervezett és 2001-ben elkészült igazságügyi palotában működik.

















## Brassó (törvényszék, járásbíróság)

A brassói igazságügyi palota és a mellette lévő fogház Kiss István építész és műegyetemi tanár tervei alapján készült el 1900–1902 között. A közel 10 000 m<sup>2</sup>-es telket Georg von Weer, a királyi törvényszék elnökének kérésére adta a város a palota felépítésére. Az épület felépítéséhez több mint 4 millió téglára volt szükség, amit Ugron Gábor téglagyárából szállítottak Székelyudvarhelyről Brassóba.

„[...] ajánlatot teszek a brassói törvényszéki épület és fogház építéséhez szükséges téglák szállítására április, május, június, július, augusztus, szeptember, október és november havában szállítandó négy millió téglára. Fele géptégla, másik felében lehet kézzel vetett téglá, jól készítve és égetve Székely-Udvarhely és Dános állomásokra szállítva ezrenként 13 forint, azaz 26 koronáért, minek ára kéthetenként lesz fizetendő. A szerződés megkötésekor előleg lesz adandó. Budapest, 1900. febr. 28. Ugron Gábor s. k.”<sup>11</sup>

11 *Pesti Hírlap*, 1900/81. (március 23.)





Érdekes beszámoló jelent meg az építkezésről a *Székely Nemzet* 1900. augusztus 25-i számában:

„Összesen 4 és fél millió téglá kell. Ugron Gábor téglája kitűnő; eddig már ideszállítottak közel egy milliót. Egyébiránt a brassói és brassómezei téglagyárak is kitűnő téglát gyártanak. A cementet ebhez a palotához Csongrádmegyéből szállítják, a meszet Apáczáról, az állásgerendákat, amiből ide nagyon sok kell, a hétfalusi magyaroktól. Ezen állásgerendák már fel is vannak állítva és három gerendán nemzeti lobogók lengenek. [...] Egyéb anyagot, pl. kavicsos fővenyt az alap számára és tiszta fővenyt a mészhöz a hétfalusi csángók és a brassói román

szekeresek hordják. Rendkívül nagy mozgás van az egész telken. Ez a kétemeletes palota páratlan lesz Brassóban.”<sup>12</sup>

Az 1918-as impériumváltást követően az épület megtartotta eredeti rendeltetését, itt működött a brassói járásbíróóság, törvényszék és ítélőtábla is. A kommunista hatalomátvétel után megváltozik az épület funkciója, és 1964-től a Román Kommunista Párt megyei székhelye lett. Ekkor a törvényszék és a helyi bíróság az 1900-as évek elején a magyar csendőrség számára épült egykori laktanyába költözött, ahol ma is működik. Az igazságügyi palota a rendszerváltást követően a megyei tanácsnak, a prefektusi hivatalnak és 2020-ig a brassói ítélőtáblának is székhelyéül szolgált.

12 *Székely Nemzet*, 1900/126. (augusztus 25.)

















## Csíkszereda (törvényszék, járásbíróság)

„Igazságügyi palota Csíkszeredában. Elkövetkezik tán a sor e kicsiny székely városkára is, mely távol esvén a világtól, eddig vajmi kevés külső támogatásban részesült. A napokban ott járt Fáborszky István dr igazságügyi miniszteri titkár azzal a küldetéssel, hogy a telek és az építés kérdésében tanácskozzék.”<sup>13</sup>

Az igazságügyi palota 1905 augusztusára készült el Wagner Gyula építész tervei és művezetése alapján a már meglévő fogház közvetlen szomszédságában. A szükséges építési telket a vármegye bocsátotta visszteher nélkül az államkincstár tulajdonába, és az építkezést 1903-ban

kezdték meg. A M. Kir. Kormány 1903. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv szerint az építési költségek vállalati összege 385 736 korona és 81 fillér volt. A kivitelezés határidejét 1905. július 31-ben állapították meg, amit sikerült betartani, így 1905 nyarán az épületbe beköltözhetett a törvényszék, a járásbíróság és az ügyészség.<sup>14</sup>

A műemlék épület (HR-II-m-B-12734) megtartotta eredeti rendeltetését, így napjainkban is itt folytathatja működését a Hargita megyei törvényszék és a csíkszeredai helyi bíróság.

<sup>13</sup> Székely Lapok, 1899/32. (április 20.)

<sup>14</sup> Budapesti Hírlap, 1904/25. (november 25.)





















## Dés (törvényszék, járásbíróság)

A dési törvényszék emeletes épületének alapkövét 1894. június 18-án tették le, és a munkálatokat 1895. szeptember 15-én fejezték be. Az építésre beérkezett ajánlatok közül az igazságügyi miniszter Reményik Károly kolozsvári építész-mérnök, Reményik Sándor költő édesapjának 300 000 forinttal előirányzott ajánlatát fogadta el. Végül az építési munkálatok közel 260 000 forintba kerültek. A törvényszéki palota az akkor még álló Rákóczy-ház északi felén, az Alsó-Rév utca és a Kis-Szamoshidra vezető út sarkán épült fel. Az új épület adott otthont a törvényszéknek, a járásbíróságnak és az ügyészségnek is. A 126 helyiséget magában foglaló törvényházba 1895. október 22-én költöztek be az igazságügyi szervek. Érdekesség, hogy az épület körül alkalmazták először a városban az aszfaltjárdát. Napjainkban a műemlék épületben (CJ-II-m-B-07604) működik a dési helyi bíróság, az ügyészség és a rendőrség.























## Déva (törvényszék, járásbíróság)

A dévai törvénykezési palotát Kiss István építész és műegyetemi tanár tervei alapján a nagykanizsai Hirschel, Bachrach és Vaskovits építkezési vállalkozók kivitelezték. Az építómunkára előírányzott összeg a versenytárgyalási hirdetmény szerint közel 250 000 forint volt. Az építkezési telek kijelölésére 1898. február 4-én került sor a Bethlen Gábor által 1621-ben építtetett Magna Curia (Bethlen-kastély) szomszédságában. Az építési munkálatok 1898 tavaszán kezdődtek el, és annyi bizonyos, hogy 1899. július 17-én még tartottak, ugyanis a *Magyar Újság* ekkor egy építkezési balesetről számolt be. A rövid híradásból arra következtethetünk, hogy az épület már festés alatt állt.

„A most épülő dévai törvényszéki palotának immár öt áldozata van. Csütörtökön reggel 1/29 órakor nagy robajjal ledőlt egy állvány és a rajta dolgozó munkások az első emeletről lezuhantak a földre. Fekete Ferencz falfestőnek a kéz fűcsontja, Breitman Lajos szobafestőnek a lába törött el. Motin András napszámos agyrázkódást kapott s mindannyian kisebb-nagyobb sérüléseket szenvedtek. A szerencsétlenségnek valószínűleg egy össze-vissza vagdalt gerenda volt az oka, a mely kettétört s ezért omolt





össze az állvány. A rendőrség a helyszínen jegyzőkönyvet vett fel az esetről.<sup>15</sup>

Az épületben került elhelyezésre a dévai királyi törvényszék és járásbíróóság, valamint a telekkönyvi hivatal. A törvénykezési épület funkciója az impériumváltás után is megmarad, majd 1963-tól a megyei pártbizottság működik benne. A rendszerváltást követően, 1990 májusában az épület az Igazságügyi Minisztérium igazgatása alá került, és ott működött 2021. június 1-ig a dévai helyi bíróság és a Hunyad megyei törvényszék. A műemlék környezetben (HD-II-a-B-0321804) található épület jelenleg felújítás alatt áll.



15 Magyar Újság, 1899/195. (július 17.)





Kir. törvényszéki palota

Déva

Kiadó Hirsch Adolf Déva













## Erzsébetváros (törvényszék, járásbíróság)

Erzsébetvárosban a kir. törvényszék 1872-től 1910-ig az igazságügyi palota átadásáig az egykori Apaffy-kastélyban működött. Az új törvénykezési épület és fogház terveire az Igazságügyi Minisztérium 1906-ban hirdetett nyilvános pályázatot. A tervpályázatra 1907 februárjában 15 terv érkezett be a minisztériumba. A bírálóbizottság az első díjat Stolbe Adolfnak, a második díjat Töry Emilnek, a harmadik díjat Löllbach és Reichl tervének ítélte oda. A törvénykezési épület és fogház kiviteli tervei 1908-ra elkészültek, és ugyanazon év novemberében került meghirdetésre a *Medgyesi újság*ban a versenytárgyalási hirdetés.

A tervek szerint az építkezési munkálatok 1909 tavaszán kezdődhetnek meg, az épületek július 30-ig tető alá kell

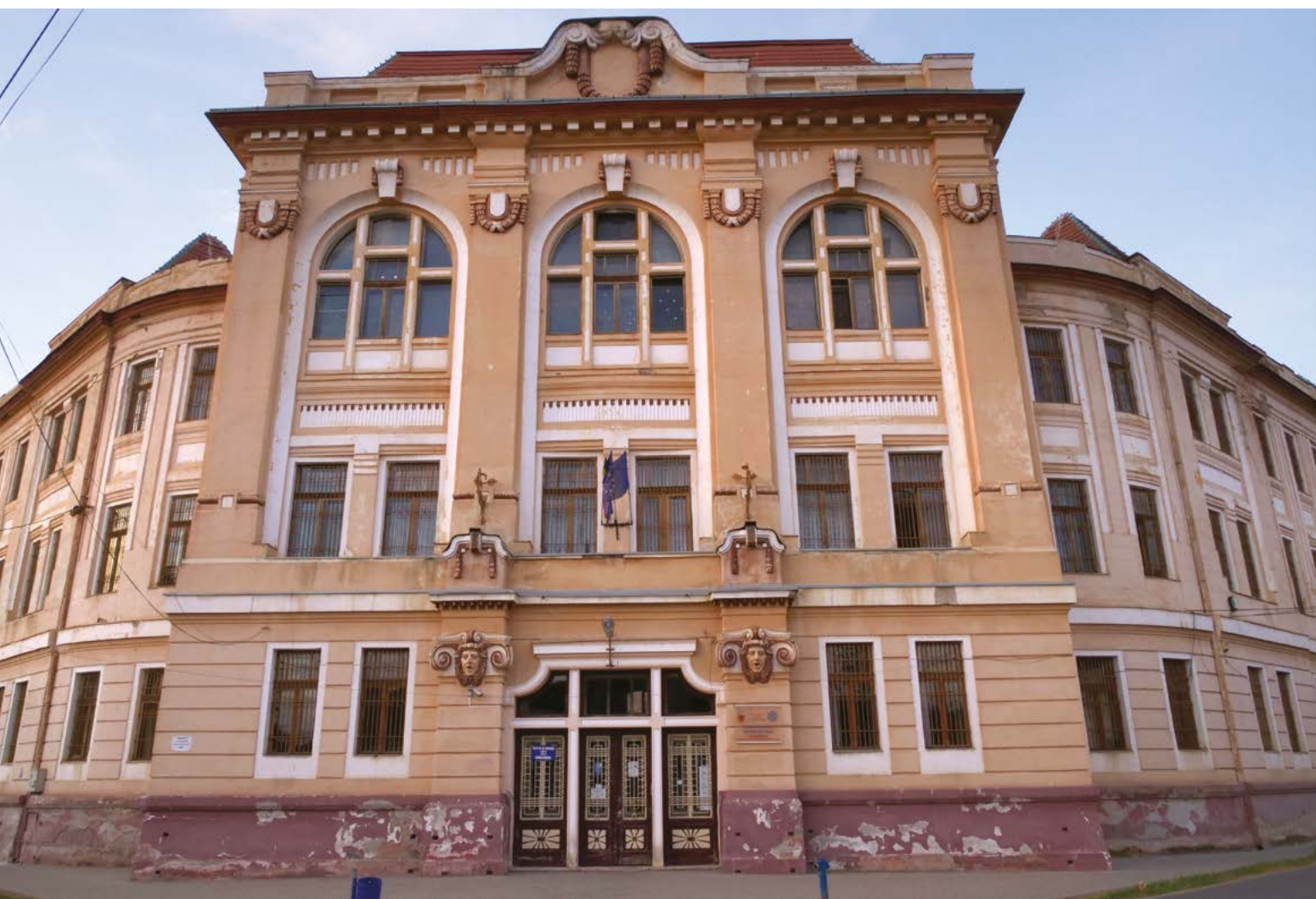
kerüljenek, november 15-ig kívül-belül teljesen le kell valokoltassanak. A munkálatok befejeztével a teljesen kész és a vállalkozó saját költségén szárazra kifűtött épületeket 1910. június 15-ig kell átadni. A kiírás szerint az összes munka végrehajtásánál csakis magyar honos munkások alkalmazhatók és kizárólag hazai gyártmányok, iparcikkek és termények használhatók fel.

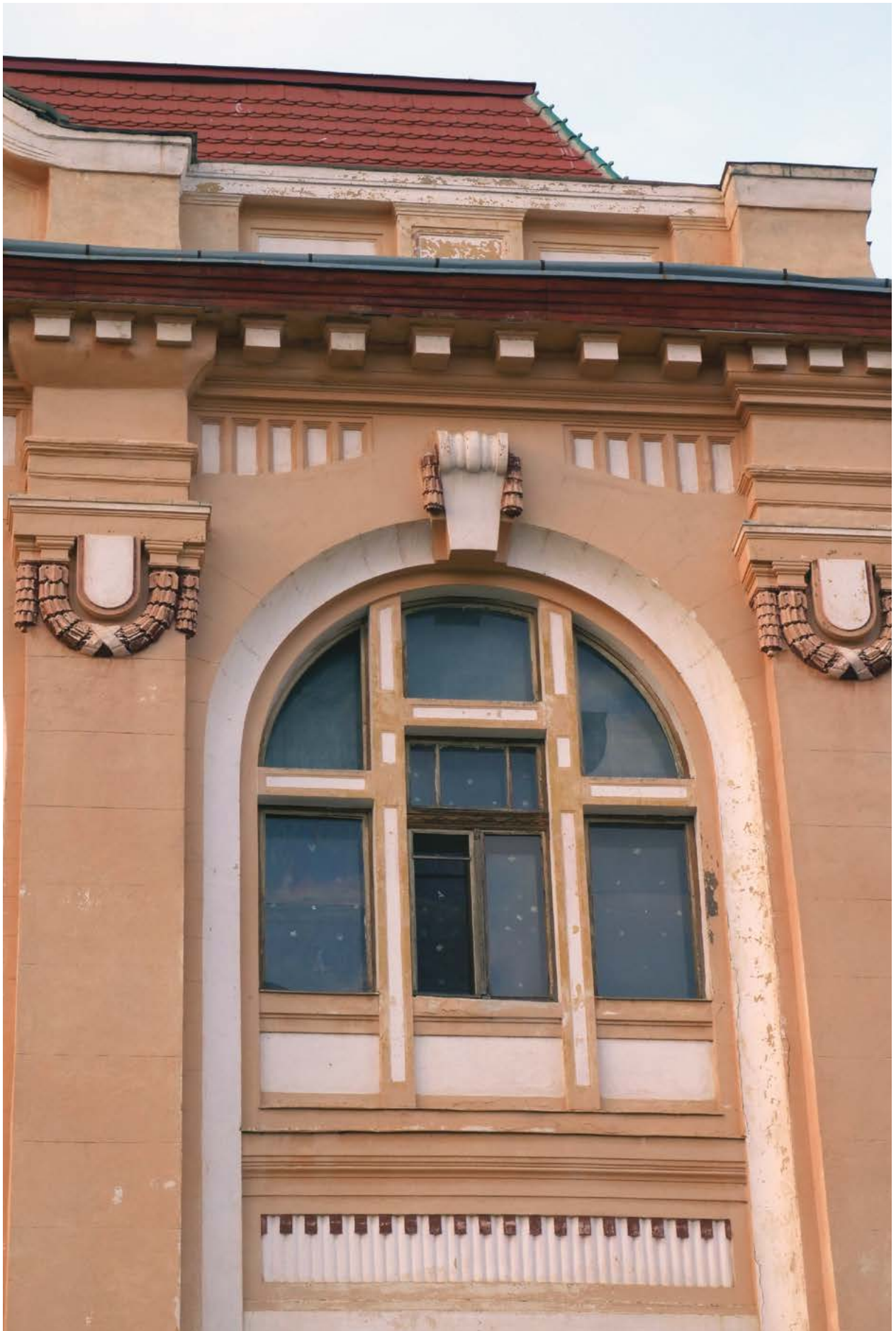
A M. Kir. Kormány 1910. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv szerint az erzsébetvárosi törvénykezési épület és fogház az 1910-es év folyamán elkészült és használatba vétetett. A magyar bírósági szervek 1919-ig működtek az épületben. Jelenleg a volt igazságügyi palotában speciális oktatási központ működik.













## Gyulafehérvár (törvényszék, járásbíróság)

A gyulafehérvári törvénykezési épület és fogház, valamint több más igazságügyi épület építése céljából az Igazságügyi Minisztérium 1903-ban 7,4 millió koronát különített el. 1904-ben az építési tervekre nyilvános pályázatot hirdettek, melyre 24 pályaterv érkezett, köztük három vaglyagos terveket is tartalmazott.

A pályaterveket bíráló, hét tagból álló bizottság szótöbbséggel az első díjat a *Fiat Justitia*, a másodikat a *Bethlen*, a harmadikat pedig az *Ita et idem* jellegű pályaterveknek ítélte oda. Így a 2000 koronás első díjat Gerster Kálmán, a második, 1400 koronás díjat Császár Ferenc és Jakabffy Zoltán, a 800 koronás harmadik díjat Marton Ákos nyerte el. A bizottság a *Jus* (Aigner Sándor) és *Remény* (Tóásó Pál) jellegű terveket megvételtre ajánlotta. A gyulafehérvári törvényszéki épület és fogház pályaterveit 1904 májusában közzölték a *Magyar Pályázatok* II. évfolyamának XII. számában.







A nyertes pályaterv elkészítője, Gerster Kálmán megbízást kapott a végleges kivitelezési tervek elkészítésére. Az építkezéshez a telket a város ingyenesen adta a kincstár tulajdonába, és az építési költségekhez is hozzájárult 26 000 koronával. A kiviteli tervek 1905-re készültek el, majd az 1906 szeptemberében megtartott árlejtésen a törvénykezési épület és fogház összes munkájára a legolcsóbb ajánlatott, 728 788 koronával Fejér Lajos építész, a *Magyar Pályázatok* című szakfolyóirat egyik szerkesztője tette. Az épület 1908-ban készült el és került átadásra.

A törvénykezési épület 1968-ig megtartotta funkcióját, majd a rendszerváltásig a megyei pártbizottság működött benne. Az épületben jelenleg a fehér megyei tanács, a fehér megyei prefektusi hivatal és az ítélőtábla működik.

















## Kézdivásárhely és Sepsiszentgyörgy (törvényszék, járásbíróság)

A kézdivásárhelyi törvényszék, ma a helyi bíróság épülete a XVIII. század második felében épült, miután megszervezték a három székely határőrezredet, és a II. gyalogezred parancsnokságát Kézdivásárhelyre helyezték. Az épület *auditori* (hadbírói) szállásként szolgált.

A M. Kir. Kormány 1907. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv szerint a királyi törvényszék és fogház megépítésére a városban telket jelöltek ki, majd 1909-ben az építési tervekre nyilvános pályázatot hirdettek. A tervpályázaton a bírálóbizottság az első, 2000 koronás díjat Jablonszky Ferenc, a második, 1500 koronás díjat Frecska János, a harmadik, 1000 koronás díjat Schannen Ernő és Arthur építészeknek ítélte oda.

A kézdivásárhelyi törvénykezési épület és fogház kiviteli terve 1910-re készült el, viszont az épület soha nem épült meg. Az épület a kor hosszas politikai vitáinak áldozata

lett, és története röviden a következőképpen vázolható. Az 1871. évi XXXI. törvénycikk indokolásának melléklete szerint Háromszéken két királyi törvényszéket állítottak fel: Sepsiszentgyörgyön és Kézdivásárhelyen. 1875-ben a kir. törvényszékek számának csökkentésekor a sepsiszentgyörgyi törvényszék megszűnt, a vármegye egyetlen kir. törvényszékének székhelye Kézdivásárhely lett.

„A megszüntetett 20 törvényszék közt van a sepsi-szentgyörgyi is, melynek egész területe a kézdi-vásárhelyi törvényszékhez osztatott be. Bárha e beosztást nem látjuk a miniszter részéről szerencsés választásnak, mert szerintünk sokkal helyesebben cselekszik vala, ha a kézdi-vásárhelyi törvényszéket osztotta volna be a sepsi-szentgyörgyibe – e ránk nézve nem kedvező tény bennünket nem alterálhat annyira, hogy továbbra is ne pártoljuk a kormány terveit a bíróságok számának leszállítása és újabb szervezése tárgyában.”<sup>16</sup>

---

16 Nemere, politikai, közgazdászati és társadalmi lap, 1875/64. (augusztus 11.)



## Sepsiszentgyörgy



A sajtóban hosszasan folyt a politikai csatározás a két város között arról, hogy melyik és miért alkalmasabb arra, hogy igazságszolgáltatási székhely legyen. Amikor 1876-ban a megyerendezéskor Háromszék vármegye székhelye Sepsiszentgyörgy lett,<sup>17</sup> úgy tűnt, hogy a két város között kialakult rivalizálást és politikai vitákat csillapítani lehet, hiszen míg az egyik város az igazságszolgáltatásnak, a másik város a vármegyének a központja lett. A viták azonban nem szűntek meg, és amikor 1907-ben felmerült a kézdívásárhelyi királyi törvényszék és fogház megépítésének terve, a sepsiszentgyörgyiek azt szerették volna elérni, hogy a kir. törvényszéket a megyeszékhelyre helyezték át, és annak új épületét is ott építsék fel.

„Szóval az építés nem annyira sürgős, mint a mennyire az építés helyének, a székhelyűek megválasztása fontos. És mert e tekintetben fel van hívva a kormány figyelme, ha már az építés sürgőssége nem engedi meg az általános rendezés bevárását; illetékes utón, az érdekeltek meghallgatásával el kell dönteni az előzetes kérdést, a székhely kérdését. Mert milliókat beépíteni alkalmatlan helyre vétkes könnyelműség.”<sup>18</sup>

„Az a vád ellenünk, hogy a törvényszéket Sepsiszentgyörgyre kívánjuk. Ebből soha titkot nem csináltunk (...). Igenis hangsúlyozzuk, hogy Sepsiszentgyörgynek igénye van a törvényszékhez, hogy ez az áthelyezés nem városi érdek, de megyei. Egy olyan hatalmas igazságszolgáltatási intézmény, mint a törvényszék, kulturális előfeltételeket kíván, a mik Kézdívásárhelyen hiányoznak.”<sup>19</sup>

„Az igazságügyre szomorú világot vet a kézdívásárhelyi törvényszék kérdése, mely miatt két város: Kézdívásárhely és Sepsiszentgyörgy folytat egymással igen éles harcot. A megye székhelye Sepsiszentgyörgy, melyet a régi szabadelvű és a munkapárti kormány mindig pártolt, haladását, felvirágzását elősegítve, míg a másik várost

17 Tóth Szabolcs: A háromszéki királyi törvényszék székhelyéért folytatott küzdelem, 1875, *Acta Siculica*, 2009, 493–500.

18 *Székely Nép*, 1908/140. (december 17.)

19 *Székely Nép*, 1909/133. (december 4.)



mellőzte; holott inkább ennek volt és van szüksége fejlődésre. Sepsiszentgyörgy évekkal ezelőtt terve vette, hogy megszerzi a törvényszéket s azóta nem szűnt meg eziránt mindent elkövetni. Annyira vitte a dolgot, hogy két évvel ezelőtt maga Székely minister mind a két várost meglátogatta; így akart meggyőződést szerezni, hogy melyik várost illeti meg tulajdonképpen a kir. törvényszék. A minister a kérdés tisztázását későbbi időre halasztotta. Kézdivásárhely pedig várja, hogy a már régen megígért új igazságügyi palotát mikor építik. A mostani törvényszék épületének ugyanis nemcsak egészségügyi szempontból, de más tekintetben is silány képe van. Nincsen megfelelő tanácskozóterme, nincs elég hivatalos helyiség, így sürgős szükség volna az új igazságügyi palotára.”<sup>20</sup>

20 *Városok Lapja*, 1912/27. (július 6.)





Hosszas viták után, 1913 júniusában az igazságügyi miniszter a kézdivásárhelyi törvényszék Sepsiszentgyörgyre való áthelyezéséről nyújt be törvényjavaslatot azzal a céllal, hogy a vármegyei székhely törvényszéki székhely is legyen. A törvényjavaslatot az országgyűlés mindkét háza elfogadta, és legfelsőbb szentesítés után, mint az 1913. évi LI. törvénycikk került be az Országos Törvénytárba.

A sepsiszentgyörgyi törvénykezési épület ügye 1914 őszén kerül a helyi sajtó beszámolóiba, amikor az igazságügyiminiszter megbízásából a városba látogat egy bizottság a felajánlott telkek megtekintésére. A sajtó ér-

tesülései szerint a bizottság a város által felajánlott fapiaci telket és a járásbíróóságnak a Tankó-kerttel kibővített helyét találta az új épületegyüttes felépítésére alkalmasnak.<sup>21</sup> A törvénykezési épület és fogház felépítésére a világháború második évében, 1915-ben írtak ki tervpályázatot. A bírálóbizottság az első, 2100 koronás díjat Orbán Ferencnek, a második, 1400 koronás díjat Csomzedlák József és Stobbe Ernőnek, a harmadik, 700 koronás díjat almási Balogh Lórántnak ítélte oda. Az első díjat nyert Orbán Ferenc megbízást kapott a kiviteli tervek és a költségvetés elkészítésére. Az épület az impériumváltást követően nem épült fel.

21 Székely Nép, 1914/39. (április 9.)











Kézdivásárhely









## Lugos (törvényszék, járásbíróság)

Lugoson 1872-től 1919-ig működött királyi törvényszék. Az igazságügyi palota Wagner Gyula építész tervei alapján 1903-ban készült el. A törvénykezési épület és fogház tervét Wagner 75 000 koronás költséggel készítette el, és a művezetéssel is őt bízták meg. Az építkezés 1902-ben részben kincstári, részben pedig a város által visszteher nélkül átengedett telken kezdődött meg. A vármegye a régi törvényszéki épület és fogház átengedése ellenében 40 000 koronával járult az építési költségekhez. A törvényszéken kívül a kir. ügyészség és a járásbíróság is az épületben került elhelyezésre. Az épületben jelenleg a lugosi helyi bíróság és ügyészség működik.

















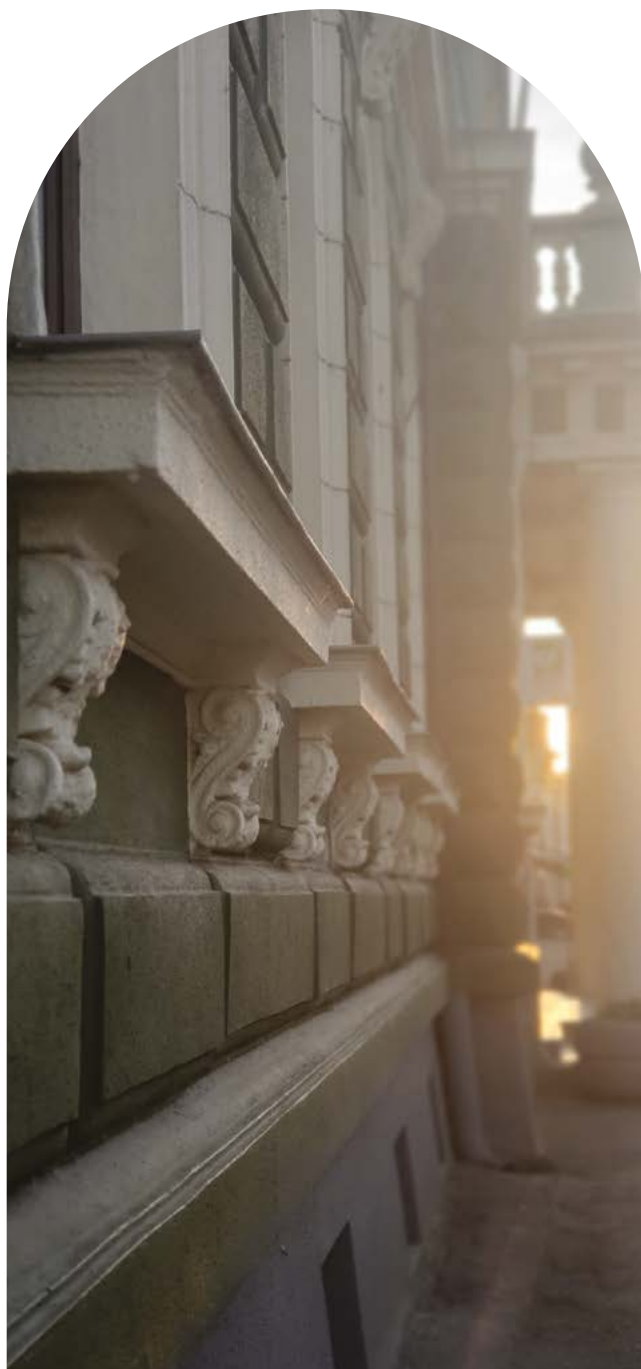




## Máramarossziget (törvényszék, járásbíróság)

A máramarosszigeti törvénykezési épület Wagner Gyula tervei alapján épült fel 1896–1897 között hárommillió téglából. Az épület kivitelezői Gerster Béla budapesti és Kreiszel Géza szigeti építészek voltak. Az építkezéshez szükséges építkezési anyagokat minden valószínűség szerint a Gerster és Kreiszel által 1895 májusában bejegyzett *Máramaros-szigeti körkemencze* téglagyár részvénytársaság biztosította, melynek tevékenységi köre az építkezési anyagok gyártása, azok forgalomba bocsátása, építkezési vállalatok s ezekkel kapcsolatos vállalatoknak saját számlájára való folytatása volt. Az igazgatósági tagok között szerepel még Huber Rezső szigeti bankigazgató és Stegmüller Árpád debreceni építész is.

Az épület belső festési munkáiban Bay Alajos festőművész is részt vett, aki a *Hazánk* c. napilap 1899. november 17-i számában megjelent tudósítás szerint Gerster Béla ellen pert indított, mivel Gerster a szatmári és máramarosszigeti törvénykezési paloták festési és mázolásai munkáinak árát nem fizette ki neki.







„Bay ezt az összeget többször kérte és sürgette Gerstertől és ennek társától, de hasztalan. Ennek a sürgetésnek tartama alatt lovagias ügye akadt Gersterrel és társával. Hosszas huzavona után végre Gerster műépítész ezt az összeget egyezkedés révén 4100 forinttal fizette ki, holott Bay szerint neki 5400 forint járt volna. Bay le is nyilte-rezte Gerster Bélát, mely miatt Gerster sajtópört indított Bay ellen. Ma volt ebben az ügyben az esküdtszéki tár-

gyalás. Bayt rágalmazás, illetve becsületsértés miatt állították a törvényszék elé. Az esküdtbírák 11 szóval egy ellen kimondották a becsületsértést, azonban szótöbbséggel (nyolcz szó négy ellen) kimondották azt is, hogy Bay nem bűnös s így tehát fölmentették.”<sup>22</sup>

A műemlék épületben (MM-II-m-A-04689) ma polgármesteri hivatal, a helyi bíróság és az ügyészség működik.

















## Nagyenyed (törvényszék, járásbíróság)

Nagyenyeden 1872-től kir. törvényszék és járásbíróság működött. A kir. törvényszéket az igazságügyi minisztérium az 1875. évi XXXVI. törvénycikk felhatalmazása alapján 1876. május 31-től megszüntette, és a város a gyulafehérvári kir. törvényszék hatáskörébe kerül. A törvényszék épülete már ezt megelőzően, 1874 júliusában leégett, szerencsére azonban az irattárat sikerült megmenteni a tűz pusztításától.

A korabeli sajtóban több olyan írás jelenik meg a törvényszéki székhelyek kérdésében, melyekben Nagyenyed igazságszolgáltatásban betöltött szerepét hangsúlyozzák, kiemelve azt, hogy a nagyenyedi kir. törvényszéknek meg kell maradnia, és annak beolvasztása a gyulafehérvári kir. törvényszékbe nem csak elfogadhatatlan, hanem egyenesen a város megsemmisülését jelenti.

„Komoly megfontolást érdemel egyáltalán ez az ügy. Ugyanis áll az, hogy a hol törvényszék lesz, ott lesz a megye székhelye is, a mi igen helyes, mert szükség, hogy a megyei ember, ha bemeget a székhelyre, ott minden hivatalt megtalálhasson,











melynél esetleg ügye lehet. Ha a nagyenyedi törvényszék a gyulafehérváriba fog beolvasztatni, akkor igen természetesen a megye székhelyét is oda kell átköltöztetni. Ez aligha lehet másképpen. Ekkor Enyed föladatott, a min Enyed – ha feladatása a haza érdekében történnék – megnyugodnék, mert régóta hozzá szokott áldozatokat hozni a haza érdekében. De itt nem úgy áll a dolog, hanem úgy – valljuk meg őszintén – hogy midőn N. Enyedet feladtuk, feladtuk nem csak Alsó-Fehérmegye, de egyáltalán közép Erdély szétszórva lévő kevés magyarságának támpontját.”<sup>23</sup>

1904 áprilisában, amikor a gyulafehérvári igazságügyi palota építési terveire már nyilvános pályázatot hirdettek, Nagyenyedről egy negyven tagból álló küldöttség megy Tisza István miniszterelnökhöz és Plósz Sándor igazságügy miniszterhez azzal a kéréssel, hogy a törvényszéket Gyulafehérvárról Nagyenyedre helyezték át. A küldöttség nevében Török Bertalan országgyűlési képviselő beszélt.

„Most a beruházási törvényjavaslatban nagy összeg foglaltatik a gyulafehérvári törvényszéki palota fölépítése címén és Nagy-Enyed város közönsége arra kéri a kormányt, hogy adja vissza Nagy-Enyednek a törvényszéket, a miért a város nagy anyagi áldozatokat is hajlandó hozni.”<sup>24</sup>

Plósz Sándor miniszter végül, meghallgatván a törvényszék és a tábla elnökét is, úgy döntött, hogy a törvényszéknek Gyulafehérváron kell maradnia, így Nagyenyeden továbbra is csak kir. járásbírószéki székhely maradt. A járásbírószék 1913-ban kapott új épületet. Az épületet Bakó Károly nagyenyedi tervező építész építette 129 968 korona költségvetésből.

Az épület földszintjén jelenleg a nagyenyedi helyi bíróság működik, míg az első emeleten a nagyenyedi börtönt kiszolgáló irodahelységek vannak.

23 *Pesti Napló*, 1875/193. (augusztus 25.)

24 *Budapesti Hírlap*, 1904/109. (április 19.)







## Medgyes és Segesvár (törvényszék, járásbíróság)

Medgyesén és Segesváron 1872-től 1876. június 30-ig működött a kir. törvényszék és járásbíróság, amikor mindkét törvényszéket az erzsébetvárosi kir. törvényszékkel egyesítették. Így 1876. június 30-tól, a két törvényszék megszűnését követően a településeken kir. járásbíróságok működtek tovább. A medgyesi kir. járásbíróság új épülete 1907-ben, míg a segesvári kir. járásbíróság új épülete 1904-ben készült le. Mindkét épületben jelenleg is helyi bíróság van.





Medgyes



Segesvár

















## Mócs (járásbíróság)

Mócs 1871–1919 között kir. járásbírósági székhely volt. Egy új törvénykezési épület terve a járásbíróság elhelyezésére már az 1899-ben felmerült, azonban a megfelelő telek kiválasztására és megvásárlására csak 1904-ben került sor. Ekkor az igazságügyi minisztérium 2100 koronáért vásárolt telket a Mócson emelendő járásbírósági épület és fogház számára. 1907-re elkészültek az épület tervei, 1909-ben elkezdődtek az építési munkálatok, majd 1911-ben befejezést nyert a járásbírósági épület és fogház építése.

Az épületben a közelmúltban általános iskola, majd helyi mezőgazdasági tanácsadó központ működött. Az épület jelenleg üresen áll és az enyészet martalékká válik. A látvány lehangoló.

















## **Szamosújvár** (törvényszék, járásbíróság)

Az örmények alapította Szamosújváron a kir. törvényszék 1872-től 1875. szeptember 30-ig működött. Ezt követően a városban már csak kir. járásbírósági székhely volt. Az új kir. járásbírósági épület építési munkálatait 1903-ban kezdték el és 1904 szeptemberében adták át. Az épület 140 000 koronába került és a város által visszteher nélkül tulajdonul átengedett telken épült. Az épületben jelenleg a szamosújvári helyi bíróság székhelye van.











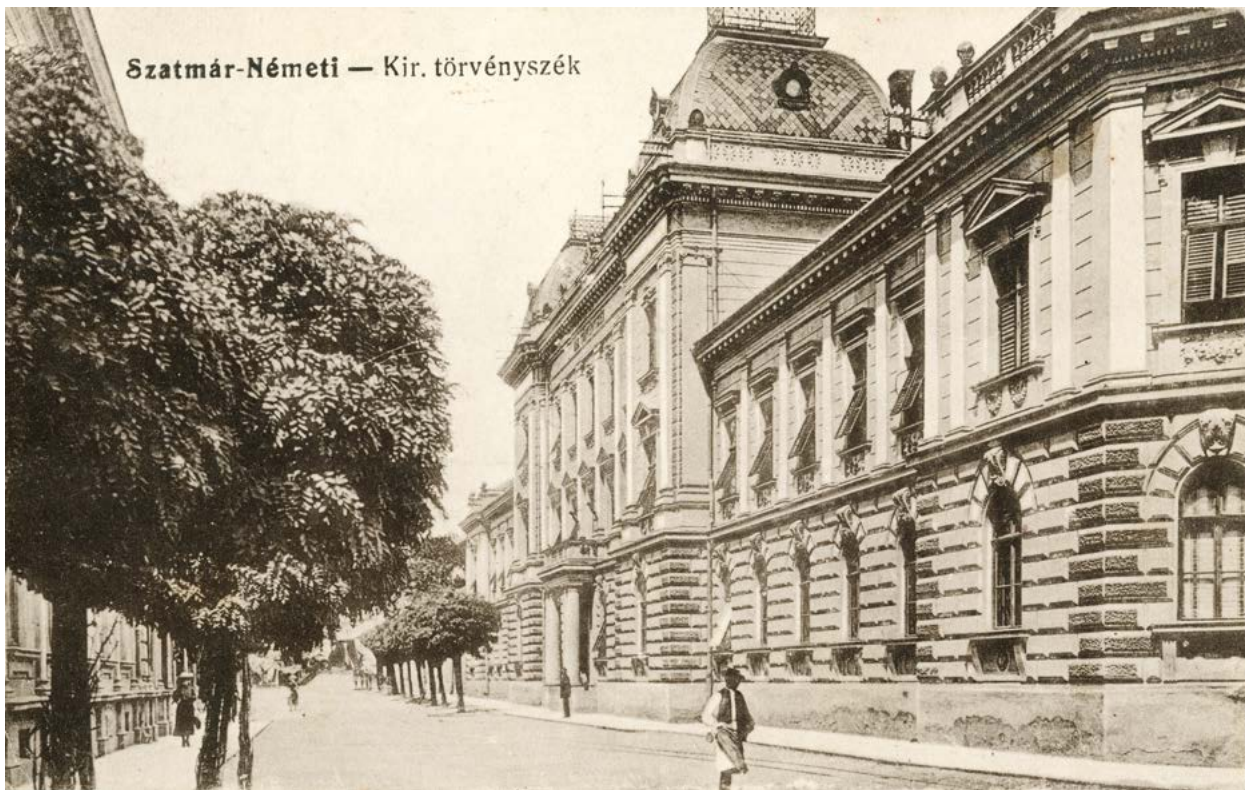


## Szatmárnémeti (törvényszék, járásbíróság)

A szatmárnémeti kir. törvényszék és fogház épületének kivitelezése Wagner Gyula és Tóásó Pál tervei alapján 1896-ban kezdődik el és 1897-ben kerül átadásra. Az épület kivitelezői Gerster Béla budapesti és Kreiszel Géza szigeti építészek voltak. A *Magyar Loyd*ban 1896. március 15-én megjelent hírek szerint a Szatmárnémetiben emelendő kir. törvénykezési épület és fogház felépítéséhez és központi fűtés berendezéséhez szükséges munkák elkészítésére árlejtést hirdetnek. Az építési munkák összköltsége 367 607 forinttal, a központi fűtésberendezési munkák pedig 9809 forinttal irányoztattak elő. Az épületben működött a kir. törvényszék és járásbíróság, valamint a telekkönyvi hivatal.

A műemlék épületben (SM-II-m-B-05238) működik a Szatmár megyei törvényszék és a szatmárnémeti helyi bíróság.















## Nagyszeben (törvényszék, járásbíróság)

Az *Építészeti szemle* 1898. májusi számának tudósításából tudjuk, hogy az igazságügyi miniszter a kornak megfelelő új igazságügyi épületeket és fogházakat kívánt építtetni Székesfehérváron, Nagyszebenben, Lőcsén, Kecskeméten, Kaposváron és Fiumében. A magyar gazdaságot ért XIX. század végi gazdasági válság hatása az építkezésekben is érezhető volt. A nagyszebeni igazságügyi palota és számos más igazságügyi épület kivitelezése is váratott magára. A nagyszebeni törvénykezési épület és fogház 1903-ban került be a törvénykezési épületek és fogházak építése céljából létrehozott programba, és a szükséges építkezési telkeket 1904-ben 97 000 koronáért vásárolta meg az állam. Az épület és a kiviteli tervek 1905-re, az épület 1908-ra készült el.

A román nyelvű *Foia Poporului* című hetilap 1904. december 12-i számából tudjuk, hogy az új igazságügyi épü-

let Józsefváros külvárosában, a Flóra-kertben épül majd fel 800 000 koronából. Négy évvel később, 1908. október 26-ei számában ugyanez a hetilap ad hírt arról, hogy az új igazságügyi palotát felavatták, és az igazságügyi szervek már használatba is vették. Az épület földszintjén a kir. járásbíróság, első emeletén a kir. törvényszék, a második emeleten az ügyészség került elhelyezésre.

A törvénykezési épület funkciója az impériumváltás után is megmaradt, majd 1968-tól a megyei pártbizottság működött benne. A rendszerváltást követően az igazságügyi szervek visszaköltöztek az épületbe, és a 2011-ben megkezdett teljes felújításáig működtek benne. A lesújtó állapotban lévő műemlék épület (SB-II-m-A-20929) felújítása sajnos már több mint tíz éve várat magára.





















## Székelyudvarhely (törvényszék, járásbíróság)

A székelyudvarhelyi bíróság épülete 1835-ben épült. Az épületben 1872-től 1919-ig, majd 1940–1944 között a magyar kir. törvényszék és járásbíróság működött. Az 1900-as évek legelején felmerült az igény az épület bővítésére. 1902-ben kezdődnek meg a bővítésre vonatkozó tárgyalások, és 1904-ben a *Jogtudományi Közlöny* arról tudósít, hogy amennyiben az igazságügyi tárca keretében megvalósított beruházásokra, új épületekre előirányzott összegekből megtakarításokat sikerül eszközölni, azokat többek között a székelyudvarhelyi törvénykezési épület kibővítésére fogják fordítani. 1907-ben versenytárgyalást tartanak a bővítési munkálatokra, azonban ez eredménytelenül zárul.

A M. Kir. Kormány 1907. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv szerint tekintettel arra, hogy a székelyudvarhelyi törvénykezési épület kibővítése több tekintetben sem mutatkozik célravezetőnek, egy új épület emelésének a terve kerül előtérbe, ha ennek feltételeiről a várossal sikerül megegyezni.

A nyilvános tervpályázatokra 1913-ban került sor. A *Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönyéből* tudjuk, hogy a tervpályázatára 14 terv érkezett. Az első, 2000 koronás díjat Mikle Károlynak, a második, 1300 koronás díjat Fleischl Róbertnek, a harmadik, 700 koronás díjat Jablonszky Ferencnek ítelték oda. A tervpályázatokat a *Magyar Építőművészet* című szakfolyóirat 1913. októberi száma közölte. 1914-re elkészültek az épületek részletes tervei is, azonban az első világháború kitörése, majd az impériumváltás nem tette lehetővé az épület kivitelezését.













## Torda (törvényszék, járásbíróság)

A tordai kir. törvényszék és járásbíróság egykori, ma is álló, de rossz állapotban lévő épületét Kövecsi János, az Aranyos hídjának és a sörháznak építője 1795–1806 között a városházának építtette. Az épületben 1872–1919 között működött magyar királyi törvényszék és járásbíróság. Az épületről Orbán Balázs *Torda város és környéke* című helytörténeti munkájában 1889-ben a következőket írja:

„A tordai Piacztér nevezetesebb épületei közül különösen ki kell emelnem a városházát, a mely a Piacztér felső zugában van a nagy templom homlokzatával szemben elhelyezve. Ez egy nagy terjedelmű emeletes épület, tornyos tetővel s nevezetessé nem régisége teszi, – mert csak

1795–1806-ban épült – hanem az, hogy egészen Róma hatalmának emlékköveiből: a római Castrum (Leányvár) romjaiból épült s folyosói és feljáró lépcsői teljesen az V. macedoniai legio bélyegével jelzett téglákkal vannak kirakva, udvar felőli falába pedig egy római halotti vendégséget (tort) ábrázoló érdekes dombormű van befalazva... A városházát sokáig (1812–1849-ig) használta Torda vármegye székházul, az absolutismus korszakában a császári hivatalok (Bezirken) ütöttek ott tanyát, mignem az alkotmány visszaállítása eltávolította onnan, most a törvényszék van ott elhelyezve s a város hatósága egy szomszédos kisebb épületbe vonult, melyet 1861-ben pénzen szerzett meg a Tarsoly-családtól.”





1909-ben felmerült egy új törvénykezési épület és fogház terve, és a szükséges építési telek biztosítása érdekében az Igazságügyi Minisztérium tárgyalásokat is folytatott. 1911-ben a nyilvános tervpályázatra is sor került. A 2000 koronás első díjat Orbán Ferenc, az 1500 koronás második díjat Mikle Károly és Hetzer Róbert, az 1000 koronás harmadik díjat Aigner Sándor nyerte el. A kiviteli tervek 1914-re készültek el, azonban az épület az első világháború és az impériumváltás következtében nem készült el.

A tordai régi piactéren található elhanyagolt épület 2008 óta üresen áll. Jelenleg a tordai helyi bíróság egy, a szocializmus éveiben épült panelben működik.









## Zilah (törvényszék, járásbíróság)

Zilahon a kir. törvényszék és járásbíróság 1872-től 1919-ig és 1940–1944 között működött. A törvényszék palotája 1890–1891 között épült fel, és az építési munkákat az a Steinhaus László vezette, akit a kereskedelmi miniszter 1891-ben az új országház építésének ellenőrzésével is megbízott. A *Nemzet* című napilap 1882. október 18ai száma arról tudósít, hogy bár a zilahi törvénykezési épület felépítéséhez az állam 50 000 forinttal járult volna hozzá, a munkálatok folyama alatt, különösen a régi épület használhatósága és biztonsága miatt, az eredeti megállapodásánál mintegy 4000 forintnál többet költött.

Az épület előtti Szikszay-parkban 1902. szeptember 18-án leplezték le Fadrusz János alkotását, a Tuhutum-emléket. Ma a park helyett gépkocsiparkoló, a műemlék épületben (SJ-II-m-B-04991) pedig a zilahi polgármesteri hivatal működik.

















# Képjegyzék

2020–21-es fotók: Tóth Orsolya

Régi képeslapok és fotók: Rokolya Gábor gyűjteménye és a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Kolosváry Bálint Kutatókönyvtárának gyűjteménye

7. oldal: [www.josikapalace.com](http://www.josikapalace.com)

17. oldal: *Vasárnapi Ujság*, 1885/45. (november 8.) 717.

19. oldal: *Vasárnapi Ujság*, 1906/17. (április 29.) 265.

21. oldal: *Vasárnapi Ujság*, 1891/19. (május 10.) 300.

23. oldal: *Pesti Hirlap*, 1928/82. (április 11.) 12.

25. oldal: *Magyar Szalon*, 1891/XV, 117.

28. oldal: *Abauj-Torna vármegye és Kassa = Magyarország vármegyéi és városai*, szerk.

BOROVSKY Samu, „Apollo” Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1896, 216.

33. oldal: *Unitárius Közlöny*, 1912/8, 152.

40. oldal: *Vasárnapi Ujság*, 1891/19. (május 10.) 301.

44–45. oldal: Fortepan/Széman György

48. oldal: Országos Széchényi Könyvtár, Fénykép- és Fotóművészeti Tár, Fényképtörténeti Gyűjtemény, Kabinetképek

52. oldal: Országos Széchényi Könyvtár, Fénykép- és Fotóművészeti Tár, Fényképtörténeti Gyűjtemény, Kabinetképek

54. oldal: *Vasárnapi Ujság*, 1891/19. (május 10.) 300.

58–59. oldal: Fortepan/Magyar Földrajzi Múzeum/Erdélyi Mór cége

73. oldal: Összefogás a Börtönügyért Egyesület

75. oldal: *Művészet*, 1912/2, 79.

76. oldal: *Honismeret*, 2017/4, 67.

76. oldal: *Építő Ipar – Építő Művészet*, 1927/35–36, 137.

81. oldal: *Magyar Pályázatok*, 1904. 9.

82. oldal: *Magyar Pályázatok*, 1904. 9.

84. oldal: *Magyar Pályázatok*, 1905. 6.

85. oldal: *Magyar Pályázatok*, 1904. 12.

86. oldal: *Magyar Pályázatok*, 1904. 12.

87. oldal: *Magyar Építőművészet*, 1913. 10.

88. oldal: *Magyar Építőművészet*, 1913. 10.

92. oldal: [www.britishmuseum.org](http://www.britishmuseum.org)

98. oldal: [www.commonswikimedia.org](http://www.commonswikimedia.org)

98–99. oldal: [www.commonswikimedia.org](http://www.commonswikimedia.org)

146–147. oldal: Fortepan/Magyar Földrajzi Múzeum/Erdélyi Mór cége

192–193. oldal: Fortepan/Magyar Földrajzi Múzeum/Erdélyi Mór cége

# Tartalomjegyzék

I. Erdély mint igazságszolgáltatási tér 1867–1920 között .....	6
Alapvetés .....	7
A marosvásárhelyi királyi ítélőtábla létrejötte (1869).....	8
A királyi törvényszékek és a járásbíróóságok rendszere .....	10
Az igazságszolgáltatási szervezet reformja: az új ítélőtáblák megalapítása (1890).....	11
Összegzés.....	13
II. Ítélőtáblai elnökök Erdélyben (1868–1919).....	14
A marosvásárhelyi királyi ítélőtábla elnökei .....	16
A kolozsvári királyi ítélőtábla elnökei.....	28
A nagyváradi királyi ítélőtábla elnökei.....	40
A temesvári királyi ítélőtábla elnökei.....	54
III. Bíróóságok a polgári kori Erdélyben – Épületek, építészek.....	66
Bevezetés.....	67
A bíróságszervezés folyamatai.....	68
A bírósági épületek általában.....	70
Igazságügyi épületek és tervezőik.....	73
Epilógus.....	77
IV. Építészeti tervpályázatok Erdélyben a dualizmus korában.....	78
Bevezetés – tervpályázatok a dualizmus kori Magyarországon .....	79
Pályázatok Erdélyben .....	81
Törvényszéki paloták tervpályázatai Erdélyben.....	85
Összegzés.....	89
V. A kolozsvári ítélőtábla Justitia-szobra: a szimbólumok eredetéről.....	90
Alapvetés.....	91
Maat istennő.....	92
Lélekmérés az ókori Görögországban.....	93

Lélekmérés a keresztény mitológiában.....	94
Merre billen a mérleg?.....	96
Themis istennő.....	101
Justitia .....	102
<b>VI. Ítéltáblák.....</b>	<b>104</b>
Marosvásárhely (ítélőtábla, törvényszék, járásbíróság).....	105
Kolozsvár (ítélőtábla, törvényszék, járásbíróság).....	110
Nagyvárad (ítélőtábla, törvényszék, járásbíróság).....	116
Temesvár (ítélőtábla, törvényszék, járásbíróság).....	122
<b>VII. Törvényszékek és járásbíróságok .....</b>	<b>128</b>
Arad (törvényszék, járásbíróság).....	129
Beszterce (törvényszék, járásbíróság).....	134
Brassó (törvényszék, járásbíróság).....	138
Csíkszereda (törvényszék, járásbíróság).....	144
Dés (törvényszék, járásbíróság).....	150
Déva (törvényszék, járásbíróság).....	156
Erzsébetváros (törvényszék, járásbíróság).....	162
Gyulafehérvár (törvényszék, járásbíróság).....	166
Kézdivásárhely és Sepsiszentgyörgy (törvényszék, járásbíróság).....	172
Lugos (törvényszék, járásbíróság).....	180
Máramarossziget (törvényszék, járásbíróság).....	186
Nagyenyed (törvényszék, járásbíróság).....	192
Medgyes és Segesvár (törvényszék, járásbíróság).....	196
Mócs (járásbíróság).....	202
Szamosújvár (törvényszék, járásbíróság).....	206
Szatmárnémeti (törvényszék, járásbíróság).....	210
Nagyszeben (törvényszék, járásbíróság).....	214
Székelyudvarhely (törvényszék, járásbíróság).....	220
Torda (törvényszék, járásbíróság).....	224
Zilah (törvényszék, járásbíróság).....	228
Képgyűjtek .....	233



A modern igazságszolgáltatás Erdélyben az 1867-es osztrák–magyar kiegyezést követően alakult ki. Erdély ekkor újra Magyarország és így a magyar igazságszolgáltatási tér része lett. A gyors modernizációs folyamat keretei között az igazságszolgáltatást mint önálló hatalmi ágat szabályozták. A vonatkozó magyar reformoknak az erdélyi igazságszolgáltatás is közvetlen tárgya volt. A gyönyörű történelmi bírósági épületek, amelyeket e kötet megidéz, szintén ebben a korban épültek, illetve néhány esetben korábban felépült paloták nyertek ekkor igazságszolgáltatási funkciót. A fejlődés (ha nem is megtorpanásoktól mentes) korszaka az első világháborúig tartott. A háborút lezáró békerendszer Erdélyt Romániához csatolta, Erdély beépült a román igazságszolgáltatási térbe (a második bécsi döntés hozta rendezés intermezzóját kivéve, amikor Észak-Erdélyt 1940–1944 között visszacsatolták Magyarországhoz). Jelenleg az erdélyi bírósági épületek képe rendkívül változatos: vannak történelmi és modern, kifejezetten igazságszolgáltatási célokra épült vagy más célokra tervezett, de a történelem során vagy akár ma is igazságszolgáltatási funkciókat is betöltő épületek. Célunk, hogy a „történelmi”, azaz 1920 előtt épült igazságszolgáltatási épületek közül a legfontosabbakat, a teljesség igénye nélkül, jelen kötetben megidézzük.

